

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Θέματα Χριστιανικής Ηθικής

ΤΟΜΟΣ 2ος

**Μάριος Π. Μπέγζος
Αθανάσιος Ι. Παπαθανασίου**

**ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ
ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»**

**ΘΕΜΑΤΑ
ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ
ΤΟΜΟΣ 2ος**

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

**ΘΕΜΑΤΑ
ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ**

**Γ' ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΤΟΜΟΣ 2ος**

Συγγραφή

1. Μάριος Π. Μπέγζος, Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών
2. Αθανάσιος Ν. Παπαθανασίου, Δρ Θεολογίας, Καθηγητής Λυκείου Ζεφυρίου Αττικής

Κριτική Επιτροπή

1. Χρήστος Βασιλόπουλος, Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημίου Θεσ/νίκης
2. Γεώργιος Διλιμπόης, Θεολόγος - συγγραφέας,
πρ. Σχολικός Σύμβουλος
3. Δημήτριος Κούκης, Θεολόγος, πρ. Σχολικός Σύμβουλος

Εποπτεία

Αθανάσιος Θ. Νίκα, Συμβούλου Π.Ι. († 5 -3-1999)

Το βιβλίο αυτό αφιερώνεται στη μνήμη του.

Εικόνα του εξωφύλλου

Έργο του ζωγράφου, π. Σταμάτη Σκλήρη (1998).

**ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ
ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ**

**Ομάδα Εργασίας για το Ινστιτούτο
Εκπαιδευτικής Πολιτικής**

**Προσαρμογή: Χρήστος Γ. Αντωνίου, Καθηγητής Ειδικής
Αγωγής στην Δ. Ε,**

**Επιμέλεια: Ζωή Γ. Αντωνίου,
Καθηγήτρια Φιλολογίας στην Δ.Ε., Νομικός,
Μ. Ed. Ιστορίας της Θεολογίας**

**Επιστημονικός υπεύθυνος: Βασίλης Κουρμπέτης,
Σύμβουλος Α΄ του Υ.ΠΟ.ΠΑΙ.Θ**

**Υπεύθυνη του έργου: Μαρία Γελαστοπούλου,
Μ.Εd. Ειδικής Αγωγής**

**Τεχνική υποστήριξη: Κωνσταντίνος Γκυρτής,
Δρ. Πληροφορικής**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ (Δ.Ε. 13-17)

Συνειδησιακά προβλήματα στη ζωή του χριστιανού

Η ύβρις είναι η έλλειψη του μέτρου η οποία φέρνει την αταξία. Είναι το φρενήρες πάθος που προκαλεί διαμάχες και σύγχυση. "Η ύβρις", γράφει ο Jean-Pierre Vernant, "οδηγεί τους ανθρώπους να προκαλούν τους θεούς, να τοποθετούν τους εαυτούς τους πάνω από τους ανθρωπίνους νόμους" ...

Για τους Έλληνες, η ύβρις ήταν το κακό. Ένας κόσμος που είχε αφεθεί στην ύβρι ήταν ένας ανάστροφος κόσμος, παραδομένος στην αταξία. Ένας κόσμος όπου μόνο η δύναμη όριζε το δίκαιο, όπου οι άνθρωποι ήταν εγκαταλειμμένοι στον πόνο και τη δυστυχία στην πιο καθαρή τους μορφή. Η λέξη ύβρις, αυτή η πανάρχαια ελληνική λέξη, είναι ίσως, όπως έχει γράψει ο Lewis Thomas, αυτή που εκφράζει καλύτερα το φόβο και την ανησυχία που, εδώ και μερικά χρόνια, εκδηλώνονται στην κοινή γνώμη για την επιστήμη και τους επιστήμονες. Η ύβρις δεν υποδηλώνει απλά αυτό που, για πολλούς, φαίνεται ως μια ανυπόφορη πρόκληση των επιστημόνων. Περιλαμβάνει όλες τις παρεκτροπές των επιστημών και των τεχνολογιών που, στα τέλη του 20ού αιώνα, απειλούν το μέλλον του πλανήτη και των κατοίκων του: την ατομική ενέργεια, τόσο με τη μορφή των πυρηνικών όπλων όσο και με τη μορφή των πυρηνικών αντιδραστήρων• την υπερβολική εκβιομηχάνιση, τη μόλυνση, το φαινόμενο του θερμοκηπίου, την αναζήτηση πετρελαίου

με υποθαλάσσιες γεωτρήσεις· με λίγα λόγια, όλα όσα θεωρούνται υπεύθυνα για την αποσύνθεση του κόσμου μας.

Φρανσουά Ζακόμπ, Το ποντίκι, η μύγα και ο άνθρωπος (μτφρ. Α. Φιλιππάτος), εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1998, σελ. 103-105.

13. Ο ΣΕΒΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΖΩΗΣ

Το νόημα και η σημασία της ζωής

Τι είναι η ζωή;

Τι είναι η ζωή; Πού βρίσκεται το νόημα της; Πώς ορίζουμε αυτό το φαινόμενο που λέγεται ζωή; Συχνά ακούμε τέτοιες απορίες ολόγυρά μας. Αλλά κι εμείς οι ίδιοι, σε κάποια κρίσιμη στιγμή του προσωπικού μας βίου, θέτουμε στον εαυτό μας το καίριο ερώτημα, όπως και κάποιος ήρωας του Σαίξπηρ ο οποίος αναρωτιόταν "to be or not to be", "να ζεις ή να μην ζεις". Ποια απάντηση έχει να δώσει η Εκκλησία σ' αυτή την ερώτησή μας;

Ας είμαστε πρώτα απ' όλα ειλικρινείς! Δεν μπορούμε εύκολα να αποκριθούμε σε τέτοιες απορίες που μόνο τα παιδιά και οι σοφοί τολμούν να διατυπώσουν. Ερωτούν για το νόημα της ζωής τα παιδιά, επειδή γνωρίζουν πολύ λίγα, και οι σοφοί, διότι γνωρίζουν πάρα πολλά πράγματα. Όσοι δεν είμαστε πια μικρά παιδιά, ούτε βέβαια γίναμε ακόμη "σοφοί", δηλαδή η συντριπτική πλειοψηφία των μέσων ανθρώπων της καθημερινής ζωής, επιμένουμε να ρωτάμε για το νόημα της ζωής, ιδίως όταν βρεθούμε σε δύσκολες υπαρξιακές περι-

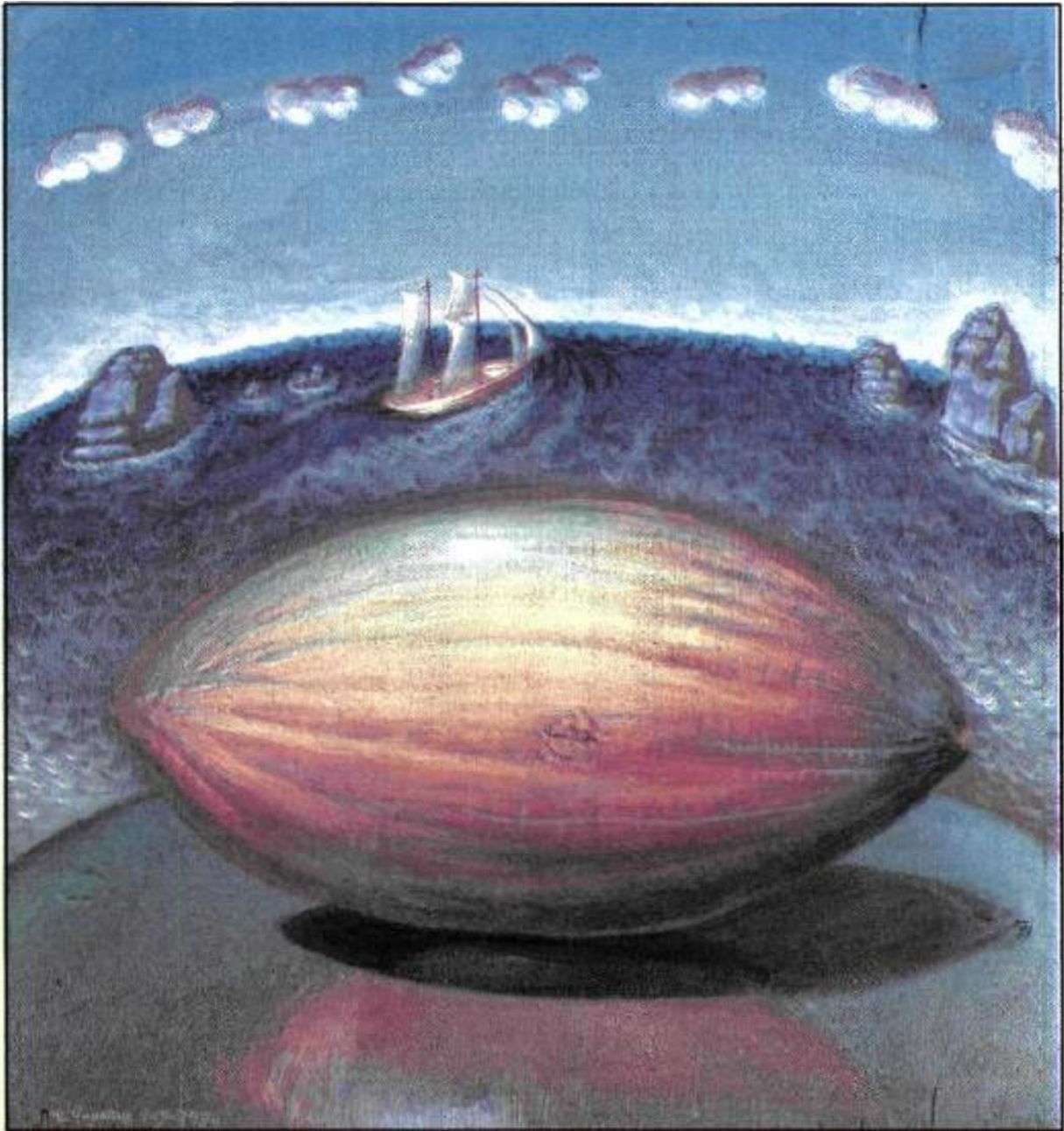
στάσεις, όπως είναι ο θάνατος ενός δικού μας ανθρώπου, ο πόνος, ο χωρισμός από το αγαπημένο μας πρόσωπο, κάποια αποτυχία στη σταδιοδρομία μας, μια

καταστροφή ή κάποιο άλλο συγκλονιστικό βίωμα με αρνητικό περιεχόμενο.

Βέβαια, απαιτώντας απάντηση σε ένα τέτοιο ερώτημα πρέπει να έχουμε στο μυαλό μας ότι υπάρχει πλήθος παρόμοιων αποριών που ποτέ δεν μπορούν να βρουν απάντηση ικανοποιητική, όπως π.χ. τι είναι αυτό που το λένε αγάπη. Το ίδιο συμβαίνει με τη ζωή: ζούμε τη ζωή, μα δε γνωρίζουμε ποιο είναι το αληθινό της νόημα. Κι όμως αυτό διακρίνει τον άνθρωπο από τα ζώα. Κι όπως γράφει ο Ντοστογιέφσκι: "Το μυστικό της ανθρώπινης ύπαρξης είναι τούτο: Δε θέλει μονάχα να ζει, μα και να ξέρει γιατί ζει"¹.

Έτσι, λοιπόν, είναι φυσικό κι εύλογο, δηλαδή είναι λογικό, που επιμένουμε να ρωτάμε για το νόημα της ζωής, παρόλο που παραμένει πάντα πάρα πολύ δύσκολο να δώσουμε μίαν απάντηση με μαθηματική ακρίβεια. Ωστόσο εμείς θα καταφύγουμε στη μακραίωνα πείρα ζωής που έχει μέσα της η Εκκλησία και θα κάνουμε μίαν απόπειρα να μιλήσουμε για το νόημα της ζωής, αφού κάτι τέτοιο μας αφορά προσωπικά κι απόλυτα, άμεσα και βιωματικά.

¹ Ντοστογιέφσκι. Αδελφοί Καραμαζώφ. Β.6,ΙΙ. (μετ. Άρη Αλεξάνδρου), Εκδ. Γκοβόστη τ. 2, σ. 164.

Η ζωή είναι ταυτόχρονα ταξίδι και μυστικό (έργο π. Σταμ. Σκλήρη).

Ζωή είναι η σχέση

Αν ρωτήσουμε ένα βιολόγο ή κάποιον ιατρό να μας πει πότε και πώς θεωρεί ότι ζει κάθε έμβιο ον είτε πρόκειται για τον άνθρωπο είτε για οποιοδήποτε μέλος του ζωικού βασιλείου από τα μικρότερα μέχρι τα μεγαλύτερα, θα απαντήσει ότι το φαινόμενο της ζωής τεκμαίρε-

ται, τεκμηριώνεται, αποδεικνύεται με επιστημονικά τεκμήρια, δηλαδή με αδιάψευστα στοιχεία, όταν υπάρχουν δυο δεδομένα: η σχέση και η ενέργεια. Κάθε ζωντανός οργανισμός ενεργεί και σχετίζεται: ανταλλάσσει ενέργεια με το περιβάλλον του, επικοινωνεί με τον περίγυρο του, βρίσκεται σε σχέση με καθετί το διαφορετικό από αυτόν τον ίδιο, συμμετέχει, δηλαδή μετέχει μαζί του, συνευρίσκεται (βρίσκεται μαζί) το ένα με το άλλο.

Ο γιατρός, για παράδειγμα, διαπιστώνει το θάνατο ενός ανθρώπου, όταν αυτός ο τελευταίος παύει να αναπνέει, δηλαδή σταματά να ενεργεί και να σχετίζεται, να ανταλλάσσει ενέργεια με το περιβάλλον του. Άρα η ζωή είναι σχέση και ενέργεια σύμφωνα με τα δεδομένα της φυσιολογίας, της βιολογίας και της ανθρωπολογίας.

Η ζωή είναι ένα σύνολο ενεργούμενων σχέσεων. Ζει μόνο ό,τι σχετίζεται κι ενεργεί. Μάλιστα ζει τόσο χρόνο όσο ακριβώς βρίσκεται σε σχέση κι ενέργεια. Κάθε έμβιο ον στερείται αυτές τις δυο θεμελιώδεις ιδιότητες της ζωής, δηλαδή τη σχέση και την ενέργεια, όταν βρίσκεται στα δυο όρια του βίου του, πριν την αρχή και μετά το τέλος της ζωής. Από τη σύλληψη του, πριν γεννηθεί κι ενόσω βρίσκεται ακόμη μέσα στην κοιλιά της μάνας του, δε σχετίζεται συνειδητά με άλλους ανθρώπους. Αλλά κι όταν πάψει πια να αντικρίζει το φως αυτού του κόσμου, δηλαδή όταν τελευτήσει κι έχει πεθάνει, τότε πάλι στερείται τη σχέση και την ενέργεια.

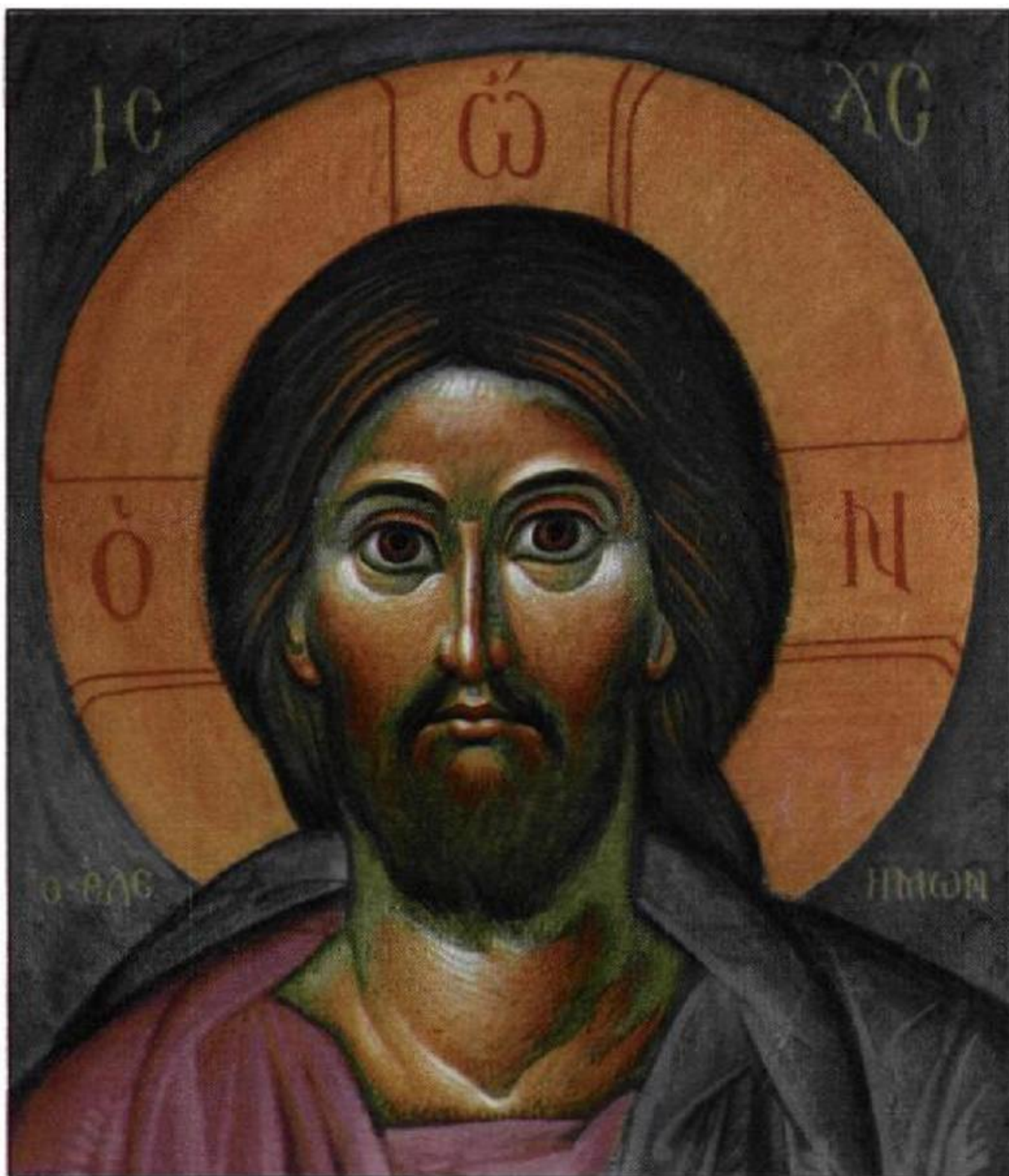
Πέρα όμως από αυτή τη διαπίστωση, για την Εκκλησία η ζωή αποτελεί κάτι πολύ περισσότερο. Είναι δωρεά του Θεού και χάρισμα. Η ζωή ανήκει στο δημιουργό και ο άνθρωπος έχει την υποχρέωση ως "καλός οικονόμος" να διαφυλάξει αυτό το χάρισμα, να το προστατέψει και, "ως τάλαντο", να το αξιοποιήσει μέσα στα πλαίσια του σκοπού της ζωής που έχει θέσει ο δημιουργός του, δηλαδή το "καθ' ομοίωσιν". Η στάση που

η Εκκλησία παίρνει στις περιπτώσεις παραβίασης του δικαιώματος της ζωής στηρίζεται σ' αυτή τη βασική ιδέα.

"Εγώ είμαι η ζωή" (Ιωάν. 11, 25)

Η Εκκλησία μας διδάσκει: η ζωή είναι δωρεά του Θεού και ένα σύνολο ενεργούμενων σχέσεων. Ζω θα πει ενεργώ και σχετίζομαι. Ο Θεός είναι το πρότυπο της ζωής, η ίδια η ζωή, η αληθινή ζωή, η πηγή της ζωής. Όταν ο Μωυσής στο όρος Σινά συναντά τον Θεό και Του ζητά το όνομά Του, Εκείνος απαντά: "Εγώ είμι ὁ ὢν" (Εγώ είμαι εκείνος που είμαι, ο υπάρχων) (Εξόδ. 3: 14). Ο Θεός ταυτίζεται με το κατεξοχήν υπαρκτό ον, το υπέρτατο "έμβιο ον", τον ύψιστο φορέα της ζωής, την πρωτογενή πηγή και την ανώτατη αρχή της αληθινής ζωής.

Στην Καινή Διαθήκη αποκαλύπτεται σαφέστερα το Δεύτερο Πρόσωπο της Αγίας Τριάδος, ο Υιός και Λόγος του Θεού, στο πρόσωπο του Χριστού, που δηλώνει: "Εγώ είμι ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωὴ ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ κ' ἂν ἀποθάνῃ ζήσεται καὶ πᾶς ὁ ζῶν καὶ πιστεύων εἰς ἐμέ οὐ μὴ ἀποθάνῃ εἰς τὸν αἰῶνα" (Εγώ είμαι η ανάσταση και η ζωή• εκείνος που πιστεύει σ' εμένα, και αν πεθάνει, θα ζήσει• και καθένας που ζει κι εμπιστεύεται σ' εμένα δε θα πεθάνει ποτέ) (Ιωάν. 11: 25-26).

Κοίταγμα κατά πρόσωπο. Αίτημα για σχέση προσωπική με τη Ζωή (έργο π. Σταμ. Σκλήρη).

Οι Μαθητές Του που έζησαν μαζί Του πιο κοντά από οποιονδήποτε άλλον άνθρωπο, ονομάζουν τον Ιησού "αρχηγόν της ζωής" (Πράξ. 3: 15) και ο Απόστολος Παύλος αποκαλεί το Χριστό "η ζωή ημών" (Κολοσ. 3: 4). Επομένως η ζωή αποκτά το πλήρες νόημά της, όταν

σχετίζεται με την πηγή της ζωής. Αυτό όμως προϋποθέτει την αποδοχή του ανθρώπου να βιώσει αυτή τη σχέση και να μετάσχει στην αγάπη που είναι ουσιαστικός όρος της ζωής.

Δεν είναι τυχαίο ότι σε κάθε εικόνα, όπου η Εκκλησία παριστάνει το πρόσωπο του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού, υπάρχει η λέξη "Ο ΩΝ" ολόγυρα στο φωτοστέφανο, το λαμπερό, δηλαδή, χρυσόχρωμο κυκλικό πλαίσιο γύρω από την κεφαλή Του, ακριβώς για να δηλώσει αυτήν την πρωταρχική ιδιότητα Του που είναι η ζωή. Αν στην Παλαιά Διαθήκη δηλώνει ο Θεός την ύπαρξή Του κάπως αφηρημένα με τη λέξη "ΩΝ", στην Καινή Διαθήκη κάνει πολύ πιο συγκεκριμένη την ταυτότητά Του με το λόγο του Ευαγγελιστή Ιωάννη: "ὁ Θεός ἀγάπη ἐστίν" (Α΄ Ἰωάν. 4: 8· 16).

Αν κάποιος ήθελε να μεταφράσει το λόγο της Εκκλησίας στα μαθηματικά, τότε θα έγραφε αυτή την εξίσωση: Θεός = αγάπη = ζωή. Η αγάπη σημαίνει πραγματική ζωή, όχι απλά επιβίωση, και ο Θεός είναι η πηγή των δυο αυτών αγαθών, της ζωής και της αγάπης. Αυτό το γνωρίζουν πολύ καλύτερα από όλους μας οι άγιοι και οι ποιητές, οι πιστοί και οι λόγιοι, οι απλοί άνθρωποι του Θεού και οι πρωτοκορουφαίοι της τέχνης. Ας ακούσουμε δυο σχετικές μαρτυρίες. Η μια προέρχεται από τα ασκητικά κείμενα ενός περίφημου βυζαντινού θεολόγου, του Ισαάκ του Σύρου: "Η αγάπη είναι πιο γλυκιά κι απ' τη ζωή"¹. Κι η άλλη ανήκει στον Ντοστογιέφσκι: "Η αγάπη είναι ανώτερη απ' τη ζωή, η αγάπη είναι

¹ Ισαάκ Σύρος, Ασκητικά, Λόγος ΛΗ', Θεσσαλονίκη 1977, 164.

το στεφάνι της ζωής και πώς είναι δυνατό να μην το προσκυνήσει η ζωή;"¹.

Τώρα καταλαβαίνουμε κάπως καλύτερα γιατί είναι τόσο δύσκολο ν' απαντήσουμε στο ερώτημα "τι είναι ζωή", όπως επίσης δεν μπορούμε να αποκριθούμε στην απορία "τι είναι αυτό που το λένε αγάπη". Γι' αυτό, ενώ όλοι μας ζούμε τη ζωή και ζητούμε την αγάπη, δυσκολευόμαστε να ορίσουμε αυτά τα δυο πιο ζωτικά μεγέθη της ύπαρξής μας. Δεν έχει όμως τόση σημασία να ορίσουμε την ζωή και την αγάπη, αλλά να ζούμε την ζωή και την αγάπη, γιατί ζω σημαίνει αγαπώ. Η θεμελιώδης εξίσωση της ζωής είναι αυτή: "αγαπώ, άρα υπάρχω)"!

Κείμενα

1. Ὁ γάρ ἄρτιος τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ὁ καταβαίνων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ζωὴν διδοὺς τῷ κόσμῳ.

Ιωάν. 6,33

1. Γιατί το ψωμί του Θεού είναι αυτό που κατεβαίνει από τον ουρανό και χαρίζει ζωή στον κόσμο.

2. Οὐδείς γάρ ἡμῶν ἐαυτῷ ζῆ καὶ οὐδείς ἐαυτῷ ἀποθνήσκει ἔάν τε γάρ ζῶμεν, τῷ Κυρίῳ ζῶμεν, ἔάν τε ἀποθνήσκωμεν, τῷ Κυρίῳ ἀποθνήσκομεν. ἔάν τε οὖν ζῶμεν ἔάν τε ἀποθνήσκωμεν, τοῦ Κυρίου ἐσμέν.

Ρωμ. 14, 7-8

2. Κανένας μας άλλωστε δε ζει για τον εαυτό του και κανένας δεν πεθαίνει για τον εαυτό του. Γιατί όταν ζούμε,

¹ Ντοστογιέφσκι, Δαιμονισμένοι, Γ' VIII,3 (μετ. Α. Αλεξάνδρου), Αθήνα, Εκδ. Γκοβόστη 1954.

ζούμε για τον Κύριο, κι όταν πεθαίνουμε, πεθαίνουμε για χάρη του Κυρίου. Είτε, λοιπόν, ζούμε είτε πεθαίνουμε, ανήκουμε στον Κύριο.

Θέματα για συζήτηση

- 1. Ποια απάντηση θα δίναμε στο ερώτημα: "Σε τι διαφέρει η ζωή του ανθρώπου από των υπόλοιπων όντων του ζωικού βασιλείου";**
- 2. Η ζωή είναι σχέση. Τι συνεπάγεται αυτή η αντίληψη;**
- 3. Πώς κρίνετε την αντίληψη των ανθρώπων που προτιμούν το μοναχικό βίο;**
- 4. "Η αγάπη είναι πιο γλυκιά κι απ' τη ζωή". Σχολιάστε αυτή την άποψη του Ισαάκ του Σύρου.**

14. ΒΙΟΪΑΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗ

Οι "βιοεπιστήμες" στη ζωή μας

Η ελληνική γλώσσα έχει το χάρισμα να διαθέτει πολλές λέξεις για να ονομάσει ένα πράγμα. Για παράδειγμα, λέμε "ζωή" και "βίος" που σημαίνει ακριβώς το ίδιο. Στην καθημερινή γλώσσα μιλάμε για ζωή, ενώ στην επιστημονική ορολογία κάνουμε λόγο για το "βίο".

Βιολογία είναι η επιστήμη που μελετά το ζωικό βασίλειο. Βιοχημεία είναι ο κλάδος που συνδυάζει τη βιολογία με τη χημεία. Βιοτεχνολογία είναι η εφαρμογή της τεχνολογίας στη βιολογία. Βιοηθική λέγεται η έρευνα των ηθικών προβλημάτων που σχετίζονται με τις εφαρμογές της βιολογίας στην καθημερινή ζωή μας. Σήμερα πια έχουμε τις "βιοεπιστήμες", δηλαδή όλους εκείνους τους κλάδους που έχουν ως αντικείμενο έρευνας το φαινόμενο της ζωής, από τα κύτταρα και τους μικροοργανισμούς μέχρι τα ζώα και τον άνθρωπο, αυτό το υπέρτατο έμβιον.

Οι "βιοεπιστήμες" έχουν σημειώσει τέτοια αλματώδη εξέλιξη που κυριολεκτικά μοιάζουν σαν να γράφουν μυθιστόρημα επιστημονικής φαντασίας. Τα επιτεύγματά τους κρίνονται από τους υποστηρικτές τους θετικά και είναι πάμπολλα. Θα αναφέρουμε μερικά μόνο, τα πιο εντυπωσιακά. Η τεχνητή γονιμοποίηση επιτρέπει σε άτεκνα ζευγάρια να αποκτήσουν επιτέλους απογόνους και να ζήσουν ευτυχισμένα κάνοντας πραγματικότητα το όνειρο μιας ζωής. Οι λεγόμενες "τράπεζες σπέρματος" διευκολύνουν την τεκνογονία. Η κλωνοποίηση (ή "κλωνισμός") επιτρέπει, κατά τους θιασώτες της, την παραγωγή επιθυμητών κλώνων του ζωικού βασιλείου, πιστεύεται ότι καθιστά εφικτή την τελειοποίηση του είδους και ότι διευκολύνει την παραγωγή του άριστου

απογόνου. Η στέρωση και η αντισύλληψη γίνονται πια πραγματικότητα.

Ο καθορισμός του φύλου και η βελτίωση του είδους περνούν πια από τη σφαίρα του ονείρου στο χώρο της πραγματικότητας. Υποστηρίζεται από μερικούς επιστήμονες ότι ακόμη και η ανθρώπινη συμπεριφορά¹ μπορεί να προβλεφθεί κι έτσι να αποφευχθεί η ελαττωματική φύση, για να επιτευχθεί η ιδεώδης προσωπικότητα με τέλεια χαρακτηριστικά γνωρίσματα ανάλογα με τις προδιαγραφές της κοινωνίας μας σε κάθε στιγμή. Τέλος, η αφαίρεση οργάνων και η μεταμόσχευσή τους σώζουν ζωές και χαρίζουν την επιβίωση σε συνανθρώπους μας που αντιμετωπίζουν πρόβλημα με ζωτικά όργανά τους. Όλα αυτά είναι μερικά από τα μέχρι τώρα πιο γνωστά και εντυπωσιακά επιτεύγματα της βιοϊατρικής, στα οποία μπορούμε να συμπεριλάβουμε κι άλλα ακόμη σημαντικότερα, που σήμερα μπορούμε μόνο να τα φανταζόμαστε.

Βίος αβίωτος;

Ας θυμηθούμε ότι το φάρμακο γίνεται φαρμάκι: μεγάλη δόση γιατρικού δηλητηριάζει, μόνο η κατάλληλη ποσότητα θεραπεύει. Σε κάθε τι χρειάζεται μέτρο και διάκριση, κρίση και κριτήρια για το τι είναι καλό και τι είναι κακό, πού τελειώνει το ένα και πού αρχίζει το άλλο. Η βιοηθική καλείται να προσδιορίσει τις ενέργειες

¹ Επειδή είναι καθοριστικός ο ρόλος του περιβάλλοντος στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς και δεν είναι μόνο θέμα γονιδίων, πολλοί επιστήμονες διατείνονται ότι δε θα μπορέσουμε ποτέ να δημιουργήσουμε με την κλωνοποίηση απόλυτα όμοιους ανθρώπους.

και τις παρενέργειες της βιοϊατρικής, δηλαδή να θέσει τα όρια ανάμεσα στις θετικές και τις αρνητικές συνέπειες της επιστήμης στη ζωή μας. Τα βιοϊατρικά επιτεύγματα οφείλουμε να τα μελετήσουμε και να τα αντιμετωπίσουμε με βάση τη χριστιανική πίστη και παράδοση. Η χριστιανική ηθική μπορεί, και πρέπει, να συμβάλει πάρα πολύ θετικά και δημιουργικά με το δικό της τρόπο σ' αυτό ειδικά το κρίσιμο σημείο. Όλα αυτά είναι θέματα τα οποία η κοινωνία δεν είναι ακόμη έτοιμη να αντιμετωπίσει και οι νομικές ρυθμίσεις για την αποφυγή παρανομιών και λαθών ή ενεργειών που αντίκεινται στην ηθική έρχονται, συνήθως, καθυστερημένα.

Ανατομική εικόνα του ανθρώπου. (Έργο του Gunther von Hagens από το περιοδικό Art. Das Kunstmagazin 1/1999. σ. 57).

Χρειάζεται ιδιαίτερα να προσέξουμε τις υπερβολές και τις καταχρήσεις της βιοτεχνολογίας. Οι κίνδυνοι από τέτοια παράχρηση ή κατάχρηση των νέων επιτευγμάτων είναι ορατοί και επισημαίνονται από επιστήμονες και θεολόγους. Σύμφωνα με τον Γρηγόριο Ναζιανζηνό, τον Θεολόγο (329-390): “τό καλόν ού καλόν, ὅταν μή καλῶς γένηται”¹ δηλαδή: "το καλό δεν είναι καλό, όταν δεν γίνεται με καλό τρόπο".

Με τρία κριτήρια της χριστιανικής ηθικής, μετρούμε το καλό και το κακό. Αυτά είναι: η αλήθεια, η αγάπη και η ελευθερία. “ Γνώσεσθε τήν ἀλήθειαν καί ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς” (θα γνωρίσετε την αλήθεια, και η αλήθεια θα σας ελευθερώσει) (Ιωάν: 8, 32). Ο Θεός δηλώνει απερίφραστα ότι Εκείνος είναι η αγάπη, η αλήθεια και η ελευθερία: “ὁ Θεός ἀγάπη ἐστίν” (1 Ιωάν. 4: 8), “Εγώ εἰμι ἡ ὁδός καί ἡ ἀλήθεια καί ἡ ζωή (Ιωάν. 14, 6), “ὁ δέ Κύριος τό Πνεῦμά ἐστιν· οὗ δέ τό Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία” (η λέξη "Κύριος" εδῶ σημαίνει το Πνεύμα• και όπου υπάρχει το Πνεύμα του Κυρίου εκεί υπάρχει και ελευθερία) (2 Κορινθ. 3:17). Ο Απόστολος Παῦλος συσχετίζει την αγάπη με την ελευθερία ως εξής: «ὕμεῖς γάρ ἐπ’ ἐλευθερία ἐκλήθητε, ἀδελφοί· μόνον μη την ἐλευθερίαν εἰς ἀφορμήν τῆ σαρκί, ἀλλά διά τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις. Ὁ γάρ πᾶς νόμος ἐν ἐνὶ λόγῳ πεπλήρωται, ἐν τῷ ἀγαπήσεις τόν πλησίον σου ὡς σεαυτόν’» (Ο Θεός, λοιπόν, αδερφοί μου, σας κάλεσε για να ζήσετε ελεύθεροι. Μόνο να μη γίνει η ελευθερία αφορμή για αμαρτωλή διαγωγή, αλλά με αγάπη να υπηρετείτε ο ένας τον άλλο. Ἄλλωστε ὅλος ο νόμος συνοψί-

¹ Γρηγόριος Θεολόγος, PG 36. 16.

ζεται σε μια φράση: Στο ν' αγαπήσεις τον πλησίον σου σαν τον εαυτό σου) (Γαλ. 5: 13-14).

Με αυτά υπόψη μας προχωρούμε στη βιοηθική. Σκοπός μας είναι μόνον ένας: να μη γίνει ο βίος αβίωτος, δηλαδή να μην επιτρέψουμε να υφίστανται συνθήκες που καταντούν αδύνατη την ευτυχία στη ζωή μας. Με άλλα λόγια, θέλουμε κυρίως ένα πράγμα: να ζήσουμε τη ζωή. Αλλιώςτικα δε θα μπορέσουμε να ευτυχήσουμε.

Μαζική και ατομική κατάχρηση της βιοτεχνολογίας

Η χρήση της βιοτεχνολογίας είναι επιθυμητή και επιτρεπτή. Η κατάχρησή της όμως κρίνεται ανεπιθύμητη και απαράδεκτη, επειδή γίνεται απάνθρωπη και στρέφεται εναντίον του ανθρώπου παραβιάζοντας την ελευθερία του και στερώντας την ανθρωπιά του. Συγκεκριμένα κάτι τέτοιο συμβαίνει σε δυο περιπτώσεις.

Πρώτον, η μαζική χρήση της βιοτεχνολογίας από την κρατική εξουσία σε βάρος κάποιας μειοψηφίας του πληθυσμού είναι η χειρότερη μορφή ολοκληρωτισμού. Κάτι τέτοιο συνέβη στον 20ό αιώνα από τη ναζιστική δικτατορία στη χιτλερική Γερμανία, όπου κυρίαρχος ήταν ο ρατσισμός. Οι Εβραίοι θεωρήθηκαν δήθεν "κατώτεροι", γιατί ανήκαν στη σημιτική φυλή, με ανατομικά χαρακτηριστικά που διέφεραν από εκείνα της τάχα "ανώτερης" αρίας φυλής των Ινδοευρωπαίων. Με τέτοια βιολογική πρόφαση εξοντώθηκαν εκατομμύρια αθώων στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, αφού προηγουμένως χρησιμοποιήθηκαν ως πειραματόζωα στα εργαστήρια ευγονικής και υποβλήθηκαν σε αφάνταστα βασανιστήρια. Τα ανθρωποκτόνα αυτά πειράματα εφαρμόστηκαν βέβαια και σε πολλούς άλλους ανθρώπους, παρά την ινδο-ευρωρωπαϊκή καταγωγή τους. Ένας παρόμοιος κίνδυνος επισημαίνεται από πολλούς σήμερα με την

ανάπτυξη των νέων τεχνικών. Ο κίνδυνος να δημιουργηθούν ανθρώπινα όντα με επιλογή γενετική, για να δημιουργηθεί η ανώτερη "ράτσα" (κάτι αντίστοιχο με την "αρία" φυλή). Αυτό μπορεί να αποβεί καταστρεπτικό για το ανθρώπινο γένος, καθώς δεν είναι γνωστό αν μια τέτοια στην ουσία τεχνική μετάλλαξη θα κάνει πιο ευάλωτο το ανθρώπινο είδος στις αρρώστιες.

Δεύτερον, η ατομική εφαρμογή της βιοτεχνολογίας σε ειδικές περιπτώσεις (π.χ. τεχνητή γονιμοποίηση) δεν επιτρέπεται, όταν δε γίνεται με τη σύμφωνη γνώμη και την απολύτως ελεύθερη συγκατάθεση του προσώπου που θίγεται από αυτήν τη βιολογική παρέμβαση στην ιδιωτική του ζωή. Η δυνατότητα του ανθρώπινου προσώπου να επιλέγει εκούσια, συνειδητά και ελεύθερα, είναι ο απαραίτητος όρος που η χριστιανική ηθική απαιτεί να τηρείται σε περιπτώσεις πρόληψης ή θεραπείας ανίατων νοσημάτων και ανατομικών δυσπλασιών, καθώς επίσης αδυναμίας τεκνογονίας. Παράλληλα, όμως, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και τρίτα πρόσωπα που εμπλέκονται σε μια βιοϊατρική διαδικασία, όπως τα παιδιά που πρόκειται να γεννηθούν. Ένα καίριο ερώτημα π.χ. είναι: κατά πόσον η απόφαση ενός υπερήλικου ζευγαριού να φέρει στον κόσμο ένα παιδί με τεχνητή γονιμοποίηση αποτελεί αθώο δικαίωμά τους ή -αντίθετα- εκδήλωση εγωισμού. Σε μια τέτοια περίπτωση πρέπει να τεθεί το ερώτημα: Είναι λιγότερο σημαντικό να προχωρήσει ένα άτεκνο ζευγάρι στην υιοθεσία ενός δυστυχημένου παιδιού, που για ποικίλους λόγους είναι ορφανό, από το να προχωρήσει με κάθε μέσο στην απόκτηση απογόνων "εξ αίματος"; Γενική αρχή, πάντως, πρέπει να είναι ότι η ιατρική εφαρμογή της βιολογίας δεν μπορεί να πλήττει την αλήθεια, την ελευθερία δηλαδή την επίγεια εικόνα του και την ανθρωπιά του ανθρώπου, δηλαδή την επίγεια εικόνα του Θεού.

Κείμενα

Στη Βρετανία μαίνεται η διαμάχη για το κατά πόσο είναι ηθικό να χρησιμοποιηθεί η κλωνοποίηση για θεραπευτικούς σκοπούς. Ειδικότερα πολλοί βρετανοί επιστήμονες υποστηρίζουν ότι το να απορρίπτεται παντελώς η ιδέα της κλωνοποίησης μπορεί να στερήσει την ανθρωπότητα από ένα μεγάλο θεραπευτικό όπλο και επιμένουν να γίνει διάκριση ανάμεσα στην αναπαραγωγική και στη θεραπευτική κλωνοποίηση. Και εξηγούν ότι η αναπαραγωγική κλωνοποίηση, η κλωνοποίηση που θα οδηγήσει σε παιδιά ταυτόσημα γενετικά με ήδη υπάρχοντες ενηλίκους, δεν είναι αποδεκτή ηθικά. Αλλά η θεραπευτική κλωνοποίηση, η οποία θα συνίσταται στη δημιουργία σε δοκιμαστικό σωλήνα ενός εμβρύου στο οποίο δεν θα επιτρέπεται να μεγαλώσει παρά μέχρι του σταδίου της βλαστοκύστεως, μπορεί να είναι λύση σε πολλά ιατρικά προβλήματα και για τον λόγο αυτό να είναι ηθικά αποδεκτή. Στο στάδιο της βλαστοκύστεως (το οποίο υφίσταται πέντε-έξι ημέρες μετά τη γονιμοποίηση) εμφανίζονται τα εμβρυϊκά βλαστικά κύτταρα, τα κύτταρα από τα οποία προέρχονται όλοι οι ανθρώπινοι ιστοί και τα οποία θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως "πρώτη ύλη" για τη δημιουργία τεχνητών ιστών και οργάνων για μεταμοσχεύσεις.

Επισήμως την απόφαση για τη χρήση της θεραπευτικής κλωνοποίησης καλείται να λάβει το βρετανικό κοινοβούλιο. Ωστόσο, είναι διάχυτη η αίσθηση ότι είναι καλύτερο να επιτραπεί η θεραπευτική κλωνοποίηση και να ελέγχεται κρατικά παρά να απαγορευθεί και να γίνει κρυφά και ανεξέλεγκτα. Γιατί τα τεχνικά προβλήματα φαίνεται ότι έχουν λυθεί.

Ι. ΣΟΥΦΛΕΡΗ στην Εφημερίδα "Το ΒΗΜΑ" 20-12-1998, σ. Α61.

Θέματα για συζήτηση

1. Να επισημάνετε τα θετικά στοιχεία της κλωνοποίησης και τα αρνητικά.
2. Ποιοι κίνδυνοι προκύπτουν από την εφαρμογή της ευγονικής;
3. Να μελετήσετε το κείμενο από το "ΒΗΜΑ", να επισημάνετε τα ηθικά προβλήματα που ανακύπτουν και να εκφράσετε τις απόψεις σας με επιχειρήματα.

15. ΠΑΡΑΒΙΑΣΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΡΟΝΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΖΩΗΣ

(Φόνος - Θανατική Ποινή - Βασανιστήρια)

Ο βιασμός της ζωής

Υπάρχουν τρία είδη θανάτου: ο φυσικός, ο αιφνίδιος και ο βίαιος. Φυσικός θάνατος λέγεται το τέλος της ζωής που οφείλεται στα γηρατειά ή σε ανίατη (αθεράπευτη) ασθένεια, συνήθως σε υπερήλικα άτομα. Αιφνίδιος είναι ο θάνατος που έρχεται ξαφνικά κι απρόσμενα, με κάποιο ατύχημα (π.χ. αυτοκινητικό), ή από ξαφνική οργανική επιπλοκή (καρδιακό ή εγκεφαλικό επεισόδιο) πλήττοντας νέους και υγιείς ανθρώπους. Βίαιος θάνατος ονομάζεται η τελευταία του ανθρώπου που συμβαίνει με υπαιτιότητα κάποιου άλλου και γίνεται ενάντια στην επιθυμία του θανόντος.

Δυο μορφές βίαιου θανάτου είναι ο φόνος και η θανατική ποινή. Στο φόνο, τη δολοφονία και το έγκλημα, ο εκτελεστής είναι άτομο που ενεργεί με ιδιοτέλεια και δολιότητα. Στη θανατική καταδίκη, υπαίτιος είναι το κράτος που λειτουργεί με ανιδιοτέλεια και ενεργεί για την προστασία του κοινωνικού συνόλου από έναν ειδεχθή εγκληματία (αμετανόητο και επικίνδυνο κακοποιό), με σκοπό την παραδειγματική τιμωρία του, το σωφρονισμό των ομοίων του και την προστασία της κοινωνίας από την επανάληψη της πράξης του.

Τα βασανιστήρια είναι μέθοδοι βιασμού της ανθρώπινης βούλησης με την άσκηση σωματικής βίας ή

ψυχολογικής πίεσης, είτε για να ανακριθεί κάποιος μάρτυρας είτε για να τιμωρηθεί ο αντίπαλος. Σε τέτοιες απάνθρωπες μεθόδους, καταφεύγουν ολοκληρωτικά καθεστώτα (δικτατορίες, φασιστικές, ναζιστικές, σταλινικές κ.ά.), εγκληματικές οργανώσεις ("μαφία"), εξτρεμιστικές πολιτικές οργανώσεις με ακραίες ιδεολογικές πεποιθήσεις, τρομοκρατικές ομάδες κ.ά..

Τόσο ο βίαιος θάνατος όσο και τα βασανιστήρια, που συνήθως οδηγούν σε θανάσιμο τραυματισμό, αποτελούν τρόπους περιφρόνησης και παραβίασης της ανθρώπινης ζωής. Σε όλη την ιστορία του πολιτισμού μας, έχουν καταδικαστεί τέτοια φαινόμενα από όλους, γι' αυτό ίσως δεν θα χρειαζόταν εδώ να γίνει λόγος. Όμως η Εκκλησία έχει το δικό της σκεπτικό με το οποίο όχι μόνο απορρίπτει τέτοιες απάνθρωπες συμπεριφορές, αλλά προλαμβάνει παρόμοιες καταστάσεις διαμορφώνοντας το ανθρώπινο ήθος θετικά.

Φόνος, νόμιμη άμυνα, δίκαιος πόλεμος

Ρητά και κατηγορηματικά καταδικάζεται ο φόνος στην Αγία Γραφή. Η Παλαιά Διαθήκη με το Δεκάλογο του Μωυσή ορίζει: "ου φονεύσεις" (Εξόδ. 20: 15). Στην Καινή Διαθήκη ο Ιησούς Χριστός με την επί του Όρους Ομιλία είναι ακόμα πιο απαιτητικός: "Ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις· οὐ φονεύσεις· ὅς δ' ἂν φονεύσῃ, ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει. Ἐγὼ δε λέγω ὑμῖν ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει" (Ἐχετε ακούσει την εντολή που δόθηκε παλιά στους προγόνους μας: "να μην κάνεις φόνο, κι όποιος κάνει φόνο πρέπει να καταδικαστεί από το τοπικό δικαστήριο". Εγώ όμως σας λέω πως ακόμα κι όποιος οργίζεται εναντίον του αδερφού του χωρίς λόγο, πρέπει να καταδικαστεί από το τοπικό δικαστήριο) (Ματθ. 5:21-22).

Μια μοναδική εξαίρεση υπάρχει, όπου ο φόνος γίνεται ανεκτός από την Εκκλησία, χωρίς όμως ποτέ να θεωρείται αποδεκτός: πρόκειται για τη νόμιμη άμυνα και τη συμμετοχή σε δίκαιο πόλεμο. Περίπτωση νόμιμης άμυνας υπάρχει όταν συντρέχουν οι παρακάτω προϋποθέσεις: η ζωή μας απειλείται σοβαρά από την άδικη επιβουλή ενός κατά πολύ ισχυρότερου από εμάς αντιπάλου για την αντιμετώπιση του οποίου δεν διαθέτουμε πια κανένα άλλο αποτελεσματικό μέσο παρά μόνο τη θανάτωσή του. Πρόκειται για το δικαίωμα αυτοπροστασίας του αθώου θύματος απέναντι στον άδικο θύτη.

Ο αμυντικός πόλεμος θεωρείται δίκαιος γιατί είναι η νόμιμη άμυνα ενός έθνους απέναντι στο βάρβαρο εχθρό. Ό,τι λέγεται νόμιμη άμυνα για το άτομο, είναι δίκαιος πόλεμος για το κοινωνικό σύνολο. Πρόκειται για τον αμυντικό, πατριωτικό πόλεμο που διεξάγεται για την προστασία των "ιερών και των οσίων", του λαού και της χώρας από τον άδικο εισβολέα. Συνήθως ο αμυνόμενος τυχαίνει να είναι ανίσχυρος, ενώ ο επιτιθέμενος συμβαίνει να 'ναι πανίσχυρος. Για να προστατευτεί το δίκαιο του ανίσχυρου απέναντι στην ισχύ του άδικου εισβολέα, η Εκκλησία ευλογεί τα όπλα, εύχεται στη λατρεία της υπέρ της πολιτικής ηγεσίας, των ενόπλων δυνάμεων και των σωμάτων ασφαλείας κάθε χώρας και συμμετέχει ενεργά στους εθνικούς, απελευθερωτικούς αγώνες.

Παρόλα αυτά, επειδή η Εκκλησία θεωρεί τη ζωή ως το πολυτιμότερο δώρο του Θεού στον άνθρωπο, που κατά κανένα τρόπο δεν επιτρέπεται να αφαιρείται, ακόμη και στη νόμιμη άμυνα ή το δίκαιο πόλεμο ο φόνος θεωρείται κακό. Είναι μια αναγκαία επιλογή, "αναγκαίο κακό". Έτσι απαγορεύεται να χειροτονούνται κληρικοί όσοι αφαίρεσαν ανθρώπινη ζωή είτε σε καιρό ειρήνης είτε κατά τη διάρκεια της θητείας τους σε εμπόλεμη κα-

τάσταση. Για να αποφευχθεί μάλιστα αυτό το κώλυμα ιεροσύνης (λόγος απαγόρευσης χειροτονίας) εξαιρούνται εντελώς από την υποχρεωτική στράτευση όσοι δηλώσουν ότι σκοπεύουν να ιερωθούν μελλοντικά.

Η σφαγή των νηπίων από τον Ηρώδη - διαχρονικό σύμβολο της σφαγής αθώων. (Η πρώτη παράσταση είναι ψηφιδωτό των αρχών του 14ου αιώνα, από τη Μονή της Χώρας στην Κωνσταντινούπολη.

Ο πίνακας που ακολουθεί είναι του Nicolas Poussins, π. 1626, και ο τελευταίος είναι του Markus Lupertz, 1989, από το περιοδικό Art. Das Kunstmagazin 8/1993. σ. 96).

Θανατική ποινή και βασανιστήρια

Η Εκκλησία εναντιώνεται στη θανατική ποινή, επειδή στερεί από τον άνθρωπο τη δυνατότητα να μετανοήσει και να σωθεί. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ο Χριστός σταυρώθηκε ανάμεσα σε δύο ληστές και τους έδωσε τη δυνατότητα της μετάνοιας την τελευταία στιγμή. Ο ένας δήλωσε μετανιωμένος και σώθηκε, ο άλλος πέθανε αμετανόητος. Η Εκκλησία δε διακρίνει τους ανθρώπους σε αμαρτωλούς και αναμάρτητους, διότι απλούστατα δεν υπάρχουν αναμάρτητοι• υπάρχουν μετανοημένοι και αμετανόητοι άνθρωποι. Τελικά, η μόνη πραγματικά θανάσιμη αμαρτία είναι η αμετανοησία, δηλαδή η άρνηση να μετανοήσουμε. Το μόνο που ζητά και περιμένει η Εκκλησία από όλους τους ανθρώπους είναι η μετάνοια, που θα πει αλλαγή νοοτροπίας (μετάνοια = μετά+νους: μεταστροφή του νου). Γι' αυτό στη θεία λειτουργία η Εκκλησία εύχεται να ζήσουμε “τόν υπόλοιπον χρόνον τῆς ζωῆς ἡμῶν ἐν εἰρήνῃ καὶ μετανοίᾳ” και να έχουμε “χριστιανὰ τὰ τέλη τῆς ζωῆς ἡμῶν, ἀνώδυνα, ἀνεπαίσχυντα, εἰρηνικά καὶ καλήν ἀπολογίαὶν τὴν ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ”. Η μετάνοια προϋποθέτει τη συνέχιση της ζωής. Με τη θανατική καταδίκη αφαιρείται η ανθρώπινη ζωή κι έτσι η μετάνοια καθίσταται ανέφικτη.

Άλλος λόγος για τον οποίο η Εκκλησία εναντιώνεται στη θανατική ποινή είναι ότι υπάρχει το ενδεχόμενο, ενώ έχει επιβληθεί και εκτελεστεί η θανατική ποινή, εκ των υστέρων να αποδειχθεί ότι επρόκειτο για "δικαστική πλάνη", οπότε δεν υπάρχει περιθώριο επανόρθωσης. Επίσης δεν είναι δυνατόν η κρατική εξουσία να χρησιμοποιεί μέσα που η ίδια καταδικάζει, το φόνο, έστω και αν υποστηρίζεται ότι γίνεται για σωφρονισμό.

Για την Ορθόδοξη Εκκλησία ο σκοπός δεν αγιάζει τα μέσα.

Τα βασανιστήρια παραβιάζουν την ελευθερία του ανθρώπου, καταπιέζουν τη βούληση του και αμαυρώνουν την αξιοπρέπειά του. Δούλοι, αιχμάλωτοι πολέμου, κατάδικοι και άλλοι δυστυχείς επί αιώνες υποβάλλονταν σε εξευτελιστικά βασανιστήρια, κακοποιούνταν και θανατώνονταν από τις κακουχίες. Γι' αυτό η Εκκλησία με τη διδασκαλία και κυρίως με το καθημερινό παράδειγμά της συνέβαλε αποφασιστικά στην έμπρακτη κατάργηση της δουλείας για πρώτη φορά στην ιστορία της ανθρωπότητας, κάνοντας έτσι δυνατή την οριστική εξαφάνιση ενός πανάρχαιου και παγκόσμιου θεσμού. Παρ' όλα αυτά ακόμη και σήμερα επιβιώνει το δουλεμπόριο σε επικράτειες που δεν άκουσαν το λόγο του Ευαγγελίου, αλλά και σε πολιτισμένες χώρες (εμπόριο "λευκής σαρκός", σεξουαλική εκμετάλλευση μικρών παιδιών και φτωχών κοριτσιών που μεταναστεύουν για καλύτερες (!) συνθήκες ζωής, εξουθένωση των οικονομικών μεταναστών κ.ά.).

Η στέρηση της ελευθερίας είναι αφαίρεση της ανθρωπιάς, δηλαδή σημαίνει την άρνηση της επίγειας εικόνας του Θεού, που είναι ο άνθρωπος. Ο ασεβής στην εικόνα του Θεού είναι βλάσφημος μπροστά στο πρωτότυπό της: κάθε βασανιστής είναι βλάσφημος άνθρωπος. Η απανθρωπιά και η βλασφημία (ύβρις κατά την αρχαία αντίληψη) είναι οι δυο όψεις του ίδιου νομίσματος που λέγεται παραβίαση και περιφρόνηση της ανθρωπίνης ζωής.

Κείμενα

1. Οὐ φονεύσεις, ἵνα μή τῆς υἰοθεσίας ἐκπέσης τοῦ καί τούς νεκρούς ζωοποιῶντος, καί υἰοποιηθῆς δι' ἔργων
2. τῷ ἐξ ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνῳ. Ἐπεὶ δέ ὁ φόνος ἐκ πληγῆς προβαίνει, ἡ δέ ἐξ ὕβρεως, αὕτη δέ ἐξ ὀργῆς, ἡ
3. δέ ὀργή ὑμῖν προσγίνεται ἐκ τῆς παρ' ἐτέρων ἐπιφερομένης ἡμῖν ζημίας ἢ πληγῆς ἢ ὕβρεως, διὰ τοῦτο ἀπὸ τοῦ αἵροντός σου το ἱμάτιον καί τόν χιτῶνα μή κωλύσεις, εἶπεν ὁ Χριστός. Καί τον πλήττοντα μη ἀντιπλήξης, καί μή ἀνθυβρίσης τόν ὑβρίζοντα· οὕτω γάρ καί σαυτον καί τόν κακοῦντα σε τοῦ φονικοῦ πτώματος ἐλευθερώσεις.

Γρηγόριος Παλαμάς, P.G. 150, 1100.

1. Δε θα σκοτώσεις, για να μην εκπέσεις από την υιοθεσία αυτού που ζωοποιεί και τους νεκρούς και γίνεις υιός εκείνου (του διαβόλου) που από την αρχή ήταν ἀνθρωποκτόνος. Επειδὴ δε ο φόνος προέρχεται ἀπὸ χτύπημα (με ὄπλο) το δε χτύπημα ἀπὸ την υβριστική συμπεριφορά και αυτή ἀπὸ την ὀργή, η δε ὀργή μᾶς δημιουργείται ἀπὸ την ζημιὰ που ἐπέρχεται ἐναντίον μας ἢ ἀπὸ χτύπημα ἢ ἀπὸ υβριστική συμπεριφορά, γι' αὐτό εἶπε ο Χριστός "ἀπ' αὐτόν που σου παίρνει το ἱμάτιο μη τον ἐμποδίσεις (να σου πάρει) και το χιτῶνα. Καί αὐτόν που σε χτυπάει μην τον ἀντιχτυπήσεις και μην ἀνταποδώσεις τη βρισιά σ' αὐτόν που σε βρίζει. Διότι ἔτσι θα ἐλευθερώσεις και τον εαυτό σου και αὐτόν που σου κάνει το κακό ἀπὸ το φονικό παράπτωμα.

2. Ερώτηση: Τι σημαίνει το "ὅστις σε ραπίσει ἐπὶ τὴν δεξιάν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καί τὴν ἄλλην" καί τῷ θέλοντί σοι κριθῆναι καί τόν χιτῶνα σου λαβεῖν, ἄφες αὐτῷ

καί τό ἰμάτιον” (Ματθ. 5, 39); Οποιοσδήποτε τυχοδιώκτης θα μπορούσε να παίξει μ' αυτές τις έννοιες.

Απάντηση: Οι τυχοδιώκτες παίζουν με τα πάντα, αλλά οι χριστιανικές αξίες δε μειώνονται τόσο εύκολα. Στρέψον αὐτῷ καί τήν ἄριστεράν σημαίνει:

κάνε το καλό οτιδήποτε κι αν σου κάνουν. Ας πάρουμε για παράδειγμα από τη ζωή μας. Ας υποθέσουμε ότι απαντάτε στο κακό με το κακό. Ποιο θα είναι το αποτέλεσμα; Η διαιώνιση του κακού. Αν, αντίθετα, απαντήσετε με το καλό, το κακό παίρνει τέλος. Φυσικά δεν πρέπει να εξωθούμε στα άκρα αυτές τις αλήθειες και να δίνουμε στον πρώτο τυχόντα το δικαίωμα να παίξει μ' αυτές. Μπορούμε να καταφεύγουμε στη δύναμη, αλλά, επαναλαμβάνω και πάλι, όχι για να εκδικηθούμε, αλλά για να βάλουμε τέλος στο κακό.

π. Dimitri Doudko, Η ελπίδα μας, (μτφρ. Μ. Παπαζάχου) εκδ. Έλαφος, Αθήναι 1979, σ. 132-133.

3. Τούς έν πολέμοις φόνους οί πατέρες ήμῶν έν τοῖς φόνοις οὐκ έλογίσαντο, έμοί δοκεῖ, συγγνώμη δόντες τοῖς ὑπέρ σωφροσύνης καί εύσεβείας άμυνομένοις. Τάχα δέ καλῶς έχει συμβουλεύειν, ώς τάς χείρας μή καθάρους, τριῶν έτῶν τῆς κοινωνίας μόνης απέχεσθαι.

Μ. Βασιλείου, Επιστολή 188

3. Νομίζω ότι οι πατέρες μας δεν υπολόγισαν τους φόνους που γίνονται στον πόλεμο ως φόνους, δίνοντας συγγνώμη σ' αυτούς που αμύνονται υπέρ της σωφροσύνης και της ευσεβείας. Ίσως όμως είναι καλό να συμβουλεύουμε τους δράστες, μιας και δεν έχουν καθαρά χέρια, να απέχουν μόνο από τη θεία κοινωνία για τρία χρόνια.

4. Ἐάν οὖν προσφέρῃς τό δῶρόν σου ἐπί τό θυσιαστήριον κάκεῖ μνησθῆς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατά σοῦ, ἄφες ἐκεῖ το δῶρόν σου ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου, καί ὑπάγε πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου, καί τότε ἐλθὼν πρόσφερε τό δῶρόν σου. ἴσθι εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου ταχύ ἕως ὅτου εἶ μετ' αὐτοῦ ἐν τῇ ὁδῷ, μήποτε σε παραδῷ ὁ ἀντίδικος τῷ κριτῇ καί ὁ κριτής τῷ ὑπηρέτῃ, καί εἰς φυλακὴν βληθήσῃ· ἀμήν λέγω σοι, οὐ μή ἐξέλθῃς ἐκεῖθεν ἕως ἂν ἀποδῷς τόν ἔσχατον κοδράντην.

Ματθ. 5, 23-26

4. Γι' αυτό όταν προσφέρεις το δώρο σου στο ναό κι εκεί θυμηθείς πως ο αδελφός έχει κάτι εναντίον σου, άφησε εκεί, μπροστά στο θυσιαστήριο του ναού, το δώρο, και πήγαινε να συμφιλιωθείς πρώτα με τον αδερφό σου, και ύστερα έλα να προσφέρεις το δώρο σου. Κοίταξε να συμβιβαστείς γρήγορα με τον αντίδικό σου, όσο ακόμα βρίσκεστε στο δρόμο προς το δικαστήριο• γιατί ύστερα ο αντίδικος θα σε παραδώσει στο δικαστή, κι ο δικαστής θα σε παραδώσει στο δεσμοφύλακα, κι αυτός θα σε κλείσει στη φυλακή. Σε διαβεβαιώνω πως δε θα μπορέσεις να βγεις από κει, πριν ξεπληρώσεις και το τελευταίο δίλεπτο.

5. Ὀργίζεσθε καί μή ἀμαρτάνετε· ὁ ἥλιος μή ἐπιδυέτω ἐπί τῷ παροργισμῷ ὑμῶν, μηδέ δίδοτε τόπον τῷ διαβόλῳ.

Εφεσ. 4, 26-27

5. Όταν οργίζεστε, μη φτάνετε ως την αμαρτία• η δύση του ήλιου ας μη σας βρίσκει ακόμα οργισμένους. Μη δίνετε με τη συμπεριφορά σας χώρο να δρα ο διάβολος.

6. Διά δὴ τοῦτο νῦν μὲν τὴν ρίζαν, νῦν δὲ τὸν καρπὸν ἰᾶται· κωλύων μὲν καὶ φῦναι τὴν ἀρχὴν τὸ κακὸν ἂν δ' ἄρα βλαστήσῃ καὶ καρπὸν ἐνέγκῃ τὸν πονηρότατον, πάντοθεν αὐτὸν κατακαίων μειζόνως. Διά τοι τοῦτο καὶ κρίσιν εἰπὼν, καὶ συνέδριον καὶ γέεναν, καὶ περὶ τῆς αὐτοῦ θυσίας διαλεχθεὶς, καὶ ὅτου εἶ ἐν τῇ ὁδῷ μετ' αὐτοῦ. Ἴνα γάρ μή λέγῃς· Τί οὖν, ἂν ἀρπάζωμαι, καὶ εἰς δικαστήριον ἔλκωμαι; καὶ ταύτην ἀνεῖλε τὴν ἀφορμὴν καὶ τὴν πρόφασιν· κελεύει γάρ μηδέ οὕτως ἐχθραίνειν. Εἶτα, ἐπειδὴ τοῦτο μέγα ἦν τὸ ἐπίταγμα, ἀπὸ τῶν παρόντων ποιεῖται τὴν συμβουλήν, ἃ τοὺς παχυτέρους μᾶλλον τῶν μελλόντων κατέχειν εἴωθε. Τί γάρ λέγεις φησὶν· ὅτι δυνατώτερός ἐστι, καὶ ἀδικεῖ; Οὐκοῦν μᾶλλον σε ἀδικήσῃ, ἐάν μή καταλύσῃς, ἀλλὰ ἀναγκασθῆς εἰς δικαστήριον ἐλθεῖν. Τότε μὲν γάρ χρημάτων ἀποστάς, τὸ σῶμα ἕξις ἐλεύθερον· ὑπὸ δὲ τῇ ψήφῳ γενόμενος τοῦ δικαστοῦ, καὶ δεσμευθήσῃ, καὶ τὴν ἐσχάτην δώσεις δίκην. Ἄν δὲ φύγῃς τὴν ἐκεῖ μάχην, δύο καρπώσῃ καλὰ· καὶ τὸ μηδὲν παθεῖν ἀηδές, καὶ τὸ σὸν γενέσθαι τὸ κατόρθωμα λοιπόν, καὶ μηκέτι τῆς ἐκείνου βίας. Εἰ δὲ οὐ βούλει πεισθῆναι τοῖς λεγομένοις, οὐκ ἐκεῖνον ἀδικεῖς τοσοῦτον, ὅσον σαυτὸν. Ὅρα δὲ καὶ ἐνταῦθα πῶς αὐτὸν ἐπείγει· εἰπὼν γάρ, Ἴσθι εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου, ἐπήγαγε, ταχύ· καὶ οὐκ ἠρκέσθη τούτῳ ἀλλὰ καὶ ταύτης τῆς ταχύτητος ἑτέραν ἐζήτησεν ἐπίτασιν, εἰπὼν· Ἔως ὅτου εἶ ἐν τῇ ὁδῷ μετ' αὐτοῦ· διὰ τούτων ὠθῶν αὐτὸν καὶ κατεπεῖγων μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητας. Οὐδὲν γάρ οὕτω τὸν βίον ἀνατρέπει τὸν ἡμέτερον, ὡς τὸ μέλλειν καὶ

ἀναβάλλεσθαι ἐν τῇ τῶν ἀγαθῶν ἐργασίᾳ. Πολλάκις γοῦν τοῦτο καὶ ἐκπεσεῖν ἡμᾶς τοῦ παντός ἐποίησεν. Ὡσπερ οὖν καὶ ὁ Παῦλος φησιν· Πρὶν ἢ τὸν ἥλιον δῦναι, λῦσον τὴν ἔχθραν.

Χρυσόστομος, PG 57, 252

6. Γι' αυτό λοιπόν, από τη μια μεν θεραπεύει τη ρίζα, από την άλλη τον καρπό. Εμποδίζοντας μεν κατ' αρχήν να φυτρώσει το κακό, αλλά αν βλαστήσει και φέρει τον πιο κακό καρπό, κατακαίοντάς τον ισχυρά από παντού. Γι' αυτό και όταν είπε για κρίση και συνέδριο και γέενα και μιλώντας για τη δική του θυσία προσθέτει και άλλα λέγοντας τα εξής: Κοίταξε να συμβιβαστείς με τον αντίδικό σου, όσο ακόμα βρίσκεστε στο δρόμο προς το δικαστήριο. Για να μη λες: τι λοιπόν θα κάνω αν αδικούμαι; τι λοιπόν θα κάνω αν μου αρπάζουν (την περιουσία μου) και τραβιέμαι στο δικαστήριο; και αυτήν την αφορμή την αναίρεσε και την πρόφαση. Διότι δίνει εντολή να μην έχουμε καμιά έχθρα. Έπειτα, επειδή αυτό ήταν μεγάλη εντολή, δίνει τη συμβουλή παίρνοντας παράδειγμα από τα της ζωής αυτής, τα οποία συνήθως περισσότερο από τα μέλλοντα κυριαρχούν σ' όσους είναι πνευματικά δυσκίνητοι. Διότι λέει: τι λες; ότι είναι δυνατότερος και αδικεί; Λοιπόν θα σε αδικήσει περισσότερο αν δε συμβιβαστείς, αλλά αναγκαστείς να έλθεις στο δικαστήριο. Διότι τότε αφού εγκαταλείψεις τα χρήματα, θα είσαι ελεύθερος σωματικά. Όταν όμως βρεθείς κάτω από την απόφαση του δικαστή και φυλακιστείς, τότε θα υποστείς και τη χειρότερη τιμωρία. Αν όμως αποφύγεις τη μάχη εκεί, θα ωφεληθείς δύο καλά. Και το να μην πάθεις τίποτε άσχημο και στη συνέχεια να επιτελεστεί το κατόρθωμά σου και όχι η βία εκείνου

(του αντιδίκου). Αν όμως θέλεις να πειστείς σ' αυτά που λέγονται, δεν αδικείς τόσο εκείνον όσο τον εαυτό σου.

Δες και εδώ πώς αυτός (ο Χριστός) μιλάει για άμεση εφαρμογή. Διότι όταν είπε "κοίταξε να συμβιβαστείς με τον αντίδικο σου" συμπλήρωσε "γρήγορα". Και δεν αρκέστηκε σ' αυτό, αλλά και ζήτησε και σ' αυτήν την ταχύτητα επίταση λέγοντας: "όσο ακόμα βρίσκεστε στο δρόμο προς το δικαστήριο"• ωθώντας τον μ' αυτά και προτρέποντας σε γρήγορη δράση με πολλή σφοδρότητα. Διότι τίποτε δεν ανατρέπει τη ζωή μας τόσο όσο το να αφήνουμε για το μέλλον και να αναβάλλουμε τη διάπραξη των καλών. Πολλές φορές, λοιπόν, αυτό μας οδήγησε στο να τα χάσουμε όλα. Όπως, λοιπόν, και ο Παύλος λέγει: Πριν να δύσει ο ήλιος, διάλυσε την έχθρα.

Θέματα για συζήτηση

1. Ποιες βασικές χριστιανικές αρχές καταρρακώνονται με τα βασανιστήρια;
2. Σε ποιες περιπτώσεις επιτρέπεται η χρήση βίας και αφαίρεση της ζωής; Εκφράστε τις απόψεις σας.
3. Γιατί η Εκκλησία καταδικάζει τη θανατική ποινή; Ποιους λόγους επικαλούνται οι υπέρμαχοι της θανατικής ποινής;
4. Ο Χριστός είπε: "ὅστις σε ραπίσει ἐπὶ τὴν δεξιάν σου γόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην". Πώς συμβιβάζονται αυτά με τον αμυντικό πόλεμο; Συμφωνείτε με την άποψη που εκφράζει ο π. Dimitri Doudko στο παραπάνω κείμενο;

16. ΑΡΝΗΣΗ ΚΑΙ ΥΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΖΩΗΣ

(Αυτοκτονία - Αυτοθυσία - Ευθανασία - Άμβλωση)

Η ζωή ως δώρο Θεού

Η ζωή, όπως είπαμε σε προηγούμενο μάθημα, είναι δώρο του Θεού στον άνθρωπο. Δεν υπάρχει μόνη της, αλλά προέρχεται από το Θεό, που ο Ίδιος είναι η ζωή: “έγώ είμι ή ανάστασις καί ή ζωή” (Ιωάν. 11: 25). Μια ζωή με προοπτική, χωρίς τέλος, δηλαδή αιώνια, δίχως πόνο και θάνατο, τέλεια, ακέραιη.

Ο θάνατος και η φθορά είναι οι τραγικές συνέπειες της πτώσης του ανθρώπου, της απομάκρυνσής του από το Θεό. Ο Απόστολος Παύλος διδάσκει ότι “έγινε κι ο Ιησούς άνθρωπος, για να καταργήσει με το θάνατο Του αυτόν που εξουσίαζε το θάνατο, δηλαδή το διάβολο” (Εβρ. 2: 14), διακηρύσσει “έσχατος έχθρός καταργείται ο θάνατος” (Α’ Κορ. 15: 26) και διαβεβαιώνει ότι με την Ανάσταση του Χριστού: “κατεπόθη ο θάνατος εις νίκος. Ποῦ σου θάνατε τό νίκος; ποῦ σου, θάνατε το κέντρον; το δε κέντρον τοῦ θανάτου ή άμαρτία” (ο θάνατος αφανίστηκε• η νίκη είναι πλήρης! Θάνατε, πού είναι το κεντρί της δύναμής σου; Άδη, πού είναι η νίκη σου; Τη δύναμη να πληγώνει θανάσιμα την παίρνει ο θάνατος από την αμαρτία) (1 Κορ. 15:54-56).

Όταν στην καθημερινή μας ζωή δεν θα αρνούμεθα κάποιο δώρο που μας προσφέρεται, πώς να αρνηθούμε στο Θεό το δώρο της ζωής που μας το χαρίζει τόσο γενναιόψυχα και πλουσιοπάροχα; Κάθε παρέμβαση στο φαινόμενο της ζωής εκ μέρους του ανθρώπου

μοιάζει με κλοπή του δώρου του Θεού προς τον άνθρωπο. Η ζωή δεν είναι δική μας, έγινε δική μας. Δεν μας ανήκει, αλλά μας χαρίστηκε. Δεν είναι ιδιοκτησία μας, είναι δώρο Θεού και χάρισμά Του. Μια παροιμία λέει "το δώρο δε δωρίζεται": δεν επιτρέπεται να σπαταλάς ή να καταστρέφεις ό, τι δε σου ανήκει, αλλά σου χαρίστηκε. Αν κάτι τέτοιο ισχύει στα απλά, καθημερινά, ανθρώπινα δώρα, πόσο μάλλον ισχύει για το δώρο του Θεού!

Αυτοκτονία - Αυτοθυσία

Μια μορφή άρνησης της ζωής είναι η αυτοκτονία. Τα αίτιά της μπορεί να είναι: απογοήτευση, αδυναμία χαρακτήρα, λιποταξία μπροστά στις άσχημες περιστάσεις, κακή ψυχολογική κατάσταση, νοσηρή ιδιοσυγκρασία. Θύματά της είναι συνήθως νέοι άνθρωποι και ευαίσθητοι χαρακτήρες. Τα δελτία ειδήσεων αναφέρονται σε αυτοκτονίες στρατευμένων παιδιών, που δεν είναι προετοιμασμένα να αντέξουν έκτακτες συνθήκες ζωής, και ευαίσθητων ανθρώπων που τερματίζουν το βίο τους, επειδή δοκίμασαν μια συναισθηματική απογοήτευση ή επαγγελματική αποτυχία.

Η Εκκλησία μας καταδικάζει την αυτοκτονία, επειδή είναι η αυτοκαταστροφή του ανθρώπου, απιστία στο Θεό και την πρόνοιά του, απουσία της χριστιανικής ελπίδας. Ο αυτόχειρας, εκείνος δηλαδή που αυτοκτονεί, αρνείται το δώρο της ζωής. Επιπλέον με την αυτοκτονία, αποχωρίζεται από την πηγή της ζωής, το Θεό, χωρίς να έχει τη δυνατότητα μετάνοιας. Για να μας διαπαιδαγωγήσει η Εκκλησία σ' αυτό το τόσο κρίσιμο θέμα ζωής και θανάτου, προκειμένου μάλιστα να προφυλάξει κάθε αδύναμο χαρακτήρα από τέτοιο απονενομημένο διάβημα, δηλαδή μια πράξη δίχως νόημα, παίρνει πάρα

Καράβι με σπίτι. Αλληγορία για την ανθρώπινη συνύπαρξη και αλληλεγγύη στο ταξίδι (: ζωή) στη θάλασσα (: χρόνος). (Έργο π. Σταμ. Σκλήρη, 1999).

πολύ αυστηρά μέτρα: απαγορεύει να ψαλεί η νεκρώσιμη ακολουθία και να παραστεί ιερέας στην ταφή του αυτόχειρα, εκτός αν προσκομιστεί ιατρική βεβαίωση που πιστοποιεί ότι ο δράστης έπασχε από ψυχικό νόσημα.

Ένα τόσο σκληρό μέτρο κατανοείται από τη βαρύτητα που έχει η αφαίρεση της ζωής και δικαιολογείται από την παιδαγωγική και ποιμαντική μέριμνα της Εκκλησίας για τη λήψη προληπτικών μέτρων. Πώς αλλιώς θα μπορούσε να αποτραπεί η αυτοκαταστροφή μας; Άλλωστε ο αυτόχειρας με την τελευταία του πράξη αποφασίζει να αποκόψει τον εαυτό του από το σώμα της Εκκλησίας και αρνείται τη διδασκαλία της και τον τρόπο ζωής της.

Υπάρχουν περιπτώσεις κατά τις οποίες προσφέρει κάποιος τη ζωή για σκοπούς ιερούς, όπως στις περιπτώσεις του Ζαλόγγου και του Αρκαδίου, όπως και σε περιπτώσεις που προσφέρει κάποιος τη ζωή από αγάπη προς τον πλησίον στην προσπάθειά του να τον σώσει από έναν κίνδυνο. Στις περιπτώσεις αυτές έχουμε αυτοθυσία και αποτελεί πράξη ύψιστης αγάπης και προσφοράς προς τον πλησίον, σύμφωνα με το παράδειγμα του Χριστού, ο οποίος πρόσφερε την ύψιστη θυσία για τους ανθρώπους.

Η διαφορά ανάμεσα στην αυτοκτονία και την αυτοθυσία βρίσκεται στα κίνητρα. Όταν τα κίνητρα είναι ιδιοτελή, έχουμε αυτοκτονία, ενώ όταν τα κίνητρα είναι ανιδιοτελή και η πράξη προκαλείται από αγάπη προς το συνάνθρωπο ή για να αποφευχθούν καταστάσεις βιασμού της ανθρώπινης ελευθερίας και αξιοπρέπειας έχουμε αυτοθυσία.

Ευθανασία

Όταν κάποιος πάσχει από ανίατο βαρύ νόσημα, π.χ. καρκίνο στο τελικό στάδιο, ταλαιπωρούμενος από αφόρητους πόνους, χωρίς κάποια ελπίδα θεραπείας ή έστω βελτίωσης, όπως επίσης όταν βρίσκεται κατάκοιτος για πάρα πολύ χρόνο, είτε από εγκεφαλικό επεισόδιο είτε από τραυματισμό του νευρικού συστήματος σε σοβαρό αυτοκινητικό ατύχημα συνήθως, τότε σκέπτονται οι συγγενείς του και οι ιατροί να επιφέρουν το θάνατο του άλλοτε με τη χορήγηση θανατηφόρου φαρμάκου κι άλλοτε με τη διακοπή λειτουργίας των ιατρικών μηχανημάτων που κρατούν τον ασθενή στη ζωή. Αυτή η πράξη διακοπής της ζωής λέγεται ευθανασία, δηλαδή "καλός θάνατος" (ευ + θάνατος= ευθανασία). Πράξη ευθανασίας μπορεί να χαρακτηριστεί και η περίπτωση κατά την οποία, ενώ μπορεί να παρασχεθεί βοήθεια

(διασωλήνωση, οξυγόνο κτλ.) σε ασθενή, δεν του παρέχεται (παθητική ευθανασία).

Τα ελατήρια μπορεί να είναι αγνά: να μην τυραννιέται άσκοπα ο άνθρωπος. Σ' αυτές τις περιπτώσεις αυτός που καλείται να πάρει την απόφαση, αντιμετωπίζει ένα φοβερό συνειδησιακό δίλημμα, σηκώνει ένα σταυρό. Κάποτε όμως τα κίνητρα είναι υστερόβουλα: να μην ξοδεύονται οι συγγενείς σε πανάκριβες και μακροχρόνιες θεραπείες ή να επισπεύσουν το θάνατο του για να τον κληρονομήσουν συντομότερα!... Σε πολλές περιπτώσεις πάντως ο ασθενής δεν ερωτάται κι έτσι άλλοι αποφασίζουν για τη ζωή του. Με αυτόν τον τρόπο όμως η ευθανασία δε διαφέρει από δολοφονία. Σε μερικές περιπτώσεις ο κατάκοιτος ασθενής έχοντας συναίσθηση της κατάστασής του ζητά να επέλθει ο θάνατος του, για να απαλλαγεί από την τυραννία του πόνου. Εδώ η ευθανασία μοιάζει με αυτοκτονία.

Σε κάθε περίπτωση, σαν "δολοφονία" ή σαν "αυτοκτονία", η ευθανασία σημαίνει την αφαίρεση ανθρώπινης ζωής. Η ευθανασία επομένως είναι πράξη που είναι αντίθετη με τη διδασκαλία της Εκκλησίας, γι' αυτό η Εκκλησία είναι αντίθετη τόσο στην ενεργητική ευθανασία (χορήγηση θανατηφόρου μέσου, διακοπή μηχανημάτων υποστήριξης) όσο και στην παθητική ευθανασία (μη παροχή μηχανικής υποστήριξης).

Άμβλωση

Μερικές φορές η γέννηση ενός παιδιού είναι ανεπιθύμητη. Μπορεί το ζευγάρι να είναι ανύπαντρο ή να μην είναι ακόμα έτοιμο να αποκτήσει παιδί (για λόγους οικονομικούς, ψυχολογικούς ή περιστασιακούς). Ακόμη, ενδέχεται να συντρέχουν κωλύματα υγείας (π.χ. κληρονομική ασθένεια ή προσωρινό νόσημα της μητέρας) ή η εγκυμοσύνη να είναι αποτέλεσμα βιασμού. Τότε το ζευ-

γάρι καταφεύγει σε ιατρικές ή πρακτικές μεθόδους για τη διακοπή της κύησης (χειρουργική επέμβαση κ.ά.). Η πρόωρη εκβολή του εμβρύου με τεχνητή διακοπή της κύησης λέγεται άμβλωση ή έκτρωση.

Η Εκκλησία απαγορεύει την άμβλωση (91ος κανόνας της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου, 692) ταυτίζοντάς την με το φόνο. Ο λόγος είναι ότι αφαιρείται μια ανθρώπινη ζωή, ματαιώνεται ένα δώρο του Θεού και εκδηλώνεται περιφρόνηση του υποψήφιου γονέα προς ένα άλλο πρόσωπο, δηλαδή το κυοφορούμενο παιδί. Είναι διαπιστωμένο ότι η άμβλωση δημιουργεί τεράστια ηθικά προβλήματα, προβλήματα ενοχής, που είναι δυνατόν να οδηγήσουν σε άσχημες ψυχολογικές καταστάσεις και να δημιουργήσουν ψυχικά τραύματα. Σήμερα έχει γίνει πια συνείδηση ότι το έμβρυο είναι μια ζωή, μια ύπαρξη που έχει δικαίωμα να ζήσει, δεν είναι κτήμα που το διαχειρίζεται κάποιος και δεν είναι τόσο απλή υπόθεση η διακοπή της κύησης. Σε εξαιρετικές μόνο περιπτώσεις για λόγους ιατρικούς (κίνδυνος ζωής της μητέρας) και περιστασιακούς (περιπτώσεις βιασμού) γίνεται δεκτή η διακοπή της κύησης.

Στην πράξη, πάντως, η Εκκλησία ποτέ δεν αντιμετωπίζει αυτά τα προβλήματα απρόσωπα. Δεν αρκείται, δηλαδή, στη γενική απαγόρευση που προαναφέραμε, αλλά πλησιάζει κάθε περίπτωση ως ξεχωριστό και ιδιαίτερο περιστατικό, που χρειάζεται ξεχωριστό και ιδιαίτερο χειρισμό. Αυτή είναι η "ποιμαντική" της Εκκλησίας, η οποία φροντίζει, με σεβασμό στην προσωπικότητα και τις συνθήκες της ζωής του κάθε ανθρώπου, να καταδεικνύει το πνεύμα της εκκλησιαστικής διδασκαλίας και να ενισχύει τον άνθρωπο, ώστε να το ακολουθήσει ελεύθερα.

Με την πίστη, δηλαδή την εμπιστοσύνη, προς το δωρεοδότη Θεό, με αίσθημα προσωπικής ευθύνης, με την κατάλληλη και έγκαιρη προετοιμασία του ζευγαριού

για την τεκνογονία και με την επίκληση της βοήθειάς Του για να διευθετηθούν τα προβλήματα μιας ανεπιθύμητης εγκυμοσύνης, καλείται ο χριστιανός να δώσει τη μάχη της ζωής ενάντια στο θάνατο παίρνοντας το μέρος του "αρχηγού της ζωής" (Πράξ. 3:15), όπως λέγεται ο Χριστός στην Καινή Διαθήκη.

Κείμενα

...Καί αἱ τοίνυν τά ἀμβλωθρίδια δοδοῦσαι φάρμακα φονεύτριαί εἰσι καί αὐταί, καί αἱ δεχόμεναι τά ἔμβρυοκτόνα δηλητήρια... ἔνταῦθα γάρ ἐκδικεῖται οὐ μόνον τό γενησόμενον, ἀλλά καί αὐτός ὁ ἑαυτῷ ἐπιβουλεύσας, διότι ὡς ἐπί τό πολύ ἑναποθνήσκουσι ταῖς τοιαύταις ἐπιχειρήσεσιν αἱ γυναῖκες. Πρόσεστι δέ τούτῳ καί ἡ φθορά τοῦ ἔμβρύου, ἕτερος φόνος, κατά γε τὴν ἐπίνοιαν τῶν ταῦτα τολμώντων.

Μ. Βασίλειος, Επιστολή 188

...και αυτές λοιπόν που δίνουν φάρμακα για τα αμβλωμένα έμβρυα είναι και οι ίδιες φονεύτριες και αυτές που δέχονται τα δηλητήρια που σκοτώνουν τα έμβρυα... εδώ εκδικείται όχι μόνο το παιδί που θα γεννιόταν αλλά και ο ίδιος που σκέφτεται να κάνει κακό στον εαυτό του, διότι συνήθως πεθαίνουν οι γυναίκες σ' αυτές τις ενέργειες. Σ' αυτό προστίθεται και η καταστροφή του εμβρύου, άλλος φόνος, κατά το επινόημα αυτών που τα τολμούν αυτά.

Θέματα για συζήτηση

1. Ποια η διαφορά ανάμεσα στην αυτοκτονία και την αυτοθυσία;
2. Πώς αξιολογούνται η καθεμιά;
3. Πολλοί υποστηρίζουν ότι η αυτοκτονία προϋποθέτει ψυχική δύναμη και επομένως είναι ηρωική πράξη. Συμφωνείτε μ' αυτήν την άποψη;
4. Για ποιους λόγους η Εκκλησία είναι αντίθετη προς την ευθανασία; Πώς τοποθετείστε στο θέμα αυτό και γιατί;
5. Ποια ηθικά προβλήματα δημιουργεί η άμβλωση και ποια ψυχολογικά;

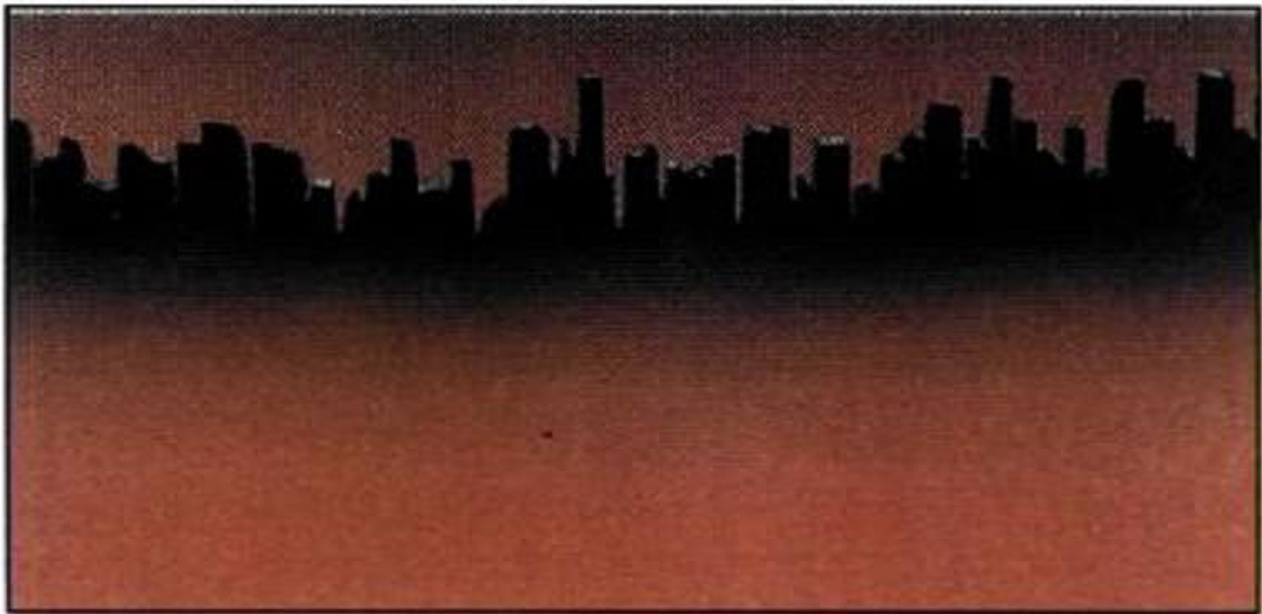
17. ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΩΝ ΝΑΡΚΩΤΙΚΩΝ

(Η αναζήτηση του νοήματος της ζωής)

Αναζητώντας τον παράδεισο: αληθινό ή "τεχνητό";

Στο πρώτο βιβλίο της Βίβλου, στη Γένεση, περιγράφεται ο παράδεισος, όπου ζούσε το πρωτόπλαστο ζευγάρι, όχι μόνο σαν τόπος ιδανικής διαβίωσης μέσα στον κήπο της Εδέμ, αλλά κυρίως ως ένας τρόπος ζωής με τρία γνωρίσματα: την αλήθεια, την αγάπη και την ελευθερία. Αλήθεια στο νόημα της ζωής είναι η σχέση, όπως δείξαμε στο 13ο μάθημα. Αγάπη ανάμεσα στους ανθρώπους, στο Θεό και στη φύση που τους περιέβαλλε. Ελευθερία στις επιλογές, χωρίς αυθαιρεσία και δίχως ασυδοσία, αλλά με ευθύνη και αμοιβαιότητα. Όταν ο άνθρωπος θέλησε να γίνει σαν θεός χωρίς Θεό αληθινό, τότε έχασε τον παράδεισο και ρίχτηκε στον ιδρώτα της βιοπάλης και στον πόνο της φθοράς.

Από τότε μέχρι τώρα δεν έπαψε ποτέ ο άνθρωπος και μάλιστα ο ευαίσθητος νέος να αναζητά τον παράδεισο, δηλαδή το νόημα της ζωής κι έναν κάποιο τρόπο βίωσής του. Αφού όμως ο πραγματικός παράδεισος είναι μακρινός και δύσκολος, απόμεινε ο ψεύτικος παράδεισος, ο "τεχνητός παράδεισος" των ναρκωτικών, που προκαλούν παραισθήσεις ευφορίας, διευρύνουν δήθεν τη συνείδηση, και γεννούν προσωρινές ψευδαισθήσεις ευτυχίας. Τα ναρκωτικά προσφέρουν ψεύτικη λύση σε ένα αληθινό πρόβλημα, που είναι η ζήτηση και η βίωση του νοήματος της ζωής.

Ανακαλύπτοντας την κόλαση των ναρκωτικών

Τι συμβαίνει με τα ναρκωτικά στ' αλήθεια; Ακούμε μαρτυρίες ατόμων που έπεσαν στην παγίδα των εμπόρων λευκού θανάτου, όπως αποκαλούνται οι ναρκωτικές ουσίες. Όσοι ατύχησαν και μπλέχτηκαν στο θανατηφόρο αυτό κύκλωμα της εξάρτησης καταθέτουν τις προσωπικές οδυνηρές μαρτυρίες τους που συνοψίζονται στις παρακάτω θλιβερές διαπιστώσεις:

1. Προσωρινά ικανοποιημένοι και μόνιμα ανικανοποίητοι έμειναν όλοι οι χρήστες ναρκωτικών. Δοκίμασαν από "περιέργεια", για δήθεν επίδειξη εύκολης τόλμης ή παρασύρθηκαν από επιτήδειους. Σε μια στιγμή αδυναμίας μπλέχτηκαν στον ιστό της θανατηφόρας αράχνης των παραισθησιογόνων ουσιών. Όλοι τους, χωρίς καμιά απολύτως εξαίρεση, μετάνιωσαν φρικτά. Κανείς ποτέ δεν έμεινε ικανοποιημένος από τα ναρκωτικά, γιατί η ευχαρίστηση ήταν παροδική, στιγμιαία, σχεδόν ακαριαία.

2. Η πορεία από τα ελαφρότερα στα σκληρότερα είναι θέμα διαδικαστικό. Υπάρχουν βέβαια οι απόψεις

ότι τα λεγόμενα "μαλακά" ναρκωτικά δε βλάπτουν τόσο και μπορεί κάποιος να μείνει σ' αυτά, χωρίς να περιπέσει στα σκληρά. Οι απόψεις αυτές, όμως, αμφισβητούνται έντονα, γιατί οι έρευνες που έγιναν από ειδικούς επιστήμονες δείχνουν ότι σε μεγάλο ποσοστό οι χρήστες δε μένουν μόνο στα λεγόμενα "μαλακά" αλλά πολύ εύκολα φτάνουν στα "σκληρά", που είναι και θανατηφόρα. Η εξάρτηση από τις παραισθησιογόνες ουσίες είναι η πιο οδυνηρή εμπειρία των ναρκομανών. Κανείς τοξικομανής δεν έχει την ευχέρεια της επιλογής. Όταν μπει στο θανατηφόρο κύκλωμα των ναρκωτικών, παθαίνει στερητικό σύνδρομο κάθε φορά που τολμά να πει "όχι!" στη δόση του. Το στερητικό σύνδρομο είναι ένα σύνολο επώδυνων συμπτωμάτων που νιώθει ο χρήστης, όταν στερείται την ουσία του. Μόνο εάν ακολουθήσει συγκεκριμένη κι αυστηρή θεραπεία απεξάρτησης μαζί με δική του έντονη προσπάθεια έχει κάποιες ελπίδες σωτηρίας.

3. Οι μόνοι διαρκώς ωφελημένοι και μόνιμα κερδισμένοι είναι οι παραγωγοί και οι έμποροι του λευκού θανάτου, αδίστακτα άτομα του υποκόσμου, που μετέρχονται απίθανες μεθόδους για να παρασύρουν αθώα παιδιά στα δίχτυα τους με σκοπό να θησαυρίζει το κύκλωμα των κακοποιών. Το πιο φοβερό είναι ότι εξαναγκάζουν αθώους χρήστες ναρκωτικών να γίνονται συνεργοί τους, τα λεγόμενα "βαποράκια", που ως αδαείς, άπειροι δηλαδή, συλλαμβάνονται από τις αρχές ασφαλείας ενώ οι μεγαλέμποροι μένουν τελικά ασύλληπτοι και δρουν ασύδοτα. Κερδισμένοι βγαίνουν οι έμποροι ναρκωτικών και ζημιωμένοι μένουν πάντα οι χρήστες.

Ο θάνατος έφιππος (Έργο του A. Durer, 1505).

4. Η υγεία όλων όσων δοκίμασαν ναρκωτικά έχει πληγεί βαριά και ανεπανόρθωτα. Ο οργανισμός εξασθενεί και γίνεται ευάλωτος σε διάφορες ασθένειες. Εδώ πρέπει να επισημάνουμε ότι μορφές εξαρτησιογόνων ουσιών, με καταστροφικά αποτελέσματα για τους εξαρτημένους, είναι και το κάπνισμα και το αλκοόλ. Ίσως το κάπνισμα και ο αλκοολισμός να μην οδηγούν τόσο γρήγορα σε θανατηφόρα αποτελέσματα, όπως οι τοξικές ουσίες, δεν παύουν όμως να αποτελούν τα πρώτα στάδια εξάρτησης του οργανισμού από "ουσίες". Είναι διαπιστωμένο ότι η εξάρτηση από τα ναρκωτικά είναι πολύ ισχυρή και γι' αυτό, ενώ το αλκοόλ και το κάπνισμα μπορεί κάποιος να τα "κόψει", από τα ναρκωτικά, ποτέ κανείς δεν καταφέρνει να σταματήσει

την εξάρτηση, αν δεν υποβληθεί σε οδυνηρή και όχι πάντοτε επιτυχημένη θεραπεία αποτοξίνωσης.

5. Η ζωή των τοξικομανών μοιάζει με ναρκοπέδιο. Όποιος παίρνει ναρκωτικά, είναι σαν να σπέρνει με νάρκες τη ζωή του. Τα ναρκωτικά είναι νάρκες: τινάζουν στον αέρα εκείνον που τις εγγίζει. Ο χρήστης ναρκωτικών ουσιών απειλείται, δυστυχώς, από πρόωρο θάνατο, γιατί, όπως επιβεβαιώνει η καθημερινή πραγματικότητα, αυτό είναι το συνηθέστερο αποτέλεσμα από τη χρήση ναρκωτικών. Το βασανιστικό ερώτημα για τους ίδιους τους ναρκομανείς είναι αν θα είναι τα επόμενα θύματα και "πότε" θα συμβεί το μοιραίο τέλος της ζωής τους, που μένει άγνωστο.

6. Δεν μπορεί να παραγνωριστεί και το γεγονός ότι η χρήση ναρκωτικών έχει συνέπειες τραγικές για την οικογένεια. Πολλές φορές η ανάγκη εξεύρεσης χρημάτων για την αγορά των ουσιών ωθεί το χρήστη σε πράξεις αξιόποινες. Οικογένειες διαλύονται και τα προβλήματα μοιάζουν αξεπέραστα.

Είναι στ' αλήθεια άξιο πολλής προσοχής, ότι ποτέ κανείς δεν υπερασπίστηκε τη διάδοση των ναρκωτικών, παρά μόνο όποιος εμπορεύτηκε τοξικές ουσίες και πλούτισε από αυτές σε βάρος των συνανθρώπων του. Οι πιο δεινοί, φοβεροί κατήγοροι των ναρκωτικών, είναι οι ίδιοι οι χρήστες: όσοι δοκίμασαν παραισθησιογόνα έγιναν οι πιο αμείλικτοι εχθροί τους. Γιατί άραγε; Μα είναι ολοφάνερο: ζητώντας τον παράδεισο του νοήματος της ζωής ανακάλυψαν την κόλαση των ναρκωτικών. Από κει κάτω υψώνουν κραυγή διαμαρτυρίας και φωνή απελπισίας. Χρέος μας είναι να τους ακούμε και να τους δείχνουμε τη συμπάρασά μας, παραδειγματιζόμενοι από τις οδυνηρές μαρτυρίες και τα επώδυνα μαρτύριά τους.

Βρίσκοντας το νόημα της ζωής

Η Εκκλησία έχει να πει μερικά απλά κι αληθινά λόγια γύρω από το πρόβλημα των ναρκωτικών σήμερα:

1. Ο "παράδεισος" δεν αγοράζεται, ούτε πουλιέται. Η ευτυχία του ανθρώπου είναι αγαθό εκτός εμπορίου, μακριά από χρηματικές συναλλαγές. Οι νέοι δεν πρέπει να εμπιστεύονται τους εμπόρους λευκού θανάτου! Να είναι έξυπνοι, δηλαδή καχύποπτοι σ' όσους πουλάνε συνταγές ευτυχίας και μάλιστα σε τόσο ακριβή τιμή!

2. Ο "παράδεισος", η λύση στο πρόβλημα, δε βρίσκεται στους άλλους, αλλά σ' εμάς, μέσα στα ίδια τα χέρια μας. Δεν πρέπει να εμπιστεύονται οι νέοι όσους τους πλησιάζουν και υπόσχονται αυτόματες λύσεις στις δυσκολίες της ζωής! Πρέπει να αντισταθούν, να κινηθούν ενεργητικά και δραστήρια οι ίδιοι με την ορμή της νιότης και να εμπιστευτούν μόνο όσους τους αγαπούν και τον εαυτό τους!

3. Ο "παράδεισος" δε βρίσκεται στο "εγώ", αλλά είναι στο "εμείς"! Η ευτυχία δε βρίσκεται στο "εγώ" του ατόμου, αλλά ολόγυρα. Ο νέος θα τη βρει στην αγάπη στο συνάνθρωπο, στον έρωτα με το άλλο φύλο, εκεί που προφέρεται άδοξα κι αφειδώλευτα, δηλαδή αγνά, πλουσιοπάροχα, και χωρίς συμφέρον ή ιδιοτέλεια, από τη φύση, την κοινωνία, την οικογένεια, απ' όσους αγαπούν αληθινά.

Η Εκκλησία προτείνει θετικά, συγκεκριμένα και εγγυημένα από τη μακραίωνη πείρα ζωής που διαθέτει μέσα στην ιστορία δύο χιλιάδων ετών το νόημα της ζωής τις θεμελιώδεις αρχές της.

α. Ζω θα πει αγαπώ, σχετίζομαι, ερωτεύομαι, γίνομαι ένα με το "άλλο".

β. Αγαπώ σημαίνει ελευθερώνομαι από τη μοναξιά, διπλασιάζω το άτομό μου, πολλαπλασιάζομαι, αποκτώ απογόνους, περνώ από το πάμπτωχο "εγώ" μου στο πάμπλουτο "εμείς": με τον αγαπημένο σύντροφο της ζωής μου και με τα παιδιά μας.

γ. Ελευθερώνομαι σημαίνει αληθεύω, δηλαδή ζω την αλήθεια, υπάρχω αυθεντικά, κι όχι ψεύτικα, προγεύομαι τον πραγματικό παράδεισο από τώρα πάνω σε τούτη τη γη ως μια πραγματικότητα, που γεμίζει τη ζωή μου με νόημα και αληθινή χαρά. Έτσι αποφεύγω τους "τεχνητούς παραδείσους" ναρκωτικών ουσιών, που πλουτίζουν τους αδίστακτους εμπόρους λευκού θανάτου.

Ανάμεσα στον πραγματικό και στον "τεχνητό" παράδεισο ο νέος μπορεί να διαλέξει. Μόνο ένα πράγμα πρέπει να έχει υπόψη: διαλέγει ο ίδιος και δεν επιτρέπεται σε κανέναν άλλο να κάνει τη δική του επιλογή.

Κείμενα

Παίρνει κανείς ναρκωτικά για να ξεχάσει μια αγωνία που έχει γίνει ανυπόφορη. Ασφαλώς, ένας έφηβος κατατρέχεται σχεδόν πάντα από την αγωνία: μπροστά στην κοινωνία, όπου πρέπει να βρει τη θέση του, μπροστά στο θάνατο και στη σεξουαλικότητα που τον μαγεύουν και συνάμα τον απωθούν. Αλλά η αγωνία του εφήβου γίνεται ανυπόφορη μόνο όταν συναντάται με την αγωνία ενός πολιτισμού και πολλαπλασιάζεται από αυτήν. Ούτε σημεία αναφοράς, ούτε αξίες, ούτε νόημα, με μόνο, στο τέλος πάντων, το μηδέν. Τότε επέρχονται τα ναρκωτικά, λήθη του θανάτου, επιστροφή στους μητρικούς κόλπους, θαυμαστή εξερεύνηση των υπογείων της ψυχής και του κόσμου. Ανακαλύπτει κανείς άλλες καταστάσεις

της συνείδησης - αλλά πρόκειται πάντα γι' αυτόν τον κόσμο που τον κλείνει ο θάνατος...

Η αποτοξίνωση είναι εύκολη, αλλά δεν είναι μηδαμινή. Πρέπει στη συνέχεια να προσφερθεί φιλοξενία, προστασία, καθοδήγηση. Να πλαισιωθούν ισχυρά και να βοηθηθούν να μεγαλώσουν κάποιες αποδιοργανωμένες υπάρξεις, λίγο πολύ εμβρυϊκές - που έχουν όμως επιδείξει μια προσμονή, μια απαίτηση, που έχουν σχεδιάσει ένα ξεπέρασμα. Η μόνη αληθινή απάντηση, μακροπρόθεσμα, είναι να ξαναβρούν τους δρόμους μιας αυθεντικής πνευματικότητας.

Olivier Clement, «Η αλήθεια ελευθερώσει υμάς». Συνομιλώντας με τον Οικουμενικό Πατριάρχη Βαρθολομαίο Α' εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1997, σ. 174-175.

Θέματα για συζήτηση

1. Ποιοι λόγοι οδηγούν τους νέους σήμερα στα ναρκωτικά; Ποιος κατά την άποψη σας φέρει την ευθύνη για την πληγή αυτή;
2. Ποιες είναι οι συνέπειες από τη χρήση ναρκωτικών σε προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο;
3. Ποια είναι τα περιθώρια επιλογής για τον εξαρτημένο από ναρκωτικές ουσίες;
4. Υπάρχει διέξοδος από τον κόσμο των ναρκωτικών για όσους έχουν εμπλακεί;
5. Ποιος θα μπορούσε να προσφέρει πραγματική βοήθεια στον εξαρτημένο από ουσίες άνθρωπο και πώς;
6. Πού μπορεί να αναζητήσει κανείς τον παράδεισο; Ποια είναι η θέση της Εκκλησίας;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε

(Δ.Ε. 18-20)

Η χριστιανική ηθική και η σύγχρονη τεχνολογία

Χαλάμε δισεκατομμύρια δολάρια για να πάμε στο Διάστημα, την ώρα που πεθαίνουν εκατομμύρια άνθρωποι στην Αφρική. Είναι πιο εύκολο να φτάσεις πια στον Άρη απ' ό,τι στους συνανθρώπους μας.

Ζοζέ Σαραμάγκου, Βραβείο Νόμπελ Λογοτεχνίας 1998 ("Έψιλον Ελευθεροτυπίας", 22.11.1998, σ.60).

18. ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ

Η τεχνολογία ως ευλογία Θεού

Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά νωρίσματα της σύγχρονης ζωής είναι η ραγδαία ανάπτυξη των επιστημών και της τεχνολογίας. Μπορούμε να φανταστούμε τι συμβαίνει, όταν "κόβεται" το ηλεκτρικό ρεύμα! Τα 90% των δραστηριοτήτων μας διακόπτονται σε κάθε διακοπή της ηλεκτροδότησης. Σήμερα πια είμαστε τόσο πολύ εξαρτημένοι από την τεχνολογία, ώστε παρομοιάζουμε τον ηλεκτρισμό με το αίμα του ανθρώπου. Όπως με την αιμορραγία επέρχεται ο θάνατος του ανθρώπου έτσι με τη διακοπή παροχής ηλεκτρικού ρεύματος απειλείται η ανακοπή της καθημερινής μας ζωής, με τη μορφή που σήμερα έχει πάρει.

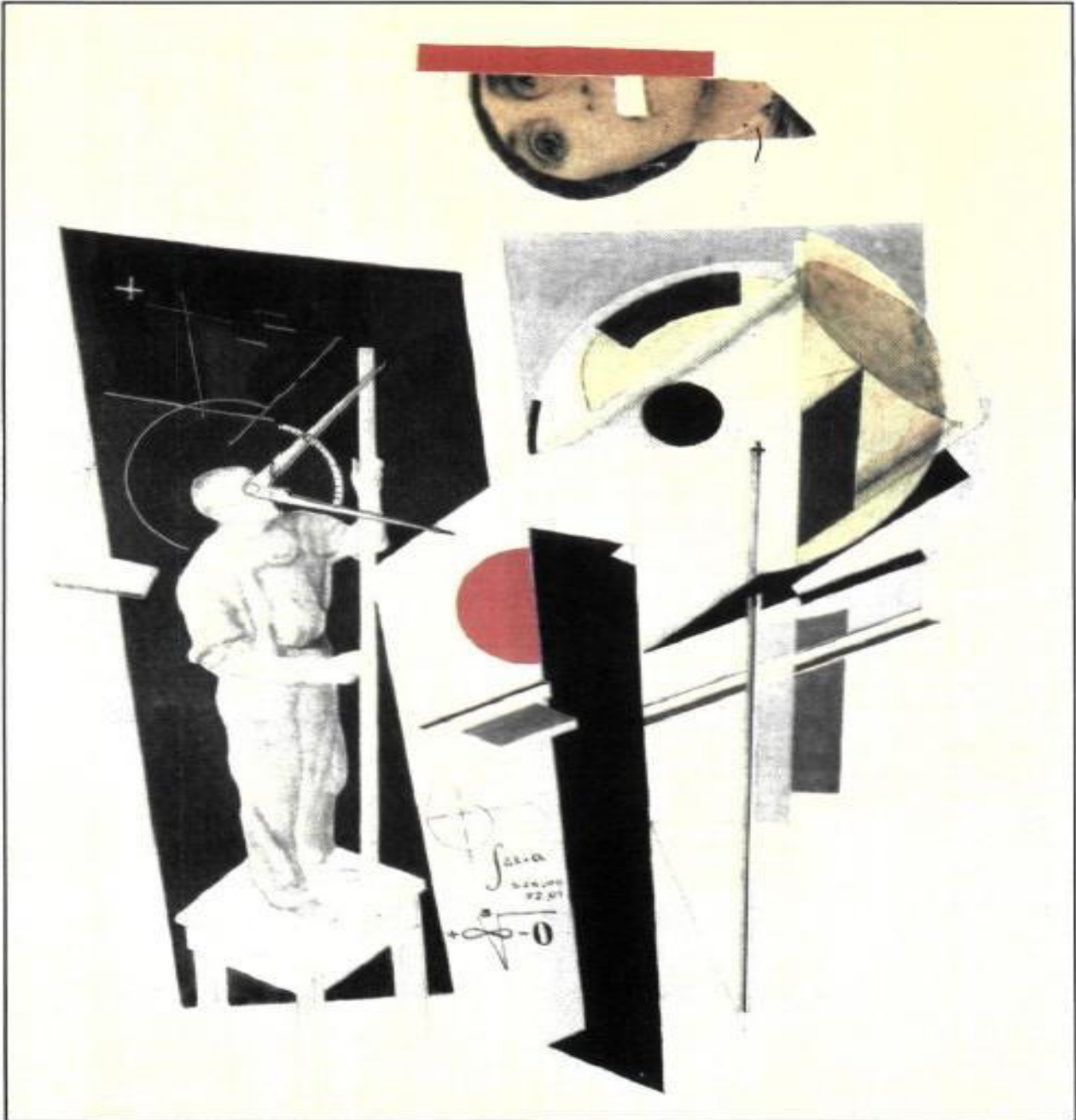
Η ανάπτυξη της επιστήμης και η τεχνολογία είναι ευλογία Θεού, κυριολεκτικά και μεταφορικά. Χάρη στις

τεχνολογικές εφαρμογές της επιστήμης μπορούμε να κάνουμε θαύματα στη ζωή μας: βελτιώθηκαν οι συνθήκες της καθημερινής ζωής, εργασίας και διαβίωσης, ανακαλύφθηκαν αποτελεσματικές μέθοδοι αντιμετώπισης ασθενειών, εξαλείφθηκαν επιδημίες που μάστιζαν για αιώνες την ανθρωπότητα και η επικοινωνία των ανθρώπων με τις νέες τεχνολογίες έχει προσλάβει θαυμαστές διαστάσεις.

Ο εκχριστιανισμένος ευρωπαϊκός πολιτισμός, στηριγμένος και στην αρχαία ελληνική σκέψη, ανέπτυξε τις επιστήμες και δημιούργησε τη σύγχρονη τεχνολογία. Πουθενά αλλού δεν παρατηρήθηκε ανάλογη ανάπτυξη και τεχνική εφαρμογή της επιστήμης σε τόση και τέτοια έκταση, όπως έγινε στη Δυτική Ευρώπη των Νέων Χρόνων μετά την Αναγέννηση, ιδίως από το 17ο αιώνα, που καθιερώθηκε η κλασική φυσική του Νεύτωνα, και μετά το 18ο αιώνα, οπότε πια συμβαίνει η λεγόμενη Βιομηχανική Επανάσταση. Ίσως και άλλοι πολιτισμοί, θαυμαστοί για τα φυσικομαθηματικά τους ευρήματα ή τις τεχνικές εφευρέσεις τους, όπως είναι ο αρχαιοελληνικός, ο αραβικός, ο ινδικός, ο ιαπωνικός ή ο κινεζικός, να έφτασαν σε αξιοσημείωτες επιδόσεις, υστερούν όμως απέναντι στην ευρωπαϊκή παράδοση ακριβώς σε αυτό το σημείο. Δε δημιούργησαν τεχνολογία που να επηρεάζει την καθημερινή ζωή του ανθρώπου τόσο άμεσα κι ευεργετικά, ώστε να φτάσουμε π.χ. στην κατάργηση της δουλείας, στην εξάλειψη διά νόμου του εξουθενωτικού ωραρίου εργασίας, στην αύξηση και διεύρυνση της ευημερίας των λαών κτλ.

Η ιστορία της ανθρωπότητας μας δείχνει ότι όπου σπείρεται ο χριστιανικός λόγος, εκεί ενθαρρύνεται και η τεχνική πρόοδος. Ο χριστιανός εμπνέεται από την Αγία Γραφή για να αξιοποιήσει την επιστημονική γνώση στις τεχνολογικές εφαρμογές της, έτσι ώστε να κατορθώσει τη μετάβαση από τη δουλεία στην ελευθερία και από

την απανθρωπιά στην ανθρωπιά της επίγειας εικόνας του Θεού στη γη, δηλαδή του ανθρώπου. Η βιοτική ευημερία μπορεί να είναι η ευλογία του Θεού διαμέσου της τεχνολογίας μέχρι σήμερα.

"Κατασκευαστής". Έργο του El Lissitzky, 1924.
(από το περιοδικό Art. Das Kunstmagazin 1/1999, σ. 73).

Τεχνολογία: φάρμακο ή φαρμάκι;

Αυτή όμως είναι μόνο η μια όψη της τεχνολογίας, η ορατή και φωτεινή. Δυστυχώς υπάρχει κι η άλλη πλευρά, η σκοτεινή και αθέατη όψη της. Η τεχνολογία στους καιρούς μας είναι φάρμακο που έγινε φαρμάκι, γιατρικό με δηλητήριο, έχει όχι μόνο θετικές ενέργειες, αλλά και παρενέργειες, παράγει επιθυμητά προϊόντα και ανεπιθύμητα υποπροϊόντα.

Η ανακάλυψη της πυρηνικής ενέργειας από τη σύγχρονη φυσική στον 20ό αιώνα είχε ως αποτέλεσμα την τεχνολογική εφαρμογή της με δυο τρόπους: πολεμικά και ειρηνικά. Η ατομική βόμβα και η εξαφάνιση των ιαπωνικών μεγαλουπόλεων Χιροσίμα και Ναγκασάκι, τον Αύγουστο του 1945, ήταν η πρώτη πολεμική εφαρμογή της πυρηνικής ενέργειας. Έσπειρε το θάνατο σε χιλιάδες άμαχους αθώους και άνοιξε το δρόμο για τον πυρηνικό εξοπλισμό των δυο τότε μεγάλων υπερδυνάμεων της υψηλίου, της Σοβιετικής Ένωσης και των Ηνωμένων Πολιτειών. Σήμερα διαθέτουν πυρηνικό οπλοστάσιο και πολλές μικρές χώρες με αποτέλεσμα να βρισκόμαστε διαρκώς ενώπιον της θανατηφόρας απειλής ενός θερμοπυρηνικού πολέμου. Εξαιτίας της εξέλιξης της πολεμικής πυρηνικής τεχνολογίας υπολογίζεται ότι τα καταστροφικά αποτελέσματα από μια σημερινή θερμοπυρηνική σύρραξη θα 'ναι πολλαπλάσια θανατηφόρα και πολύ πιο εξοντωτικά από εκείνα στη Χιροσίμα και το Ναγκασάκι.

Η ειρηνική χρήση της πυρηνικής ενέργειας από τη δεκαετία του 1970 μέχρι σήμερα γέννησε καινούριες ευκαιρίες κι αλλιώτικους κινδύνους. Για να εξευρεθεί άλλη πηγή ενέργειας, πέρα από το πετρέλαιο που ακρίβυνε αισθητά (1973, 1976) και τα παγκόσμια αποθέματα έχουν ημερομηνία λήξης, επινοήθηκε η λύση παραγωγής πυρηνικής ενέργειας σε εργοστάσια που εξασφάλι-

ζαν ενέργεια φθινή, άφθονη και χωρίς εξάρτηση από ξένες χώρες. Αυτό όμως είχε ως αποτέλεσμα τη μόλυνση του φυσικού περιβάλλοντος από τα ραδιενεργά απόβλητα και την έκλυση ραδιενέργειας στις περιπτώσεις ατυχημάτων, όπως συνέβη επανειλημμένα στο Αμερικανικό Χάρισμπουργκ (1979), στο ρωσικό Τσερνομπίλ (1986) και αλλού. Το οικολογικό πρόβλημα, δηλαδή η μόλυνση του φυσικού περιβάλλοντος, ήταν η σοβαρή παρενέργεια της ειρηνικής χρήσης της πυρηνικής ενέργειας από την τεχνολογία.

Η χρήση της σύγχρονης τεχνολογίας σε διάφορους τομείς των επιστημών αλλά και της καθημερινής ζωής μπορεί να αποβεί από πολλαπλά ενεργητική μέχρι επι-βλαβής ή επικίνδυνη. Έτσι π.χ. τα μέσα μεταφοράς και επικοινωνίας με τη ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας εξυπηρετούν τον άνθρωπο, την επικοινωνία του, αλλά μπορούν να προκαλέσουν θανατηφόρα ατυχήματα, τα οποία συχνά αποδίδονται "στο ανθρώπινο λάθος". Όμως και τα οπλικά συστήματα, ενώ κατασκευάζονται για αμυντικούς σκοπούς, χρησιμοποιούνται πολύ συχνά «για επιβολή του δικαίου του ισχυρού» σε αδύναμες στρατιωτικά χώρες, καταπατώντας κάθε έννοια ηθικής και δικαίου.

Έτσι, λοιπόν, φτάνουμε στη θλιβερή διαπίστωση ότι σήμερα πια η προηγμένη τεχνολογία, όταν δεν ελέγχεται η χρήση της, σκορπάει το θάνατο αντί να χαρίζει τη ζωή. Ο πυρηνικός πόλεμος μοιάζει με τον αιφνίδιο θάνατο του ανθρώπου που χάνει τη ζωή του ξαφνικά, ενώ η οικολογική καταστροφή παρομοιάζεται με τον αργό θάνατο της ανθρωπότητας, που σιγοσβήνει εξαιτίας της μόλυνσης της ατμόσφαιρας.

Οικοδομικές εργασίες. Μικρογραφία από βυζαντινό χειρόγραφο (Ψαλτήρι Χλουντόφ, Μόσχα, Ιστορικό Μουσείο). ("Ιστορία του Ελληνικού Έθνους", Εκδοτική Αθηνών, τ.Η', σ. 185).

Τεχνολογία με ανθρώπινο πρόσωπο

Δυο αρνήσεις και μια θέση έχει να προτείνει η χριστιανική ηθική στο σύγχρονο άνθρωπο που προβληματίζεται με την προηγμένη τεχνική:

1. Άρνηση της ρομαντικής απαισιοδοξίας. Η τεχνολογία δεν ευθύνεται για τις παρενέργειές της. Υπεύθυνος είναι ο άνθρωπος με την ηθική συμπεριφορά του, τη χρήση ή την κατάχρηση της τεχνικής. Ο πεσιμισμός (απαισιοδοξία) που βλέπει στην τεχνολογία μόνο τις αρνητικές της πλευρές, που τη θεωρεί σαν δηλητήριο, είναι επικίνδυνος κι απαράδεκτος. Δεν είναι δυνατόν να παραθεωρούνται οι ευεργετικές συνέπειες από τη χρήση της στην καθημερινή μας ζωή. Η "επιστροφή στη φύση" (ρομαντισμός), που πολλοί ευαγγελίζονται, θα σήμαινε επιστροφή στις άθλιες συνθήκες ζωής και οπισθοδρόμηση στη βαρβαρότητα. Η φύση, σαν ένας ζωντανός οργανισμός, είναι φιλική όταν της συμπεριφερόμαστε φιλικά, αλλά γίνεται εχθρική, όταν οι ενέργειές μας είναι εχθρικές απέναντι της.

2. Άρνηση της τεχνοκρατικής υπεραισιοδοξίας. Ο χριστιανός βλέπει την τεχνική πρόοδο και την ανάπτυξη των επιστημών ως εργαλείο για τη βελτίωση των συνθηκών της ζωής και μέσα στα περιορισμένα πλαίσια της ζωής αυτής. Το σημαντικό γι' αυτόν είναι η ποιότητα της ζωής και η πορεία προς τον προορισμό του, που είναι η πνευματική εξύψωση και η επιτυχία της θέωσής του. Δε θεοποιεί την τεχνολογική πρόοδο ούτε την απορρίπτει. Με βάση αυτήν την τοποθέτηση αντιλαμβάνεται την τεχνική πρόοδο σε συνάρτηση με την ηθική βελτίωση. Αλλιώςτικά κινδυνεύουμε να καταλήξουμε στον κυνισμό, καθώς η τεχνολογία μπορεί να λειτουργεί σε βάρος των συνανθρώπων μας. Η υπεραισιοδοξία των τεχνοκρατών, ότι τάχα η τεχνολογία έχει πάντοτε μια λύση για κάθε πρόβλημα, είναι αφελής κι επι-

κίνδυνη, δηλαδή απάνθρωπη, ιδίως μετά τη Χιροσίμα και το Τσερνομπίλ.

3. Πρόταση ρεαλιστικής αισιοδοξίας. Πέρα από τα δυο άκρα, το ρομαντισμό της απαισιοδοξίας και τον κυνισμό της υπεραισιοδοξίας, υπάρχει ο ρεαλισμός της αισιοδοξίας που προτείνει η Ορθοδοξία. Ναι στη χρήση της τεχνολογίας - όχι στην κατάχρησή της. Το κλειδί βρίσκεται στα χέρια μας και λέγεται ευθύνη. Η τεχνολογική πρόοδος μπορεί να αποβαίνει σωτήρια για τον άνθρωπο, όταν στηρίζεται στην ηθική ευθύνη του ανθρώπου. Όταν η χρήση της τεχνολογίας γίνεται με βάση την αγάπη, όταν αποβλέπει στο πραγματικό συμφέρον του ανθρώπου, τότε οι προοπτικές που διανοίγονται είναι αισιόδοξες. Ο Χριστιανός στέκεται κριτικά απέναντι στην τεχνολογία. Αντιλαμβάνεται ότι η τεχνολογία έχει μεγάλη δύναμη και επιδρά στη ζωή του διαμορφώνοντας σε μεγάλο βαθμό ακόμη και τη συμπεριφορά του. Δεν υπερεκτιμά τις δυνατότητές της, δεν τη θεοποιεί, αλλά ούτε και την απορρίπτει. Κρίνει ανάλογα με τη χρήση της και είτε αποδέχεται τα επιτεύγματά της είτε τα καταδικάζει. Η Εκκλησία δεν είναι αντίθετη προς την τεχνολογική ανάπτυξη, αλλά θέλει να δώσει στην τεχνολογία τη διάσταση που πρέπει να έχει. Η τεχνολογία οφείλει να λειτουργεί με ανθρώπινο πρόσωπο, για χάρη του ανθρώπου.

Κείμενα

1. Ἡ εὐσέβεια πρὸς πάντα ὠφέλιμος ἐστίν, ἐπαγγελίας ἔχουσα ζωῆς τῆς νῦν καὶ τῆς μελλούσης.

Εφεσ. 4, 8

1. Η ευσέβεια είναι ωφέλιμη για όλα, επειδή υπόσχεται τη ζωή, και την τωρινή και τη μέλλουσα.

2. ... τήν προσευχήν μεταξύ τοῦ ἔργου πληροῦν' εὐχαριστοῦντες μέν τῷ δεδωκότι καί δύναμιν χειρῶν πρὸς ἔργα, καί σοφίαν διανοίας πρὸς ἀνάληψιν τῆς ἐπιστήμης, καί τήν ὕλην χαρισαμένῳ, τήν τε ἐν τοῖς ἐργαλίοις, καί τήν ὑποκειμένην ταῖς τέχναις, ἄσπερ ἂν τύχωμεν ἐργαζόμενοι' προσευχόμενοι δέ κατευθυνθῆναι τὰ ἔργα ἡμῶν πρὸς τόν σκοπόν τῆς πρὸς Θεόν εὐαρεστήσεως.

M. Βασιλείου, P.G. 31, 1012

2. ...να συμπληρώνουμε την προσευχή μας κατά τη διάρκεια του έργου. Ευχαριστώντας αυτόν που μας έδωσε και τη δύναμη των χεριών για έργα και τη σοφία του μυαλού για ανάληψη της επιστήμης και αυτόν που χάρισε την ύλη και αυτήν που υπάρχει στα εργαλεία και αυτήν που βρίσκεται στις τέχνες, τις οποίες θα πετύχουμε με την εργασία. Προσευχόμενοι δε να κατευθυνθούν τα έργα μας προς το σκοπό να ευαρεστήσουμε στο Θεό.

3. Ὁμοίως δέ καί ἐπί σκυτοτομικῆς τοῖς τὰ ἀναγκαῖα τῆς χρείας ἐπιζητοῦσι διά τῆς τέχνης ὑπηρετήσωμεν. Οἰκοδομική δέ, καί τεκτονική, καί χαλκευτική, καί γεωργία, αὐταί μέν καθ' ἑαυτάς ἀναγκαῖαι τῷ βίῳ, καί πολύ τό χρήσιμον παρεχόμεναι, καί τῷ οἰκείῳ λόγῳ οὐκ ἀπόβλητοι ἡμῖν.

M. Βασιλείου, P.G. 31, 1017.

3. Παρόμοια και στη σκυτοτομία (κατασκευή δερμάτων ειδών) αυτούς που ζητούν τα αναγκαία για τη ζωή τους ως τους υπηρετήσουμε με την τέχνη αυτή. Η οικοδομική τέχνη και η ξυλουργική και η τέχνη του χαλκουργού και η γεωργία αυτές καθαυτές είναι πολύ αναγκαίες στη ζωή και προσφέρουν μεγάλη χρησιμότητα και για τον ίδιο λόγο δεν πρέπει να τις απορρίψουμε.

Θέματα για συζήτηση

1. Ποιες είναι οι θετικές και ποιες οι αρνητικές πλευρές της τεχνολογίας;
2. Με την εξέλιξη της τεχνολογίας ο σύγχρονος άνθρωπος χαρακτηρίζεται από πολλούς ως "μικρός θεός". Πόσο αληθεύει αυτή η άποψη και ποιους πιθανούς κινδύνους κρύβει;
3. Ποιες στάσεις υιοθετούνται σήμερα απέναντι στη σύγχρονη τεχνολογία;
4. "Η τεχνολογία πρέπει να λειτουργεί για χάρη του ανθρώπου". Τι σημαίνει αυτή η φράση και πώς συνδυάζεται με την τάση που υπάρχει για εκμετάλλευση της τεχνολογίας για χάρη του κέρδους;
5. Ο Μ. Βασίλειος δίνει, όπως παρατίθενται, κάποιες άλλες διαστάσεις στις τέχνες και την επιστήμη. Πώς σχολιάζετε αυτές τις θέσεις;

19. Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

«Αίνεῖτε αὐτὸν οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν ἰ καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν».

«Πῦρ χάλαζα, χιών καὶ κρύσταλλος ἰ πνεῦμα καταγιγδοσ, τὰ ποιοῦντα τὸν λόγον αὐτοῦ» (Ψαλμὸς 148).

Διὰ τῶν ἀνωτέρω στίχων τοῦ Ψαλμωδοῦ καλούμεθα, οἱ λόγῳ θείῳ προικισθέντες, ἵνα μιμηθῶμεν οὐρανοὺς καὶ ὕδατα, χιόνα, κρύσταλλον καὶ καταγιγδοσ καὶ ὑμνήσωμεν τὸν Κύριον, ποιοῦντες ὡς ἐκεῖνα τὸν λόγον αὐτοῦ!

Καλούμεθα διηνεκῶς ὑπὸ τοῦ περιβάλλοντος ἡμᾶς κάλλους τῆς θείας Δημιουργίας. Καλούμεθα ὁμως εἰδικώτερον ἐνταῦθα σήμερον, ὅπου ἐπισκοπεῖ ὄχι μόνον τόφῳς, ἀλλὰ καὶ ἡ λαμπρότης καὶ ἡ δύναμις ἡ κραταία Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, «τοῦ στεγάζοντος ἐν ὕδασι τὰ ὑπερῶα αὐτοῦ» (Ψαλμ. 103).

Ἡ ἐπιλογή τοῦ τόπου τούτου ὑπενθυμίζει τὴν τοῦ Ψαλμωδοῦ εὐχαριστίαν πρὸς τὸν Θεόν: «Εἰς τόπον χλόης, ἐκεῖ μέ κατεσκήνωσεν ἰ ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως ἐξέθρεψέ με» (Ψαλμ. 22). Παρέχει εἰς ἡμᾶς ὁ τόπος ἀναψυχὴν ἰδίως κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην, καθ' ἣν ἡ σκέψις στρέφεται πρὸς καταγιγδοσ δεινῶν καὶ βασάνων ἐπὶ τῇ ἀναμνήσει τῆς μέγιστης πτώσεως καὶ δοκιμασίας τοῦ Γένους ἡμῶν!

Ἡ εὐλόγος συγκίνησις πάντων ἐπὶ τῇ θεᾷ ποταμῶν, λιμνῶν καὶ ὕδάτων πολλῶν, μάλιστα δέ τῶν καταρρακτῶν τοῦ Νιαγάρα, δικαιολογεῖ προφανῶς τὴν ἀναφορὰν εἰς ὕδατα, τό ἐξαίσιον τοῦτο στοιχεῖον τῆς θείας Δημιουργίας, ἡ φύσις, ἡ κίνησις, τό κάλλος, ἡ δυναμικὴ καὶ προπαντός ἡ μετοχὴ τοῦ ὁποῖου εἰς πᾶσαν μορφήν ζωῆς ὑμνήθη ἀπ' ἀρχῆς καὶ ὑμνεῖται ὄχι μόνον ὑπὸ τῶν θεολόγων καὶ τῶν ὑμνογράφων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ φιλοσόφων καὶ ποιητῶν καὶ καλλιτεχνῶν καὶ τῶν τὴν φύσιν

ἐπισημονικῶς ἐρευνῶντων.

Ἐδοξάσθη ἀπ' ἀρχῆς, ὅτε ὁ Θεός «ἐπί θαλασσῶν ἐθεμελίωσεν καί ἐπί ποταμῶν ἠτοίμασεν» την οἰκουμένην (Ψαλμ. 23). Ἐδοξάσθη πολύ περισσότερον ὅτε ἤδη κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέρα της Δημιουργίας διεχώρισεν ὁ Θεός ἀνά μέσον τοῦ ὕδατος, ὃ ἦν ὑποκάτω τοῦ στερεώματος, καί ἀνά μέσον τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπάνω τοῦ στερεώματος» (Γεν. 1, 7). Πολύ περισσότερον, ὅτε ἀνεδείχθη ἀπὸ τοῦ ὕδατος αὐτῆ ἡ ζωὴ κατ' ἐντολὴν τοῦ ζωοποιοῦ Θεοῦ (Γεν. 1, 20 ἐξ.).

Ἐμνεῖται ἕκτοτε πολυτρόπως τό ὕδωρ. Καί καταλαμβάνει κεντρικὴν θέσιν εἰς τα λατρευτικὰ προπάντων καί ἄλλα ἐκδηλώματα τῆς εὐσεβείας τῶν ἀνθρώπων. Ὅτε δέ ἦλθε τό πλήρωμα τοῦ χρόνου καί ἐπεφάνη ἡ λυτρωτικὴ χάρις τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἐνανθρωπήσει τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, θάλασσα καί λίμναι καί ποταμοί ἔλαβον εὐλογίαν πολλήν διὰ τῆς πρὸς τὰ ὕδατα ἀγάπης αὐτοῦ, εὐλογίαν μένουσαν εἰς τὴν μνήμην τῶν αἰώνων. Ἐλαβεν εὐλογίαν προπαντός ὁ Ἰορδάνης.

«Εἶδοσάν σέ ὕδατα, ὁ Θεός... καί ἐφοβήθησαν. Ὁ Ἰορδάνης ἐστράφη εἰς τά ὀπίσω». Ἐάν συνέβαιναν ταῦτα ἐν Καναδᾷ, ὁ Νιαγάρας ἤθελε στραφῆ εἰς τά ὀπίσω, ἀκόμη καί οἱ ὀρμητικοί Καταρράκται αὐτοῦ. Καί τό θάμβος τῶν ἀνθρώπων θά ἦτο ἀσυγκρίτως μεγαλύτερον καί ἰσχυροτέρα ἢ ὀλιγοπιστία τῶν ἀδυνατούντων νά συλλάβουν τό τε ὑπερφυές τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ καί τό βάθος τῆς ἀλληγορίας: «Ἰορδάνης κάτω ρέων ἐστράφη, πρὸς οὐρανόν ἀνυψῶν ἡμᾶς» (ἐορτή Θεοφανείων, Ὑπακοή γ' Ὡδῆς). Οὐχί βεβαίως αὐτός ὁ Ἰορδάνης, ἀλλ' ὁ Κύριος καί Δεσπότης τελεσιουργεῖ τήν ἀναστροφήν, πρὸς τό βάπτισμα ἐπειγόμενος, «ἵνα ἀναββάσῃ πρὸς ὕψος τό ἀνθρώπινον»

(β' Εὐχή Μεγάλου Ἀγιασμοῦ). Ἡμεῖς βιοῦμεν τό θαῦμα διά τοῦ μετά τήν γέννησιν ἡμῶν πρώτου καί μεγάλου μυστηρίου τῆς Βαπτίσεως, διά τῆς ὁποίας ἀναστρέφεται ἡ πρός φθοράν καί θάνατον κατάπτωσης καί ἀρχεται ἡ πρός οὐρανόν ἀνάβασις καί θέωσις τοῦ ἀνθρώπου. Τό δέ ὕδωρ, εὐλογοῦμενον καί ἀγιαζόμενον, συνοδεύει ἡμᾶς κατά τήν ἀνάβασιν ταύτην.

Ἄτυχῶς παραμένει καί ἡ κατάβασις. Διότι ἐλησμόνησαν κατά τό παρελθόν καί λησμονοῦν ἰδίως σήμερον πολλοί ἄνθρωποι, ὅτι «τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καί τό πλήρωμα αὐτῆς ἡ οἰκουμένη καί πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ» (Ψαλμ. 23).

Ὁ κατακλυσμός ὑπῆρξεν ἡ πλέον ἐπώδυνος θεομηνία, ἡ ἔκφρασις τοῦ θυμοῦ τοῦ Θεοῦ διά τήν παρακοήν καί τήν ὄλην ἀμαρτωλότητα τοῦ ἀνθρώπου κατά τούς ἀρχαίους χρόνους. Ἀναγνωρίζομεν τάς συγχρόνους θεομηνίας, ὡς τά μηνύματα τοῦ Θεοῦ πρός πρόληψιν νέων δεινῶν;

Ὅχι, ὡς φαίνεται. Ἡ ἀνυπακοή τοῦ ἀνθρώπου συνεχίζεται. Ἡ ἀταξία τοῦ βίου. Τό ἀκόρεστον τῶν ὀρέξεων. Ἡ ἀπρονοησία διά τό μέλλον τοῦ κόσμου καί τάς ἐπερχομένας γενεάς τῶν ἀγεννήτων ἀκόμη συνανθρώπων. Ταῦτα καί τά τοιαῦτα ἐπιφέρουν τάς γνωστάς ἀνωμαλίας εἰς τήν λειτουργίαν τῆς φύσεως, ἐνδεχομένως δέ καί ἀγνώστους εἰσέτι φθοράς, πιθανῶς ἡ ἀναστρεψίμους.

Μνημονεύομεν δύο ἐξ αὐτῶν, εἰς τά ὕδατα ἀναφερομένας:

* Τήν ἀναμενομένην τῆξιν πάγων ἐκ τῆς αὐξήσεως τῆς θερμοκρασίας συνεπεία τοῦ λεγομένου φαινομένου τοῦ θερμοκηπίου καί

* Τήν προβλεπομένην αὕξησιν καί ἐπέκτασιν τῆς ἀνεπαρκείας τῶν ὑδάτων, μέ ἀνάλογον ἐπέκτασιν τῆς ἐρήμου ἐπί τῆς γῆς καί τῆς παρεπομένης ἐρημώσεως, ἥτις

θα καταστήση αδύνατον πλέον τήν ἐπιβίωσιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς δεινῶς ἤδη ὑπό ἀνομβρίας πληττομένας περιοχάς, ἀλλά θα ἐπιφέρῃ καί γενικωτέρας καταστροφάς.

Ἡ τοιαύτη προοπτική γίνεται περισσότερο ὀδυνηρά ἐπί τῆ θεᾶ τῆς μεγαλοσύνης τόσων ὑδάτων ἐνταῦθα! Καί κατανοεῖται ὡς ἰκεσία διψῶντος ὁ λόγος τοῦ Ψαλμωδοῦ (71,6) πρὸς τόν Θεόν, Ὅστις: «καταβήσεται ὡς ὑετός ἐπί πόκον, καί ὡσεὶ σταγῶν ἢ στάζουσα ἐπί τήν γῆν».

Εὐελπιστοῦμεν ὅτι ὁ Θεός θα προνοήσῃ καί πάλιν διά τόν ἄνθρωπον, θα φωτίσῃ τήν διάνοιαν καί θά ἀναθερμάνῃ τήν καρδίαν αὐτοῦ καί τήν συμπάθειαν πρὸς τήν ἁρμονίαν καί τήν ὠραιότητα τοῦ κόσμου.

(Απόσπασμα ἀπό ομιλία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχῃ Βαρθολομαίου σε ἐκδήλωση Ομογενῶν τοῦ Καναδά στους Καταρράκτες τοῦ Νιαγάρα, 29 Μαΐου 1998).

Οικολογικό: το πρώτο πρόβλημα της εποχής μας

Αν χρειαζόταν να απαριθμήσουμε τα προβλήματα του καιρού μας και να τα ιεραρχήσουμε, είναι βέβαιο ότι θα τοποθετούσαμε το οικολογικό πρόβλημα σε μια από τις πρώτες θέσεις. Πρόκειται για ένα ζήτημα που μας απασχολεί πάρα πολύ σοβαρά, επειδή είναι ζήτημα ζωής και θανάτου κυριολεκτικά.

Η αφετηρία του οικολογικού προβλήματος βρίσκεται στην τεχνολογία, αλλά η αιτία του εντοπίζεται στην ηθική. Η εξάντληση των ενεργειακών αποθεμάτων της γης, η ρύπανση θαλασσών, λιμνών και ποταμών από βιομηχανικά απόβλητα, η μόλυνση της ατμόσφαιρας από καυσαέριο οχημάτων ή ρύπους εργοστασίων, η

καταστροφή βιοτόπων, η εξαφάνιση σπάνιων ειδών του ζωικού βασιλείου, η διατάραξη της ισορροπίας των οικοσυστημάτων, οι κλιματολογικές ανωμαλίες (φαινόμενο του θερμοκηπίου, οπή του όζοντος κ.λπ.), τα ατυχήματα εργοστασίων παραγωγής πυρηνικής ενέργειας (Τσερνομπίλ 1986), ο αβίωτος βίος στις μεγαλουπόλεις κ.ά.ό., είναι μερικές όψεις του οικολογικού προβλήματος.

Η δοκιμασία των ανθρωπίνων σχέσεων, μέσα στις απάνθρωπες συνθήκες των σύγχρονων κοινωνιών (Έργο π. Σταμ. Σκλήρη).

Η τεχνολογική αφετηρία του οικολογικού προβλήματος

Πρώτη αιτία περιβαλλοντικής καταστροφής είναι η λεγομένη Βιομηχανική Επανάσταση του 19ου αιώνα στις προηγμένες χώρες της Δυτικής Ευρώπης και Βόρειας Αμερικής. Η εκβιομηχάνιση απαίτησε τεράστιες ποσότητες ενέργειας που αντλήθηκαν από το γαιάνθρακα (κάρβουνο) και το πετρέλαιο. Αποτέλεσμα ήταν η σταδιακή εξάντληση των ενεργειακών αποθεμάτων της υφελίου που παρατηρείται από τα μέσα του 20ού αιώνα, ενώ η απόθεση των υπολειμμάτων τους, καθώς και άλλων χημικών προϊόντων, χωρίς προγραμματισμό και γνώση των επιπτώσεων στο περιβάλλον, είχε καταστροφικές συνέπειες.

Παράλληλα και εξαιτίας της εντατικής εκβιομηχάνισης μολύνθηκε το φυσικό περιβάλλον ανεπανόρθωτα, για πρώτη φορά σε έκταση πρωτοφανή για ολόκληρη την ιστορία του ανθρώπινου γένους. Η ατμόσφαιρα καλύφθηκε από τις εκπομπές αερίων ρύπων των εργοστασίων, το υγρό στοιχείο μολύνθηκε από τα βιομηχανικά απόβλητα και η παραγωγή βασικών προϊόντων διατροφής έχει υποστεί τη μόλυνση, με απρόβλεπτες συνέπειες για την υγεία των ανθρώπων. Επίσης η ανεξέλεγκτη υλοτόμηση των δασών ή η οποιασδήποτε μορφής κατάστροφή τους δημιούργησε και δημιουργεί τεράστια προβλήματα τοπικά, αλλά και σε παγκόσμια κλίμακα. Ακόμη, η μείωση του πληθυσμού πολλών ζων (κυνήγι, εκμετάλλευση δέρματος ή δοντιών) δημιουργεί μια ανισορροπία με συνέπειες στο φυσικό περιβάλλον.

Η ειρηνική χρήση της πυρηνικής ενέργειας από τη δεκαετία του 1970, όπως είδαμε στο προηγούμενο μάθημα, όξυνε το οικολογικό πρόβλημα. Τα εργοστάσια παραγωγής πυρηνικής ενέργειας μολύνουν το φυσικό περιβάλλον με ραδιενεργά απόβλητα. Ατυχήματα προ-

καλούν διαρροή ραδιενέργειας με οδυνηρότατα αποτελέσματα που δεν αποτελούν πιθανότητα, αλλά είναι υπερβέβαιη πραγματικότητα, όπως απόδείχθηκε με σωρεία τέτοιων περιστατικών που δεν μπόρεσαν να αποκρύβουν από τη δημοσιότητα. Τα πιο γνωστά ήταν το αμερικανικό Χάρισμπουργκ στα 1979 και το ρωσικό Τσερνομπίλ στα 1986. Δεκάδες νεκροί κι εκατοντάδες καρκινοπαθείς, δηλαδή ετοιμοθάνατοι και μελλοθάνατοι συνάνθρωποι μας, που είχαν την ατυχία να εργάζονται σε πυρηνικά εργοστάσια ή να κατοικούν σε όμορες προς τα εργοστάσια περιοχές, ήταν ο τραγικός τους απολογισμός.

Σχετικά νωρίς αντέδρασε η ευαισθησία δυτικοευρωπαϊκών που ύψωσαν δυνατή φωνή διαμαρτυρίας. Έτσι σχηματίστηκαν οι πρώτες οικολογικές οργανώσεις πολιτών (από τη "Λέσχη της Ρώμης" μέχρι την πασίγνωστη "Green-peace" ή το WWF (World Wide Foundation, "Διεθνές Ταμείο για τη Φύση"), δραστηριοποιήθηκαν προσωπικότητες διεθνούς κύρους, συγκροτήθηκαν πολιτικά κόμματα (όπως οι "Πράσινοι" στη Γερμανία) και σημειώθηκαν δυναμικές παρεμβάσεις για την αποτροπή οικολογικών καταστροφών ή τη λήψη συ-γκεκριμένων μέτρων προστασίας σε άμεσα επαπειλούμενες περιοχές του πλανήτη μας. Η Εκκλησία πρωτοστάτησε στην οικολογική ευαισθητοποίηση με πολλούς τρόπους τόσο σε πανχριστιανικό επίπεδο με το "Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών" όσο και σε διορθόδοξο με πρωτοβουλία του Οικουμενικού Πατριαρχείου, το οποίο μάλιστα καθιέρωσε την 1η Σεπτεμβρίου (αρχή του εκκλησιαστικού έτους), ως Ημέρα Προσευχής για την προστασία του περιβάλλοντος.

Τα αποτελέσματα της οικολογικής συνειδητοποίησης είναι πάρα πολύ ενθαρρυντικά για το μέλλον. Η βιομηχανία πήρε μέτρα προστασίας του περιβάλλοντος (αντιρρυπαντικά φίλτρα, ανακύκλωση, οικολογική δια-

φήμιση). Η πολιτεία θέσπισε σειρά νομοθετημάτων οικολογικής νοοτροπίας. Τα κόμματα και τα δημόσια

ιδρύματα τοποθετήθηκαν υπέρ της προστασίας του περιβάλλοντος, οι ιδιώτες συσσωματώθηκαν σε ενώσεις οικολογικής πρωτοβουλίας, η παιδεία και τα Μ.Μ.Ε. συμμετέχουν ενεργά.

Απομένουν να γίνουν πολλά ακόμα, αλλά παρόλα αυτά δεν μπορούμε να μην εντυπωσιαστούμε από το ότι σε λιγότερο από μια δεκαετία (1970-1980) η οικολογία πέρασε από το περιθώριο των εναλλακτικών κινήσεων διαμαρτυρίας στο επίκεντρο της δημόσιας ζωής σε πλανητικό επίπεδο πια. Αυτό καταδεικνύει πόσα μπορεί να πετύχει ο άνθρωπος, όταν σκεφτεί ως ανθρωπότητα κι όχι ως μεμονωμένο άτομο τον εαυτό του και το εγώ του. Από την οικολογία μάθαμε πια ότι η ε-

πιβίωση είναι συμβίωση: δε ζούμε μόνοι, αλλά ζούμε μαζί όλοι.

Η θεολογική υπέρβαση του οικολογικού προβλήματος

Η Εκκλησία τοποθετείται ενώπιον του οικολογικού ζητήματος με θεολογική υπευθυνότητα. Πιο συγκεκριμένα οι απόψεις που εκφράζονται είναι οι εξής:

1. Το οικολογικό πρόβλημα είναι ηθικό ζήτημα και όχι τεχνικό θέμα. Οφείλεται στην εσφαλμένη στάση του ανθρώπου απέναντι στη φύση που επείγει να αναθεωρηθεί στο φως του ήθους της Εκκλησίας. Η καταστροφή του περιβάλλοντος και των πηγών του έχει ζωτική σημασία για όλους μας. Οι επιπτώσεις δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ηθικά αδιάφορες, καθώς η ζωή μας εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη στάση του καθενός μας προς το περιβάλλον.

2. Η φύση δεν είναι κτήση του ανθρώπου, κατάκτησή του, κτήμα και ατομική ιδιοκτησία του. Δεν επιτρέπεται η κατάχρησή της, αλλά μόνο η χρήση της προς όφελος της κοινωνίας και για τη δόξα του Θεού. Ο χριστιανός λέει "Όχι στην καταστροφική εκμετάλλευση της φύσης" και σε αυτό το σημείο συνοδοιπορεί με τους οικολόγους αυθόρμητα κι ένθερμα. Πολύ σωστά έχει λεχθεί ότι "η γη και το περιβάλλον, δε μας ανήκουν αλλά τα έχουμε δανειστεί από τα παιδιά μας", καθώς οι επιπτώσεις μπορεί να αποβούν μοιραίες για τις επόμενες γενιές, αν δε ληφθούν τα απαραίτητα μέτρα.

3. Η φύση είναι η κτίση του θεού, που πιστεύουμε ως: "Πατέρα, Παντοκράτορα, ποιητήν ούρανοῦ καί γῆς". Εμείς είμαστε διαχειριστές, οικονόμοι, εργαζόμενοι και φύλακες της φύσης, σύμφωνα με τη Βίβλο ("ἐργάζεσθαι αὐτόν καί φυλάσσειν" Γεν. 2, 15). Δεν επιτρέπεται να θεωρήσει ο άνθρωπος τον εαυτό του ιδιοκτήτη

και κατακτητή, αφεντικό, κύριο και κυρίαρχο της φύσης. Ο χριστιανός εδώ διαφοροποιείται από μια ακραία θρησκευτική και μάλλον θρησκόληπτη τάση κάποιων ρομαντικών οικολόγων που θεοποιούν τη φύση καταλήγοντας στη φυσιολατρία, το νεοπαγανισμό (θεοποίηση νέων ειδώλων, στοιχείων της φύσης κ.λπ.).

4. Η λατρευτική πράξη της Εκκλησίας με το μυστήριο της Θ. Ευχαριστίας εμπνέει οικολογικό ήθος. Κορύφωση της θείας λειτουργίας αποτελεί η φράση που εκφωνεί ο ιερέας εκ μέρους μας:

“Τά Σά ἐκ τῶν Σῶν Σοί προσφέρομεν” (Σου προσφέρουμε τα δικά Σου από αυτά που Σου ανήκουν). Ο άνθρωπος ευχαριστεί το Θεό για τα δώρα και τις δωρεές Του, τη χάρη και τα χαρίσματά Του, δίνοντας πάλι πίσω στον Κύριο ό, τι Εκείνος μας δώρισε. Έτσι μαθαίνουμε κι εμείς να Τον μιμούμεθα, δηλαδή να φερόμαστε με αγάπη και ελευθερία. Όπως ο Θεός δημιουργεί τη φύση ως κτίση από αγάπη (όχι από ανάγκη) και με ελευθερία, έτσι ο άνθρωπος σέβεται τη φύση ως κτίση Θεού, όπως ακριβώς σέβεται τον Κτίστη της. Επιπλέον η Εκκλησία σε όλες σχεδόν τις αγιαστικές πράξεις της και τα μυστήρια χρησιμοποιεί τα υλικά στοιχεία (οίνος, άρτος, νερό, λάδι κ.ά.) τα οποία αγιάζονται και μεταμορφώνονται μέσα στο χώρο της. Αυτή η πράξη είναι πράξη σεβασμού προς τα υλικά στοιχεία, που σημαίνει και ευθύνη για διαφύλαξή τους και αφορμή ευχαριστίας προς το Θεό.

Ο Αδάμ δίνει ονόματα στα ζώα (Εικόνα του Θεοφάνη στον Άγιο Νικόλαο Αναπαυσά των Μετεώρων, 1530)

5. Η ασκητική παράδοση του μοναστικού κοινοβίου για 2000 χρόνια και η κοινοκτημοσύνη των πρώτων χριστιανικών κοινοτήτων ενσαρκώνουν άριστα το οικολογικό ήθος της θείας Ευχαριστίας στην Εκκλησία μέχρι σήμερα. Ασκητική δεν σημαίνει να φύγουμε από τον κόσμο, αλλά δείχνει πώς μπορούμε να ζούμε μέσα στον κόσμο χωρίς να τον καταστρέφουμε άλλο πια. Οι ασκητές συμπεριφέρονται με σεβασμό προς τη φύση, τη βλέπουν ως κάτι ζωντανό, ως δωρεά του Θεού στον άνθρωπο. Αυτό μπορεί να γίνει και στάση ζωής όλων μας. Πώς; Με τον ανάλογο σεβασμό προς την υλική δημιουργία, με την αυτάρκεια και την ολιγάρκεια, δηλαδή να αρκούμεθα στα λίγα, τα απαραίτητα, να μη διακατεχόμαστε από πλεονεξία. Έτσι εμείς θα έχουμε επάρκεια αγαθών, και η φύση θα μπορεί να ανταποκριθεί

στις ανάγκες των επερχόμενων γενεών, διαθέτοντας τα απαραίτητα αποθέματα (αισιφόρος ανάπτυξη).

Θέματα για συζήτηση

1. Ποιες είναι οι αιτίες του οικολογικού προβλήματος;
2. Ποια είναι σήμερα η στάση των ανθρώπων απέναντι στο οικολογικό πρόβλημα;
3. Πώς μπορούν να αποτραπούν οι ορατοί κίνδυνοι από την καταστροφή του περιβάλλοντος;
4. Πώς βλέπει η Εκκλησία το θέμα της οικολογίας;
5. «Ἡ ἀνυπακοή τοῦ ἀνθρώπου συνεχίζεται. Ἡ ἀταξία τοῦ βίου. Τό ἀκόρεστον τῶν ὀρέξεων. Ἡ ἀπρονοησία διὰ τό μέλλον τοῦ κόσμου καί τās ἐπερχομένης γενεάς τῶν ἀγεννήτων ἀκόμη συνανθρώπων. Ταῦτα καί τά τοιαῦτα ἐπιφέρουν τās γνωστάς ἀνωμαλίας εἰς τήν λειτουργίαν τῆς φύσεως, ἐνδεχομένως δέ καί ἀγνώστους εἰσέτι φθοράς, πιθανῶς μή ἀναστρεψίμους». Πώς σχολιάζετε τη ρήση αυτή του Οικουμενικού Πατριάρχου;

20. Η ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΤΑ ΜΕΣΑ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ (Μ. Ε. Π.)

Από την ενημέρωση στην εξημέρωση του ανθρώπου

Βρισκόμαστε σε μια καμπή της ιστορίας και θα μπορούσαμε να πούμε με βεβαιότητα ότι με την έξοδο από τον 20ό αιώνα και την είσοδο στον 21ο το χαρακτηριστικό στοιχείο είναι ότι στους περισσότερους τομείς της ζωής μας κυριαρχεί η πληροφορία. Ο 21ος αιώνας θα χαρακτηρίζεται από την επικράτηση των υπολογιστών και τη μεταφορά της πληροφορίας. Σε μεγάλο βαθμό η ύπαρξή μας θα εξαρτάται από τη συλλογή και επεξεργασία των πληροφοριών με τις δυνατότητες που προσφέρουν οι σύγχρονες τεχνολογίες.

Τα πλεονεκτήματα των Η/Υ είναι πάρα πολλά και μπορούμε να τα ταξινομήσουμε σε δυο μεγάλες κατηγορίες:

1. Ποσοτικά: πάμπολλα δεδομένα συγκεντρώνονται και αποθηκεύονται σε ελάχιστο χώρο, μέσα σε συντομότατο χρόνο, για να χρησιμοποιηθούν σε άπειρες περιστάσεις από πλήθος ενδιαφερομένων ατόμων για πάρα πολλές χρήσεις. Η επικοινωνία μεταξύ ατόμων ή ομάδων (διαδίκτυο) έχει καταστεί εφικτή και έχει πολλές και χρήσιμες επιπτώσεις στη ζωή του σύγχρονου ανθρώπου. Οι Η/Υ δίνουν εύκολη πρόσβαση στην πληροφορία και τη γνώση σε κάθε ενδιαφερόμενο.

2. Ποιοτικά: το κόστος απόκτησης, χρήσης, συντήρησης και βελτίωσης των Η/Υ είναι σχετικά χαμηλό. Καμιά μικρή χώρα δεν εξαρτάται από μεγάλες δυνάμεις, όπως π.χ. στην ενέργεια (πετρέλαιο). Η πληροφορική χρειάζεται "κεφάλια" και όχι "κεφάλαια", μόνο εγκεφάλους (ηλεκτρονικούς και ανθρώπινους) κι όχι μεγάλα χρηματικά ποσά. Τα προγράμματα και οι εφαρμογές

των τεχνολογιών της Πληροφορικής αλλάζουν την ποιότητα ζωής και εργασίας ελαχιστοποιώντας τον κόπο και την κατανάλωση σε ανθρώπινο και οικονομικό δυναμικό. Η χρήση των τεχνολογιών αυτών έχει ήδη εισαχθεί στα σχολεία με πολλές ευεργετικές συνέπειες στη διδακτική διαδικασία.

Τα μειονεκτήματα των Η/Υ συνοψίζονται σε δυο κυρίως ομάδες:

1. Οικονομικά: Με τη διάδοση των Η/Υ προκύπτουν νέα θέματα ηθικής δεοντολογίας. Η νέα τεχνολογία μπορεί να κυριεύσει και να ελέγξει την προσωπική μας ζωή ή να βοηθήσει ισχυρότερες ομάδες να ελέγξουν τις ασθενέστερες. Διογκώνεται η ανεργία, διότι χάνονται θέσεις εργασίας, αφού η δουλειά ενός λογιστηρίου γίνεται από ένα μηχάνημα και η δεκάδα των λογιστών αντικαθίσταται από έναν ηλεκτρονικό. Το ίδιο συμβαίνει και στους χώρους παραγωγής βιομηχανικών προϊόντων, όπου οι Η/Υ έχουν υποκαταστήσει σε πολλούς τομείς το ανθρώπινο δυναμικό. Η απάντηση σε αυτό το πρόβλημα λέγεται "επαναπροσανατολισμός των εργαζομένων": οι άνεργοι υποχρεώνονται να προσανατολιστούν σε άλλες ειδικότητες, για τις οποίες εκπαιδεύονται και χρηματοδοτούνται γι' αυτό το σκοπό από την Πολιτεία. Παράλληλα προβλέπεται μείωση των ωρών εργασίας, εθελούσια έξοδος από την εργασία με πρόωρη συνταξιοδότηση, καθώς και η μερική απασχόληση.

2. Πολιτικά: Η μηχανογράφηση των δημοσίων υπηρεσιών διευκολύνει αφάνταστα τον πολίτη σε κάθε επαφή του με το δημόσιο καταργώντας την απάνθρωπη "ουρά" μπροστά στην κρατική υπηρεσία και καταπολεμά αποτελεσματικά τη γραφειοκρατία με την ηλεκτρονική έκδοση πιστοποιητικών σε συντομότερο χρόνο. Ταυτόχρονα, όμως, μπορεί να ελέγχει τους πολίτες με τον ΕΚΑΜ (Ενιαίος Κωδικός Αριθμός Μητρώου), και

ενώ καταργεί τα σύνορα των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης διευκολύνοντας την πάταξη της διεθνούς εγκληματικότητας, έχει τη δυνατότητα να ελέγχει τα φρονήματα των πολιτών και να αστυνομεύει την προσωπική ζωή όλων μας (Συνθήκη Σένγκεν), καταργώντας στην πράξη το ιδιωτικό απόρρητο (ιατρικό, τραπεζικό, νομικό, φορολογικό κτλ.). Βεβαίως έχει ληφθεί σοβαρή μέριμνα για όλα αυτά. Το ιδιωτικό απόρρητο διασφαλίζεται με ολόκληρη σειρά προστατευτικών νομοθετημάτων που πλαισιώνουν την ευρωπαϊκή Συνθήκη Σένγκεν. Επίσης κατοχυρώνεται η θρησκευτική ιδιαιτερότητα και γίνονται απολύτως σεβαστές οι εθνικές και θρησκευτικές ιδιομορφίες των χωρών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το κύριο και καίριο ηθικό πρόβλημα της πληροφορικής είναι ένα: **πώς θα περάσουμε από την ενημέρωση στην εξημέρωση του ανθρώπου;** Οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές ενημερώνουν τον άνθρωπο. Άραγε τον εξημερώνουν κιόλας; Γίνεται ο άνθρωπος ανθρώπινος με την ενημέρωση μόνο; Μήπως, παρά τον πληθωρισμό πληροφοριών που διαθέτει, παραμένει ο άνθρωπος πολύ ενημερωμένος μεν, αλλά κι ελάχιστα εξημερωμένος, δηλαδή φιλικός με το περιβάλλον του, ήπιος, προσηνής, τίμιος, ειλικρινής, αυθόρμητος και γενικά ανθρώπινος; Και επιπλέον: Με τη χρήση της πληροφορικής και ειδικά του διαδικτύου (Internet) διευκολύνεται η επικοινωνία. Όμως αυτή η επικοινωνία αφορά στην ανταλλαγή μηνυμάτων, όχι στην πραγματική συνάντηση προσώπων με σάρκα και οστά. Ο κίνδυνος εδώ είναι να επαναπαυτεί ο χρήστης σ' αυτού του είδους την "ασώματη" επικοινωνία και να βλέπει τον άλλον απλά ως ηλεκτρονικό μήνυμα κι όχι ως ψυχοσωματική ύπαρξη. Αυτή η επικοινωνία μοιάζει με την επικοινωνία δύο ερωτευμένων που αρκούνται στην τηλεφωνική συνομιλία και δεν επιθυμούν να συναντηθούν και προσωπικά (!).

Δημοσιότητα = Δημοκρατία!

Τα ηλεκτρονικά και έντυπα μέσα Ενημέρωσης και Επικοινωνίας συνηθίζεται να χαρακτηρίζονται ως Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης ή Επικοινωνίας (Μ.Μ.Ε.). Ήδη έχει αναφανεί από πολλές πλευρές ένας προβληματισμός κατά πόσον ο όρος αυτός, όπως χρησιμοποιείται, ανταποκρίνεται σ' αυτό που ο σκοπός τους προϋποθέ-

Μια μοντέρνα εκδοχή του Πύργου της Βαβέλ, με υλικό 3000 καθίσματα (Έργο του Tadashi Kawamata. Από το περιοδικό *Connaissance des Artes* 543/1997, σ. 6).

τει, δηλαδή την ενημέρωση ή την επικοινωνία του πολίτη με σεβασμό στο πρόσωπο και την αξιοπρέπειά του. Έχει προταθεί αντί του όρου Μ.Μ.Ε. να χρησιμοποιείται ο όρος Μ.Ε.Π. και αυτόν τον όρο χρησιμοποιούμε, γιατί πρέπει να γίνει συνείδηση ότι οι πολίτες δεν είναι μάζα αλλά πρόσωπα, το καθένα με τη δική του αξία και αξιοπρέπεια, που τα μέσα αυτά οφείλουν να σέβονται. Η διαπίστωση είναι ότι σήμερα τα Μ.Ε.Π. έχουν εισβάλει στη ζωή μας κυριολεκτικά, δηλαδή κάνουν πραγματική εισβολή στο σπίτι μας με τις εκπομπές τους, κι όχι μόνο τις ειδησεογραφικές, αλλά επιπλέον τις ψυχαγωγικές και τις διαφημιστικές.

Η δημοσιογραφία (έντυπη και ηλεκτρονική) μοιάζει να έχει χάσει την αίσθηση του μέτρου σε πάμπολλες περιπτώσεις:

α) Στα απάνθρωπα "ριάλιτι σόου", στα οποία ο άνθρωπος πόνος γίνεται θέαμα, οι παρουσιαστές δεν έχουν συνήθως καμιά γνώση ψυχολογίας ή κοινωνιολογίας, ενώ οι θεατές στέκονται απαθείς ή έστω με κάποια συμπάθεια απέναντι στον πόνο, όμως αυτός ο πόνος βρίσκεται "αλλού", στον άλλο.

β) Στην εμπορευματοποίηση του ανθρώπινου πόνου στα δελτία ειδήσεων (η επιδρομή των ρεπόρτερς σε σπίτια για να "βγει είδηση" κυριολεκτικά δια της βίας κ.ά.ό.).

γ) Στο ότι η βία που αλωνίζει στην κοινωνία μας εισβάλλει καθημερινά στο σπίτι μας και επιβάλλεται στη συνείδησή μας, ιδίως των παιδιών και μάλιστα των μικρών, τα οποία αφιερώνουν κατά μέσο όρο τρεις ή τέσσερις ώρες της ημέρας τους μπροστά στην τηλεοπτική συσκευή και ανατρέφονται με εικόνες εγκληματικών πράξεων και άλλων βιαιοτήτων.

Η διαφήμιση προσπαθεί να δημιουργήσει το νέο τύπο του ανθρώπου, τον καταναλωτή, που θα σύρεται έντεχνα και εύκολα να ανταποκριθεί στις υποδείξεις των διαφημιστών. Προβάλλει προϊόντα που πολλές φορές είναι ανθυγιεινά, εμπορευματοποιεί ανθρώπινες αξίες με πορνογραφικά υπονοούμενα (το γυμνό ανθρώπινο σώμα, και ιδιαίτερα το γυναικείο, γίνεται εργαλείο στα χέρια του εμπόρου για την προώθηση της "πραμάτειας" του και την αύξηση του κέρδους του) και σε πολλές περιπτώσεις υποτιμά τη νοημοσύνη μας ή θίγει τις προσωπικές μας πεποιθήσεις και ευαισθησίες με τη διακωμώδηση ιερών προσώπων και αξιών.

Η προπαγάνδα των πολιτικών ομάδων βομβαρδίζει το κοινό με συνθήματα. Η αφισορρύπανση και η ηχορρύπανση σε προεκλογικές περιόδους επιτείνουν το κακό. Ο πολίτης καταντά οπαδός και απλός θεατής αντί να γίνει συμμετοχος στο πολιτικό γίγνεσθαι, ενώ η πολιτική διαστρέφεται.

Το κέρδος των τηλεοπτικών σταθμών και η προπαγάνδα μπορούν να αλλοιώσουν την είδηση και να την προβάλλουν τελείως διαφορετικά με τέτοιους τρόπους, ώστε να αποπροσανατολίζουν τον πολίτη και να επιτυγχάνουν τους σκοπούς τους (παράδειγμα ο πόλεμος του Περσικού Κόλπου το 1991, κατά τον οποίο οι ειδήσεις ήταν κατευθυνόμενες και, όπως αποδείχτηκε, έντεχνα "μονταρισμένες"). Βέβαια υπάρχουν ο Κώδικας Δημοσιογραφικής Δεοντολογίας και το Εθνικό Ραδιοτηλεοπτικό Συμβούλιο, που καταλογίζει ευθύνες και επιβάλλει πρόστιμα. Αλλά αυτό που πρέπει να γίνει πριν από όλα είναι η πρόληψη τέτοιων περιστατικών και η διαφύλαξη του κύρους της δημοσιογραφίας, διότι η δημοσιότητα συνυφαίνεται με τη δημοκρατία.

Ο άνθρωπος είναι πρόσωπο, δηλαδή μια ύπαρξη μοναδική και ανεπανάληπτη, αναντικατάστατη και σε διαρκή επικοινωνία με το περιβάλλον της. Δεν είναι άτομο ούτε ιδιώτης, αλλά διαθέτει κοινωνική υπόσταση και δημόσια ύπαρξη, που του προσδίδει την ταυτότητα του πολίτη. Ο πολίτης έχει δυο θεμελιώδεις ιδιότητες: την ελευθερία και την ευθύνη. Μόνο ο ελεύθερος άνθρωπος μπορεί να 'ναι υπεύθυνος για τις πράξεις του. Και ο υπεύθυνος άνθρωπος μπορεί να διεκδικεί την ελευθερία, όχι μόνο για τον εαυτό του, αλλά κυρίως για το κοινωνικό σύνολο στο οποίο ανήκει.

Θέματα για συζήτηση

- 1. Ποια είναι τα πλεονεκτήματα της χρήσης των Η/Υ στη ζωή μας και ποια τα μειονεκτήματα;**
- 2. Ποια ηθικά προβλήματα ανακύπτουν από τη διάδοση και χρήση της Πληροφορικής;**
- 3. Ποιος είναι ο ρόλος των Μ.Ε.Π. και κατά πόσον αυτός λειτουργεί σωστά;**
- 4. Πώς θα μπορούσε να αντιδράσει ο πολίτης στην κατευθυνόμενη ή αλλοιωμένη πληροφόρηση;**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ

(Δ.Ε. 21-24)

Κρίσιμες υπαρξιακές καταστάσεις

Ως διέξοδο... ο σημερινός άνθρωπος βρίσκει το αδιέξοδο. Κλείνεται στο διαμέρισμα του, στο γραφείο του, στον εαυτό του, θεωρώντας τη φυγή λύση. Το κλείσιμο όμως στην απομόνωση θα παραμένει πάντοτε ως η χειριστή αναχώρηση από το παρόν και τον πλησίον. Η πτώση, η φθορά, ο συμβιβασμός και η αλλοτρίωση της αμαρτίας καταλύονται με την αυτοκριτική, τη συνδιαλλαγή, τη μεταστροφή και τη μετάνοια. Η δυνατότητα της ολοκλήρωσεως θα παραμένει ακέραια πάντοτε, παρά την όποια δική μας ακηδία, ολιγωρία, απαισιοδοξία και διαταραχή. Και αυτό είναι κάτι το απεριόριστα σημαντικό.

Μοναχού Μωυσέως Αγιορείτου, Η ευλογία του πόνου και ο πόνος της αγάπης, εκδ. Τήνος, Αθήνα 1991, σελ. 58.

21. ΑΓΧΟΣ, ΜΟΝΑΞΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΘΩΡΙΟΠΟΙΗΣΗ

Ένας ίσον κανένας!

Ζούμε στην "εποχή της ανθρώπινης απομόνωσης", σύμφωνα με την προφητική ρήση του κλασικού της παγκόσμιας λογοτεχνίας Ντοστογιέφσκι. Ας ακούσουμε την περιγραφή του που ταιριάζει σήμερα, εκατό χρόνια μετά την κυκλοφορία του μυθιστορήματος "Αδελφοί Καραμαζώφ": "Όλοι στον αιώνα μας χώρισαν και γίνανε μονάδες, ο καθένας αποτραβιέται στη μοναξιά του, ο καθένας απομακρύνεται απ' τον άλλον, κρύβεται και κρύβει το έχει του και καταλήγει ν' απωθεί τους ομοίους του και ν' απωθείται απ' αυτούς"¹.

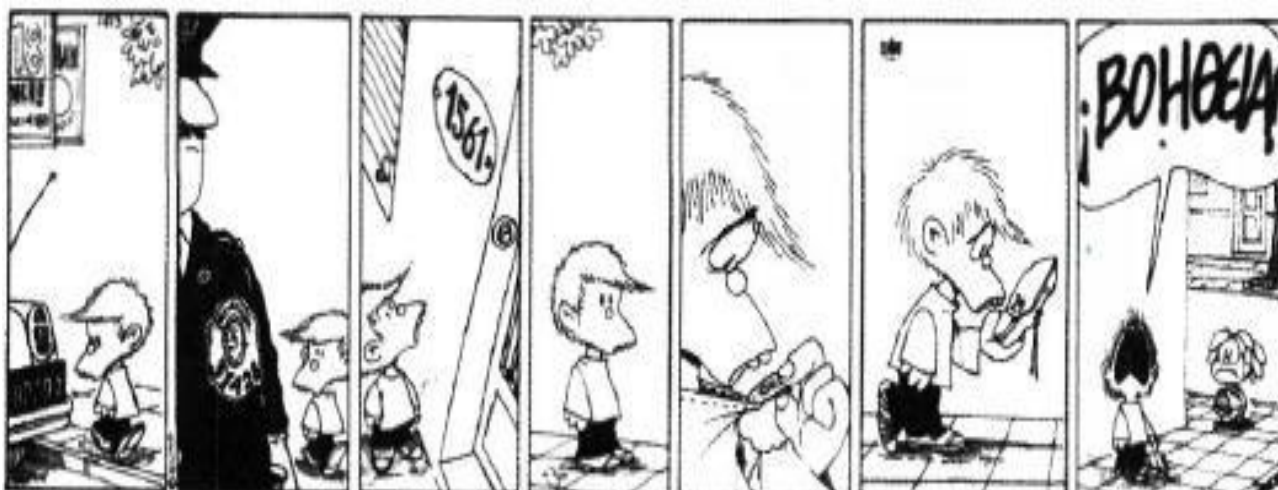
Ο σύγχρονος άνθρωπος είναι μοναδικός και μοναχικός: ως αξία θεωρείται μοναδικός κι ανεπανάληπτος, αλλά ως ύπαρξη παραμένει μοναχικός. Έσπασε τα δεσμά που του στερούσαν την ελευθερία του, αλλά έχασε τους δεσμούς που τον συνέδεαν με το περιβάλλον του. Η γονική μέριμνα μοιάζει τυραννία στα μάτια κάθε νέου ανθρώπου, γι' αυτό αποδεσμεύεται από την οικογενειακή εστία σε πρώτη ευκαιρία. Σπάζει δεσμά, μα κόβει δεσμούς κιόλας, αφού μένει μόνος του. Η μοναξιά είναι το τίμημα της ελευθερίας. Μιας ελευθερίας που δε δέχεται δεσμούς, που κινείται όμως στα πλαίσια ενός ατομοκεντρισμού ξένου προς τη χριστιανική αντίληψη και παράδοση.

¹ Ντοστογιέφσκι, Αδελφοί Καραμαζώφ, Β, 6, ΙΙ. (μετ. Αρη Αλεξάνδρου), Εκό. Γκοβόστη τ. 2, σ. 164.

Το ίδιο συμβαίνει στις προσωπικές σχέσεις κάθε ζευγαριού. Η αγάπη φαίνεται να δεσμεύει τους συντρόφους με την υπερβολή της, γι' αυτό αναζητά την ατομική ελευθερία του ο ένας από τον άλλο. Το διαζύγιο, η διάσταση, ο χωρισμός χαρίζουν ελευθερία στερώντας την αγάπη, σπάζοντας δεσμά και κόβοντας δεσμούς. Μοναξιά κι ελευθερία παρομοιάζονται με την "καλή" και με την "ανάποδη" ενός ρούχου ή τις δυο όψεις κάθε νομίσματος.

Ένας ίσον κανένας! Κάθε αθρωςπος γεννιέται για να ζει μαζί με άλλους συνανθρώπους του. Επειδή κάτι τέτοιο ανήκει στην ανθρώπινη φύση, γι' αυτό η μοναξιά είναι αφόρητη. Παρόλο που χαρίζει ελευθερία, ωστόσο ποτέ κανείς δεν ένιωσε ευτυχισμένος σαν βρεθεί μοναχός του. Ένας άνθρωπος είναι κανένας άνθρωπος. Ίσως τελικά να μην υπάρχει άνθρωπος, αλλά συνάνθρωπος, αφού κανείς ποτέ δε ζει μόνος του, αλλά πάντα υπάρχει μαζί με άλλους ανθρώπους, δηλαδή συνανθρώπους. Έτσι λοιπόν αυτό που γνωρίζουμε δεν είναι ο άνθρωπος, αλλά ο συνάνθρωπος.

Από τη μοναξιά προέρχεται το άγχος, η αγωνία δηλαδή για την ταυτότητα: ποιος είμαι, τι θέλω, πού πάω, από πού έρχομαι, πού και πώς θα καταλήξω; Αγωνιώδη υπαρξιακά ερωτήματα υψώνονται ολόγυρά μας, όχι σαν τα τείχη που μας προστατεύουν, μα σαν τους τοίχους που μας φυλακίζουν. Η μοναξιά γεννά ανασφάλεια, αβεβαιότητα, αστάθεια. Καρπός τους είναι το άγχος της ύπαρξης και η συναίσθηση του κενού στο νόημα της ζωής.

Quino, Μαφάλντα (Ars Longa 1987, 10, σ. 7).

Μια συγκεκριμένη περίπτωση αρνητικού βιώματος σήμερα είναι η περιθωριοποίηση, δηλαδή το να ζεις στο περιθώριο της κοινωνίας, σαν απορριμμένος από τους άλλους. Ο άνεργος, ο άστεγος και ο μετανάστης είναι τρεις σημερινές τραγικές φυσιογνωμίες. Η ανεργία στερεί την αξιοπρέπεια του ανθρώπου και τον καταδικάζει να φυτοζωεί με το πενιχρό κρατικό επίδομα ή να πέφτει εύκολο θύμα εκβιασμών που τον οδηγούν άλλοτε στην εκμετάλλευση κι άλλοτε πάλι στην παρανομία του υποκόσμου.

Ο άστεγος, προέρχεται από την τάξη των ανέργων, κι όχι μόνο. Νεαρά άτομα από διαλυμένες οικογένειες, χωρίς προσωπικές σχέσεις ή σταθερή απασχόληση, απογοητεύονται κι επιδίδονται είτε στη βία των χούλιγκανς είτε στην παθητικότητα των ναρκωτικών, για να κατάλξουν να παρασιτούν σε σιδηροδρομικούς σταθμούς, δημόσιους κήπους ή ερειπωμένα σπίτια. Στους άστεγους ανήκουν επίσης ηλικιωμένοι, που έχουν εγκαταλειφθεί από τους οικείους τους και μη διαθέτοντας σταθερό εισόδημα (σύνταξη, μισθώματα) κατανατούν να διαβιούν στο περιθώριο της κοινωνίας μας, σε άθλιες τρώγλες και ρυπαρά υπόγεια.

Ο μετανάστης, συνήθως, προέρχεται από κάποια χώρα (βαλκανική, ανατολικοευρωπαϊκή, αφρικανική ή ασιατική), που έχει πληγεί κυρίως από τη φτώχεια, τον πόλεμο ή εσωτερικά πολιτικά και κοινωνικά προβλήματα. Καταφεύγει σε μια χώρα, που θεωρείται ότι ευημερεί, πολλές φορές για ένα κομμάτι ψωμί. Αποξενωμένος από τον τόπο του και τους ανθρώπους του, δουλεύει σκληρά κι απάνθρωπα, γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης, χωρίς κοινωνική ασφάλιση, με εξευτελιστικά χαμηλό ημερομίσθιο, σε σκληρές εργασιακές συνθήκες, ανθυγιεινές

Οικογένεια ελλήνων μεταναστών που, στη δεκαετία του '60, στοιβάζονταν σε μικρά δωμάτια στη Γερμανία. Η φωτογραφία δημοσιεύτηκε σε γερμανικό περιοδικό με το σχόλιο "Χρήσιμοι αλλά ανεπιθύμητοι" (από την εφημ. "Το Βήμα" 5-4-1998, Α54).

και επικίνδυνες για τη ζωή του πολλές φορές. Κάθε στιγμή διατρέχει τον κίνδυνο της απόλυσης από τη δουλειά του, χωρίς αποζημίωση φυσικά, και απειλείται με απέλαση από τη χώρα μας και βίαιη επάνοδο στην πατρίδα του, όποτε ο δυστυχής αλλοδαπός τολμήσει να παραπονεθεί για τις αδικίες που υφίσταται.

Θεάνθρωπος: "ὁ ὑπὲρ ἡμῶν παθῶν καὶ συμπαθῶν"

Η Εκκλησία είναι ιδιαίτερα ευαίσθητη απέναντι στη μοναξιά και την περιθωριοποίηση των ανθρώπων. Άλλωστε το δείχνει καθημερινά, σε όλη την υφήλιο, έμπρακτα με την κοινωνική της πρόνοια (ιδρύματα για ηλικιωμένα άτομα ή άτομα με ανίατες ασθένειες, βοηθήματα σε χρήμα ή σε είδη πρώτης ανάγκης). Πέρα από αυτό υπάρχουν σοβαροί θεολογικοί λόγοι για τους οποίους η Εκκλησία συντρέχει τον άνθρωπο με τρόπο πάρα πολύ διαφορετικό από την ιδιωτική ελεημοσύνη ή την κρατική φιλανθρωπία. Όμως και το πλήρωμα της Εκκλησίας, έχει χρέος να επιδείξει την αντίστοιχη φιλάνθρωπη στάση απέναντι σ' όλες αυτές τις ομάδες των ανθρώπων του περιθωρίου και της μοναξιάς. Ο πλησίον, για τον οποίο μίλησε ο Χριστός, είναι ο κάθε άνθρωπος που πάσχει και δυστυχεί.

Για την υπέρβαση από το πλέγμα της μοναξιάς υπάρχει διέξοδος που απαιτεί θυσία και ανθρωπιά. Η θυσία του εγωισμού και της ατομοκεντρικής αντίληψης είναι ο μόνος δρόμος που οδηγεί στην επανασύνδεση με το συνάνθρωπο και το Θεό. Ο Χριστός είναι ο μόνος πραγματικός "φίλος", που μπορεί να δώσει νόημα στη ζωή του μοναχικού ανθρώπου, γιατί και ο ίδιος, ως άνθρωπος, βίωσε το αίσθημα αυτό πάνω στο Σταυρό.

Ο Ιησούς Χριστός είναι, όπως ψάλλεται στην Εκκλησία κατά τη Μ. Εβδομάδα των Παθών Του, "ὁ ὑπὲρ

ἡμῶν παθῶν καὶ συμπαθῶν” ἔχει πάθει για μας και μας συμπαθεί. Δεν είναι αδιάφορος και απαθής σαν τις θεότητες του αρχαιοελληνικού πανθέου που ζούσαν διασκεδάζοντας ή πολεμώντας μεταξύ τους, ούτε σαν τον Γιαχβέ του ιουδαϊσμού, που επικοινωνούσε με τη μεσολάβηση του νόμου του Μωυσή και του λόγου των προφητών. Ο Θεάνθρωπος γεννήθηκε σαν ξένος και πτωχός μέσα σε στάβλο, όταν η Θεοτόκος αναγκάστηκε να μετακινηθεί για την απογραφή της οικογένειάς τους. Γλίτωσε από τη σφαγή των νηπίων του Ηρώδη και φυγαδεύτηκε στη μακρινή Αίγυπτο ζώντας σαν πρόσφυγας.

Μεγάλωσε δουλεύοντας με τα χέρια του ως ξυλουργός στο φτωχικό εργαστήριο του μνήστορα Ιωσήφ και ανατράφηκε σε ταπεινό σπιτικό με στοιχειώδη μόρφωση. Οι Μαθητές του ήταν απλοί άνθρωποι του λαού, ψαράδες κυρίως, και στη ζωή τους παρέμειναν περιπλανώμενοι, διωκόμενοι από την εξουσία, την πολιτική των ρωμαίων κατακτητών της χώρας τους και τη θρησκευτική των φαρισαίων νομοδιδασκάλων της πατρίδας τους.

Ένας Μαθητής Του πρόδωσε κι άλλος πάλι Μαθητής Του αρνήθηκε, την ώρα που δικαζόταν. Σαν ξένος αντιμετωπίστηκε από τους ομοθρώσκους Του και από τους αλλόφυλους κατακτητές της γης Του. Δικάστηκε άνομα και καταδικάσθηκε άδικα βρίσκοντας φρικτό κι οδυνηρό θάνατο σαν κακούργος. Σαν να μην έφτανε το μαρτύριο της σταύρωσης, ακόμα κι ο τάφος Του φρουρούνταν.

Ο Χριστός ως Θεάνθρωπος έπαθε όλα όσα μπορούσε ποτέ να υποστεί ένας άνθρωπος πάνω στη γη. Βίωσε τα πάντα εκτός από την αμαρτία. Ως τέλειος άνθρωπος είχε όλα τα αδιάβλητα ανθρώπινα πάθη (πείνα, δίψα, κούραση, πόνος κτλ.), όπως περιγράφονται στα Ευαγγέλια, μένοντας όμως αναμάρτητος ως τέλειος Θε-

ός. Ο Θεάνθρωπος είναι φιλόανθρωπος ως "παθών και συμπαθών" τον άνθρωπο.

Έζησε τη μοναξιά σ' όλη τη ζωή Του και πάνω στο σταυρό. Βίωσε το άγχος και την αγωνία στον κήπο της Γεθσημανή προσευχόμενος προ του επερχόμενου πάθους, μέσα στο Πραιτώριο χλευαζόμενος και πάνω στο Γολγοθά υποφέροντας ολομόναχος. Του έλαχε ο κλήρος του ξένου μετανάστη και του αλλοδαπού πρόσφυγα από τα γεννοφάσκια του. Ένιωσε τη μοίρα του άστεγου: "ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνει" (ο Υἱός του Ανθρώπου δεν έχει πού να γείρει το κεφάλι) (Ματθ. 8, 20). Γνώρισε τον ιδρώτα της χειρωνακτικής εργασίας και καταλάβαινε τον πόνο της ανεργίας από τη συντροφιά των φτωχών βιοπαλαιστών ψαράδων που μαθήτευαν κοντά Του κι αγωνιούσαν κάθε φορά που τα δίχτυα τους έμεναν άδεια, γι' αυτό Εκείνος τους συνέτρεχε.

Ο Θεάνθρωπος δεν είναι Θεός απαθής κι αδιάφορος, αλλά συμπαθής και φιλόανθρωπος. Σ' Αυτόν μπορεί να προσβλέπει με ελπίδα κι εμπιστοσύνη, δηλαδή με πίστη, κάθε άνθρωπος που βιώνει τη μοναξιά, το άγχος, την αγωνία, την ανεργία, την περιθωριοποίηση. Ο Θεάνθρωπος είναι πολύ πιο κοντά σε μας από ό,τι μπορεί να φαίνεται πως είναι κάθε συνάνθρωπός μας.

Κείμενα

1. Τότε ὁ Ἰησοῦς εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· εἴ θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ ἀκολουθήτω μοι. ὅς γάρ ἂν θέλη τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν· ὅς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ, εὐρήσει αὐτήν.

Ματθ. 16, 24-25

1. Τότε ο Ιησούς είπε στους μαθητές του: “Όποιος θέλει να με ακολουθήσει, ας απαρνηθεί τον εαυτό του, ας σηκώσει το σταυρό του κι ας με ακολουθεί. Γιατί όποιος θέλει να σώσει τη ζωή του θα τη χάσει· όποιος όμως εξαιτίας μου χάσει τη ζωή του, θα τη βρει.

2. Ποῦ πορευθῶ ἀπό τοῦ πνεύματός σου καί ἀπό τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; ἔάν ἀναβῶ εἰς τόν οὐρανόν, σύ ἐκεῖ εἶ, ἔάν καταβῶ εἰς τόν ἄδην, πάρει· ἔάν ἀναλάβωμι τάς πτέρυγάς μου κατ' ὄρθρον καί κατασκηνώσω εἰς τά ἔσχατα τῆς θαλάσσης, καί γάρ ἐκεῖ ἡ χεῖρ σου ὀδηγήσει με, καί καθέξει με ἡ δεξιὰ σου. καὶ εἶπα ἄρα σκότος καταπατήσει με, καί νύξ φωτισμός ἐν τῇ τρυφῇ μου· ὅτι σκότος οὐ σκοτισθήσεται ἀπό σοῦ, καί νύξ ὡς ἡμέρα φωτισθήσεται· ὡς τό σκότος αὐτῆς, οὕτως καί τό φῶς αὐτῆς.

Ψαλμ. 138, 7-12

2. Πού να πάω μακριά από το Πνεύμα σου; και μακριά απ' την παρουσία σου πού να φύγω; Αν ανεβώ στους ουρανοῦς, εσύ εἶς' ἐκεῖ· αν στρώσω το κρεβάτι μου στον ἄδη, ἐκεῖ εἶσαι πάλι. Αν τα φτερά μου απλώσω και πετάξω ἐκεῖ που ο ἥλιος ξεμυτά ἢ ἐκεῖ που χάνεται στῆς θάλασσας τῆν ἀκρῆ, κι ἐκεῖ το χέρι σου θα με καθοδηγεί κι ἡ ευνοϊκή σου δύναμη θα με κρατάει. Κι αν πω: “Ας με σκεπάσει το σκοτάδι, και ας γίνει νύχτα γύρω μου το φως”, και το σκοτάδι ἀκόμα για σένα δε θα ἔναι σκοτεινό κι ἡ νύχτα σαν τῆ μέρα θα φωτίζει - σκοτάδι ἢ φως για σένα εἶναι παρόμοια.

Θέματα για συζήτηση

1. Ποια είναι τα αίτια της ανθρώπινης μοναξιάς στην εποχή μας;
2. Ποια προβλήματα αντιμετωπίζουν οι ομάδες που ζουν στο περιθώριο της κοινωνίας;
3. Ο Χριστός προβάλλει ως "συμπαθών" στην ανθρώπινη μοναξιά και περιθωριοποίηση. Πώς αντιλαμβάνεστε αυτή τη "συμπάθεια";
4. Ποια είναι η στάση της Εκκλησίας απέναντι στους ανθρώπους της μοναξιάς; Υπάρχουν στην περιοχή σας ιδρύματα για τον ανθρώπινο πόνο και ποια η προσφορά τους;

22. ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗ

Το Εγώ και το Άλλο

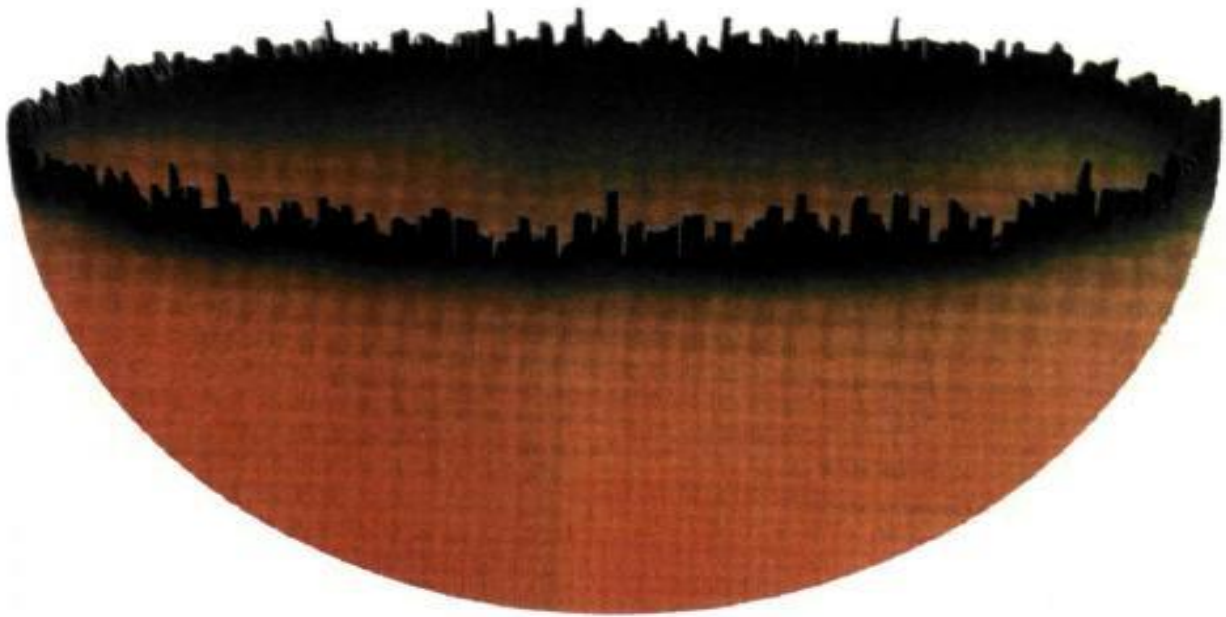
Συνηθίζεται να διαχωρίζεται πραγματικότητα σε δυο μέρη: το Εγώ και το Άλλο. Στη μια πλευρά τοποθετώ το Εγώ μου, τον Εαυτό μου, την ύπαρξή μου. Στην απέναντι όχθη βάζω το Άλλο μου, δηλαδή καθετί που είναι διαφορετικό από εμένα κι αλλιώτικο. Ο συνάνθρωπος είναι ο Άλλος μου, επειδή διαφέρει από μένα παρόλο που είναι άνθρωπος σαν κι εμένα. Ποτέ δυο άτομα δεν ομοιάζουν, έστω κι αν είναι αδέλφια. Ούτε οι δίδυμοι έχουν απόλυτη ταυτότητα παρά την εκπληκτική ομοιότητα μεταξύ τους. Ακόμη και τα σιαμαία παιδιά διαφέρουν κάπου.

Το ίδιο συμβαίνει σ' όλους τους τομείς. Το άλλο φύλο (αρσενικό/θηλυκό), η άλλη γενιά (γονείς/παιδιά), η άλλη ηλικία (ενήλικοι/ανήλικοι) διαφέρουν από εμένα αλλά και σχετίζονται μ' εμένα. Επίσης η φύση, ο κόσμος, το σύμπαν που μας περιβάλλει, είναι το άψυχο ή άλογο (χωρίς λόγο/λογική, δίχως νόηση), το Άλλο από το Εγώ μου. Ο Θεός πάλι είναι το Άλλο του ανθρώπου, πρόκειται μάλιστα για το εντελώς Άλλο, το αλλιώτικα Άλλο, το “άλλως άλλο”, επειδή διαφέρει ριζικά κι ουσιαστικά από τον άνθρωπο και τον κόσμο. Σε κάθε περίπτωση λοιπόν το Εγώ έχει το Άλλο ενώπιον του είτε είναι ανθρώπινο είτε φυσικό είτε υπερφυσικό.

Δυο ιδιότητες διακρίνουν τη σχέση του Εγώ με το Άλλο: η **διαφορά** και η **αναφορά**. Το Άλλο διαφέρει από το Εγώ πάντοτε. Όμως το Εγώ αναφέρεται οπωσδήποτε στο Άλλο του, σχετίζεται μ' αυτό σχεδόν αναγκαστικά. Η διαφορά και η αναφορά συνυπάρχουν πά-

ντοτε, όπως το στημόνι και το υφάδι ή η κλωστή και ο καμβάς που πάνω του κεντάμε. Ας προσέξουμε επίσης ότι το Άλλο είναι όχι μόνο διαφορετικό από εμάς, αλλά επιπλέον και κυρίως είναι αλλιώτικο, αλλότριο, όπως λέγεται στα παλιότερα ελληνικά μας.

Όταν εμείς αισθανόμαστε ξένοι με τον ίδιο τον εαυτό μας και το Εγώ μας είναι σαν χαμένο, τότε μιλάμε για αλλοτρίωση. Έτσι λέγεται στην επιστημονική ορολογία η αποξένωση του Εαυτού μας από το Εγώ μας.

Πανόραμα της πόλης. Έργο τον Jay Musler, 1981. (Από το περιοδικό Antiques and Fine Art, Ιούν. 1992. σ. 66).

Αίτια και συνέπειες της αλλοτρίωσης

Τα αίτια της αλλοτρίωσης, κατά τις κοινωνικές επιστήμες μπορούν να αναζητηθούν στη δομή της σύγχρονης κοινωνίας, στις κοινωνικές συνθήκες που αντιμετωπίζει ο σύγχρονος άνθρωπος, καθώς και στον τρόπο με τον οποίο εντάσσεται σ' αυτές. Έτσι οι συν-

θήκες εργασίας, η συνεχώς αυξανόμενη εξειδίκευση στην εργασία, οι κοινωνικές ανισότητες που βιώνει, η εκμετάλλευση, τα μέσα ενημέρωσης με τα προπαγανδιστικά ή διαφημιστικά προγράμματα και οι αυξανόμενες απαιτήσεις που η κοινωνία δημιουργεί, οδηγούν τον άνθρωπο στην αποξένωση από τους άλλους αλλά και από τον ίδιο του τον εαυτό. Επιπλέον η σύγχρονη αστικοποίηση μεγάλης μερίδας ανθρώπων, οι οποίοι δεν ήταν έτοιμοι να αντιμετωπίσουν τη ζωή των σύγχρονων μεγαλουπόλεων, ο βίαιος τρόπος ένταξής τους στις νέες συνθήκες οδηγούν στην αλλοτρίωση. Ο μόνος τρόπος επομένως, να ξεφύγει ο άνθρωπος από την αλλοτρίωση είναι να αλλάξουν οι δομές της κοινωνίας και ο τρόπος της ένταξής του σ' αυτήν.

Σύμφωνα με τη διδασκαλία και την άποψη της Εκκλησίας η αλλοτρίωση είναι φαινόμενο του οποίου η πρωτογενής αιτία πρέπει να αναζητηθεί στη στάση ζωής που τηρεί ο άνθρωπος. Είναι φαινόμενο πνευματικό με κυρία αίτια την αμαρτία στις ποικίλες της διαστάσεις, τη διακοπή της σχέσης με τον Θεό και τον συνάνθρωπο κι επομένως η άρση του απαιτεί τον πνευματικό αναπροσανατολισμό του στη σχέση του με το Άλλο (Θεό, άνθρωπο) και τον εαυτό του. Οι κοινωνικές συνθήκες και τα κοινωνικά αίτια ακολουθούν δευτερογενώς συντελώντας στην ολοκλήρωση της αλλοτρίωσης.

Οι συνέπειες της αλλοτρίωσης στην καθημερινή ζωή είναι σημαντικές. Ο αλλοτριωμένος άνθρωπος χάνει την επαφή του με το συνάνθρωπο και τον εαυτό του, χάνει την πραγματική προσωπική του ταυτότητα και περιορίζει τις διαστάσεις της ζωής του στο παρόν, παραγνωρίζοντας τις πνευματικές ανάγκες της ψυχής του. Αυτό είναι ένα από τα πιο χαρακτηριστικά φαινόμενα της σύγχρονης ζωής και του μοντέρνου πολιτι-

σμού. "Οι άλλοι άνθρωποι είναι η κόλασή μου"¹ : αυτή η φράση του σύγχρονου γάλλου υπαρξιστή φιλοσόφου Ζαν-Πωλ Σαρτρ (Jean-Paul Sartre 1905-1980) περιγράφει την εποχή μας με τον πιο σύντομο και πιο ακριβή τρόπο.

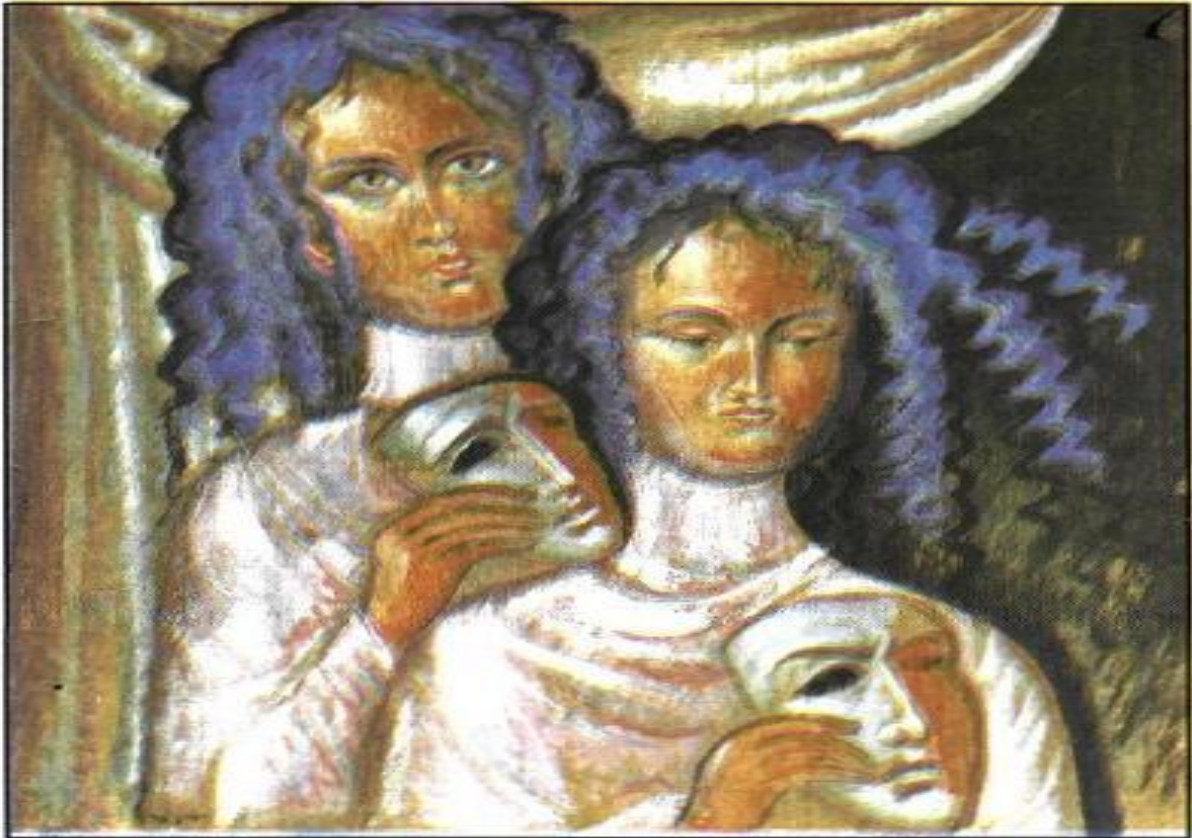
Αλλοτρίωση ή αλλοίωση

Η Εκκλησία έχει επίγνωση του προβλήματος, της αλλοτρίωσης γι' αυτό με την ίδια την ύπαρξή της αποσκοπεί στην αναίρεση της αλλοτρίωσης διαμέσου της καλής αλλοίωσης του ανθρώπου. Στη θεία ευχαριστία, το θεμελιώδες μυστήριο της Εκκλησίας, που εύστοχα επονομάζεται "Θεία Κοινωνία", επέρχεται η καλή αλλοίωση κι έτσι θεραπευόμαστε από το κακό της αλλοτρίωσης. Κοινωνούμε και επικοινωνούμε, συνεργόμαστε (συγκεντρωνόμαστε) "επί το αυτό" (για κοινό σκοπό), γινόμαστε ένα, το Εγώ επικοινωνεί με το Άλλο του, θείο και ανθρώπινο, προσωπικό και διαπροσωπικό, ατομικό και συλλογικό, πνευματικό και υλικό μαζί. Το ψωμί και το κρασί, ο άρτος και ο οίνος, μεταβάλλονται σε Σώμα και Αίμα Χριστού, δηλαδή "αλλοιώνονται" τα φυσικά στοιχεία, γίνονται "άλλοϊα" αλλιώτικα, διαφορετικά. Εμείς όλοι κοινωνούμε των αχράντων μυστηρίων κι έτσι μετέχουμε της ζωής του Θεού. Βγαίνουμε από το μοναχικό κι αλλοτριωμένο Εγώ μας, για να γίνουμε όχι αλλότριτοι, ξένοι με τον εαυτό μας, αλλά "άλλοϊοι" δηλαδή αλλιώτικοι.

Με τη Θεία Κοινωνία η ανθρώπινη κοινωνία γίνεται επι-κοινωνία και συμ-μετοχή. Αντί για την αλλοτρίωση επισυμβαίνει η αλλοίωση: το Εγώ γίνεται ένα με το Άλλο του, αλλοιώνεται αντί να αλλοτριώνεται. Έτσι ο άνθρωπος γίνεται "σώος", που θα πει ολόκληρος, ακέ-

¹ Jean-Paul Sartre, *Huis clos*, Paris 1947

ραιος, ατόφιος, χωρίς κομματιάσματα, θραύσματα, αποσπάσματα και τεμαχίσματα, διχόνοιες και διαζύγια, χωρισμούς και σχιζοφρένειες.

Το δίλημμα να ζεις ως πρόσωπο ή σαν προσωπίό (: μάσκα) (Έργο π. Σταμ. Σκλήρη).

Η παράδοση των Πατέρων της Εκκλησίας κάνει λόγο για την άλλοτρίωση και την "καλή αλλοίωση" του ανθρώπου χρησιμοποιώντας βέβαια τη θεολογική ορολογία της εποχής της. Για παράδειγμα, ο Μέγας Αντώνιος γράφει: "Εκ τοῦ πλησίον ἐστὶν ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος· ἐὰν γὰρ κερδήσωμεν τὸν ἀδελφόν, τὸν Θεὸν κερδαίνομεν"¹. Η κόλαση είναι ένας τρόπος ζωής, κι όχι βέβαια κάποιος τόπος φοβερῆς τιμωρίας, με καζάνια που "βράζουν" αμαρτωλούς. Στην Πατερική παράδοση της

¹ Γεροντικόν, Μ. Αντώνιος, θ' (Αθήνα 1970. σ. 2).

Εκκλησίας μας περιγράφεται η κόλαση ως το μαρτύριο του να μην μπορείς να αγαπάς. Κατά το Μακάριο τον Αιγύπτιο¹ κόλαση είναι να μην μπορείς να βλέπεις τον Άλλο πρόσωπο με πρόσωπο και οι κολασμένοι κάθονται έχοντας γυρισμένη την πλάτη τους ο ένας στον άλλον. Κόλαση δεν είναι τόπος τιμωρίας, αλλά τρόπος ακοινωνησίας, δηλαδή να ζεις χωρίς να επικοινωνείς, με δυο λόγια, κόλαση είναι μια κοινωνία χωρίς ανθρώπινη επικοινωνία.

Από το "Εγώ" στο "Εμείς"

Η ορθόδοξη θεολογία αντιμετωπίζει την άλλοτρίωση με την ανθρωπολογία του προσώπου. Ο άνθρωπος δεν είναι άτομο, είναι πρόσωπο. Μεταξύ των δυο αυτών εννοιών (πρόσωπο-άτομο) υπάρχει μόνο ένα κοινό στοιχείο: αναφέρονται σε μια μονάδα, μια μόνο ύπαρξη, π.χ. καθένας μας γεννιέται ως άτομο.

Το πρόσωπο και το άτομο διαφέρουν σε όλα τα άλλα και μάλιστα στη σχέση τους με τις άλλες μοναδικές υπάρξεις. Το άτομο μένει άσχετο, δεν αισθάνεται την ανάγκη να σχετισθεί με άλλες υπάρξεις, το Εγώ μένει κλεισμένο στον Εαυτό του και δεν αναφέρεται στο Άλλο του. Το πρόσωπο (προς + ωψ= όψη, οφθαλμός) σχετίζεται οπωσδήποτε, το Εγώ επικοινωνεί με το Άλλο του, ο Εαυτός μας είναι η σχέση του Εγώ μας προς το Άλλο μας. Ποτέ δε βρίσκουμε την ταυτότητά μας μόνοι, αλλά πάντοτε σε σχέση με το Άλλο μας.

Ο άνθρωπος γεννιέται άτομο και γίνεται πρόσωπο. Καθένας γεννιέται σαν άτομο και αναγεννιέται ως πρόσωπο μέσα στην Εκκλησία. Το άτομο αρκείται στη

¹ Μακάριος Αιγύπτιος. P.G.. τ. 65. σ. 280B.

διαφορά του Εγώ από το Άλλο και ποτέ δεν ενδιαφέρεται για την αναφορά (τη σχέση) του ενός προς το άλλο. Αντιθέτως το πρόσωπο δίνει προβάδισμα στην αναφορά, στη σχέση, στην επι-κοινωνία και στη συμ-μετοχή, χωρίς βεβαίως να αγνοεί ή να υποτιμά τη διαφορά του Εγώ από το Άλλο του.

Η ανθρωπολογία του προσώπου έχει διαποτίσει συνειδητά και ασυνείδητα την ελληνική λογοτεχνική παράδοση, εξαιτίας της συνάφειας με το ορθόδοξο εκκλησιαστικό ήθος. Στον περασμένο αιώνα, ο Στρατηγός Μακρυγιάννης τέλειωνε τα "Απομνημονεύματά" του έτσι: "Ξέρετε πότε να λέγη ο καθείς "εγώ"; Όταν αγωνιστή μόνος του και φκειάση, ή χαλάση, να λέγει εγώ• όταν όμως αγωνίζονται πολλοί και φκειάνουν, τότε να λένε 'εμείς'. Είμαστε εις το "εμείς" κι όχι εις το "εγώ"¹. Στον καιρό μας ο νομπελίστας ποιητής Οδυσσέας Ελύτης γράφει: "Το καίριο στη ζωή αυτή κείται πέραν του ατόμου. Με τη διαφορά ότι, αν δεν ολοκληρωθεί κανείς σαν άτομο -κι όλα συνωμοτούν στην εποχή μας γι' αυτό- αδυνατεί να το υπερβεί"².

¹ Στρατηγού Μακρυγιάννη, Απομνημονεύματα, επίλογος (Εκδ. Πάπυρος 1996, σ. 371-372).

² Ο. Ελύτης, Τα δημόσια και τα ιδιωτικά, Αθήνα, Εκδ. Ίκαρος 1990, σ. 11.

Θέματα για συζήτηση

- 1. Σε ποιους παράγοντες οφείλεται το φαινόμενο της αλλοτρίωσης;**
- 2. Συζητήστε για τις απόψεις της Εκκλησίας σχετικά με τα αίτια της αλλοτρίωσης.**
- 3. Πώς μπορεί να αρθεί το φαινόμενο αυτό από το σύγχρονο άνθρωπο;**
- 4. Η έννοια του προσώπου και η κατανόησή της πώς μπορεί να οδηγήσει στην έξοδο από την κατάσταση της αλλοτρίωσης;**

23. Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΣΤΙΣ ΧΑΡΕΣ ΚΑΙ ΣΤΙΣ ΛΥΠΕΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

"Πάσχω άρα υπάρχω"

Η ανατολική ορθόδοξη παράδοση είναι εξοικειωμένη με την παρουσία του πόνου μέσα στη ζωή μας. Γνωρίζει ότι ο άνθρωπος είναι μια ύπαρξη που πονά και πεινά, υποφέρει και ταλαιπωρείται, μοιράζεται χαρές και λύπες, ηδονές και οδύνες. Ο άνθρωπος κυοφορείται με πόνους και γεννιέται με τις ωδίνες του τοκετού. Ο πρώτος ήχος ζωής του νεογνού είναι το κλάμα και συνεχίζει τον επίγειο βίο του με πόνο και πείνα, γέλια και κλάματα. Όλη η ζωή μας κυλάει έτσι για να τελειώσει με την αρρώστια, τα γηρατειά και το θάνατο. Η χαρά και η λύπη είναι σαν την ανάσα μας: εισπνέουμε το ένα και εκπνέουμε το άλλο.

Συνήθως οι νέοι άνθρωποι πιστεύουν ότι η ζωή θα είναι ρόδινη και σκέφτονται μόνο τη θετική πλευρά της ζωής. Αυτό είναι και θεμιτό και σωστό, γιατί στη ζωή του ο νέος πρέπει να βλέπει με αισιοδοξία το μέλλον. Όμως επειδή η ζωή επιφυλάσσει και τις δυσάρεστες όψεις της, πρέπει να είναι κανείς έτοιμος να αντιμετωπίσει σωστά και τις καταστάσεις μιας αποτυχίας, του πόνου και της αρρώστιας και γενικά ό, τι δηλητηριάζει τη ζωή.

Ο Ντοστογιέφσκι διατύπωνε αυτήν την αλήθεια με τη φράση "πάσχω άρα υπάρχω". Ο μεγαλύτερος σύγχρονος ρώσος ορθόδοξος φιλόσοφος, ο Νικόλαος Μπερντιάεφ (1874-1948), υπογράμμιζε αυτή τη διατύπωση: "doleo ergo sum" (πονώ, άρα υπάρχω), και σημείωνε την αντίθεση προς τη δυτική φιλοσοφία, που με το στόμα του φιλόσοφου Ρενέ Ντεκάρτ (Rene

Descartes, 1596-1663) πίστευε: "cogito ergo sum" (σκέπτομαι άρα υπάρχω).

Ένας κορυφαίος Έλληνας Πατέρας της Εκκλησίας, ο Μάξιμος ο Ομολογητής (580-662) τόνιζε ότι ο ανθρωπίνος βίος αποτελείται από ηδονές και οδύνες: "Ούκ ένδέχεται ποτέ χωρίς όδύνης είναι τήν ήδονήν"¹ (Δεν μπορεί ποτέ να υπάρχει ηδονή χωρίς οδύνη). Δεν έκανε κανένα λογοπαίγνιο της ελληνικής γλώσσας παίζοντας τάχα με τη συνήχηση του αναγραμματισμού μιας λέξης (ηδο/οδύ-νη), αλλά δίδασκε μιαν αλήθεια της σκληρής πραγματικότητας στη ζωή μας, ότι δηλαδή ο πόνος και η χαρά είναι πάντοτε μαζί. Αυτό λέγεται στην εκκλησιαστική γλώσσα "χαρμολύπη", δηλαδή χαρά και λύπη μαζί. Μια άλλη προσφιλής έννοια που χρησιμοποιείται στην Εκκλησία μας είναι το "σταυροαναστάσιμο": κάτι που είναι Σταυρός και Ανάσταση μαζί.

Στο σημείο αυτό αξίζει να δούμε πώς προτρέπει η Εκκλησία να αντιμετωπίζουμε τις καταστάσεις αυτές, όπως φαίνεται μέσα από κείμενα της Αγίας Γραφής:

Κείμενα

1. Πᾶσαν χαράν ήγήσασθε άδελφοί μου, όταν πειρασμοίς περιπέσητε ποικίλοις, γινώσκοντες ότι τό δοκίμιον ύμῶν τής πίστεως κατεργάζεται ύπομονήν' ή δέ ύπομονή έργον τέλειον έχέτω, ίνα ήτε τέλειοι καί όλόκληροι, έν μηδενί λειπόμενοι.

Ιακ. 1, 2-4

¹ Μάξιμος Ομολογητής. Φιλοκαλία, τ. Β', σ. 99. Βλ. Αρχιμ. Ευσέβιος. Ηδονή-Οδύνη, 2 τόμοι. Αθήνα, Εκδ. Ακρίτας 1990/1992.

1. Αδελφοί μου, να χαίρεστε όταν δοκιμάζεστε από πολλούς και διάφορους πειρασμούς' γιατί πρέπει να ξέρετε ότι μέσα από τη δοκιμασία της πίστεώς σας γεννιέται η υπομονή. Η υπομονή σας όμως πρέπει να κρατήσει ως το τέλος, για να γίνετε τέλειοι και ολοκληρωμένοι και να μην υστερείτε σε τίποτε.

2....τούς έν δυνάμει Θεοῦ φρουρούμένους διά πίστεως εἰς σωτηρίαν ἐτοίμην ἀποκαλυφθῆναι έν καιρῷ ἐσχάτῳ έν ᾧ ἀγαλλιᾶσθε, ὀλίγον ἄρτι, εἰ δέον ἐστί, λυπηθέντες έν ποικίλοις πειρασμοῖς, ἵνα τό δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως πολυτιμότερον χρυσίου τοῦ ἀπολυμένου διά πυρός δέ δοκιμαζομένου εὔρεθῆ εἰς ἔπαινον καί τιμήν καί δόξαν έν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Α' Πέτρου 1, 5-7.

2. Με την πίστη θα σας περιφρουρεί η δύναμη του Θεού ωσότου έρθει η σωτηρία, που είναι κιόλας έτοιμη να φανερωθεί κατά τους έσχατους χρόνους. Με τη σκέψη αυτή να αισθάνεστε αγαλλίαση, έστω κι αν χρειαστεί προς το παρόν να λυπηθείτε για λίγο από τις δοκιμασίες. Έτσι η δοκιμασμένη πίστη σας, που είναι πολυτιμότερη από το χρυσάφι –το οποίο είναι φθαρτό, κι όμως δοκιμάζεται κι αυτό από τη φωτιά- θα βρεθεί ότι αξίζει έπαινο, τιμή και δόξα, όταν φανερωθεί ο Ιησούς Χριστός.

Με τον τρόπο αυτό προβάλλεται η ελπίδα αντί για την απελπισία και προτείνεται μια στάση ζωής που ονομάζεται "τραγικός ρεαλισμός". Η Εκκλησία έχει γνώση της πραγματικότητας (ρεαλισμός) και της παρουσίας του πόνου, σωματικού και ψυχικού, που παραμονεύει μέσα

στην ανθρώπινη ζωή (τραγικότητα). Ο ρεαλισμός της Ορθοδοξίας δεν είναι αφελής, επιπόλαιος και ανόητα χαρούμενος, αλλά πρόκειται για ρεαλισμό σοβαρό, όχι σοβαροφανή και σκυθρωπό, ούτε μελαγχολικό και καταθλιπτικό. Ο χριστιανός βλέπει τον ουρανό, μα πατά γερά με τα πόδια του πάνω στη γη, στην οποία θα καταλήξει το σώμα του μια μέρα πεθαίνοντας.

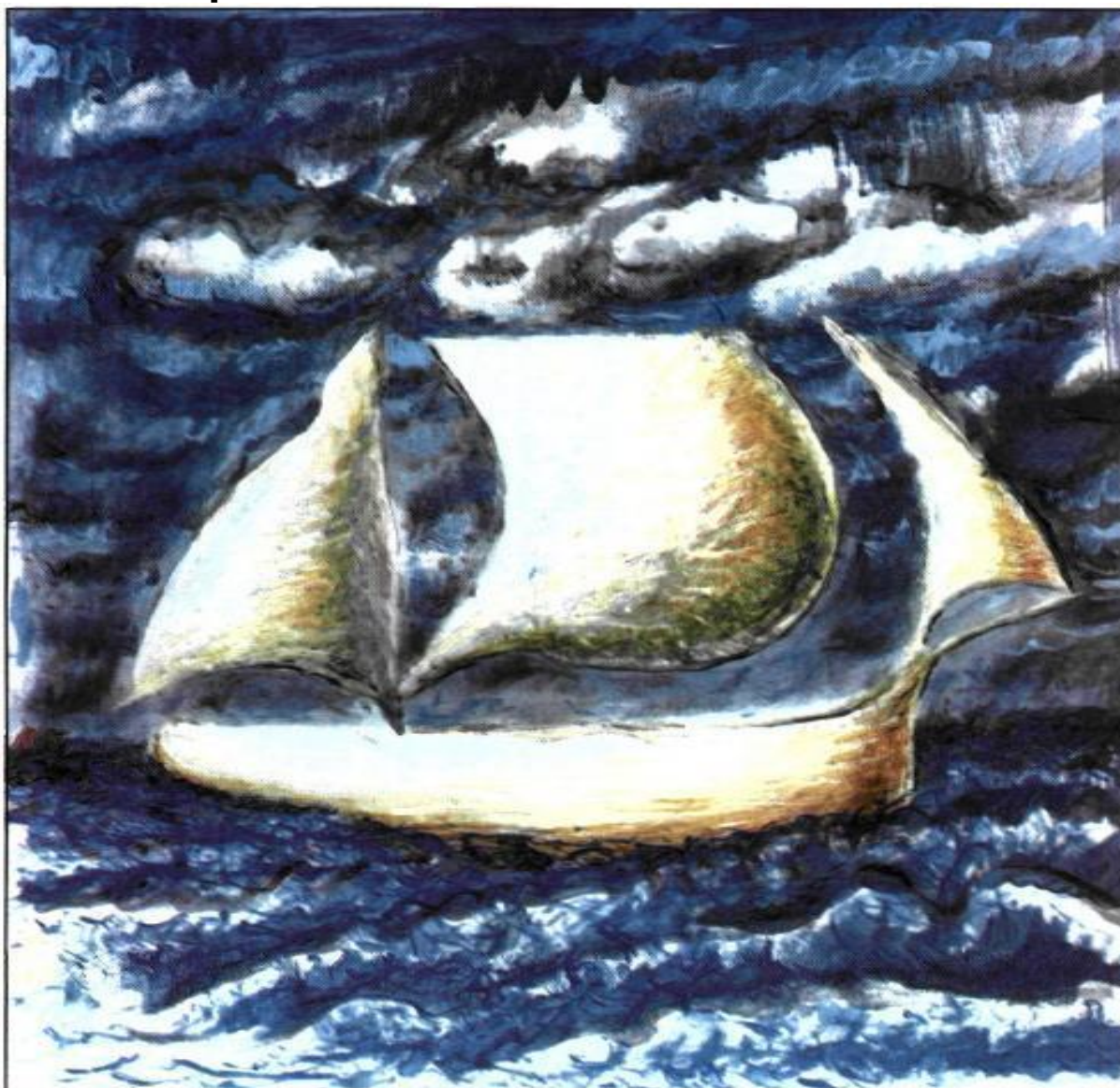
Ούτε συμβιβασμός ούτε αποφυγή

Ο άνθρωπος αντιμετωπίζει συνήθως τις δοκιμασίες της ζωής με δυο ακραίους τρόπους. Ο ένας είναι ο **συμβιβασμός** και ο άλλος είναι η **αποφυγή της πραγματικότητας**.

Κάποιοι συμβιβάζονται με την καθημερινή ζωή και συνθηκολογούν κατά τρόπο μοιρολατρικό. Πιστεύουν ότι δεν υπάρχει δυνατότητα να αντιμετωπίσει κανείς τις δυσκολίες που παρουσιάζονται στη ζωή μας, ή ότι δεν μπορεί ν' αποφύγει κανείς τη μοίρα και "το γραμμένο" ή πεπρωμένο και ότι "έτσι ήταν, είναι και θα μείνουν όλα", τίποτε δεν αλλάζει. Από μια τέτοια στάση λείπει η ελπίδα και η εμπιστοσύνη (πίστη) στην αγάπη και την πρόνοια του Θεού. Γι' αυτό η μοιρολατρία και το πεπρωμένο απορρίπτονται από τη διδασκαλία της Εκκλησίας μας. Ο άνθρωπος δεν είναι έρμαιο δυνάμεων ανεξέλεγκτων, αλλά με την ελεύθερη βούλησή του και τη Χάρη του Θεού πορεύεται στη ζωή του.

Η άλλη ακραία στάση είναι η **φυγή από την πραγματικότητα**, την οποία προτιμούν συνήθως αδύνατοι χαρακτήρες ή ευαίσθητοι άνθρωποι. Επειδή δεν μπορούν να δουν κατάματα τις δυσκολίες και τον πόνο που η ζωή φέρνει πολλές φορές, βρίσκουν καταφύγιο σε απασχολήσεις που δημιουργούν την ψευδαίσθηση της φυγής, όπως για παράδειγμα στα ανατολικά μυστικι-

στικά θρησκευάματα (γιόγκα) ή σε καινοφανείς νεοθρησκευτικές λατρείες ("Νέα Εποχή") και άλλοι στον παράδεισο των ναρκωτικών.

(Έργο π. Σταμάτη Σκλήρη).

Αυτή η στάση δε διαφέρει ουσιαστικά από την προηγούμενη, παρόλο που φαινομενικά διαφοροποιείται. Η αποφυγή της πραγματικότητας με την προσφυγή μας στο νεοθρησκευτικό μυστικισμό ή στο ρομαντισμό της φυσιολατρίας και στην ιδιώτευση της ζωής οδηγεί στο ίδιο αποτέλεσμα. Δεν αντιμετωπίζονται έτσι ο πόνος, η αρρώστια και γενικά οι δοκιμασίες αποτελεσμα-

τικά. Απεναντίας αυτή η αντιμετώπιση θυμίζει την τακτική της στρουθοκαμήλου.

Η Εκκλησία προτείνει την αντίσταση στο κακό.

Η Εκκλησία δε δέχεται την ηττοπάθεια και τη μοιρολατρία αλλά κάνει μια θετική και συγκεκριμένη πρόταση στον άνθρωπο κάθε εποχής: **να αντισταθεί στο κακό, να αλλάξει τον εαυτό του και τον κόσμο, τον άνθρωπο και την ανθρωπότητα.** Το μήνυμα της Εκκλησίας είναι αισιόδοξα αγωνιστικό. Η πίστη στην πρόνοια και την αγάπη του Θεού δίνει τη δύναμη να ξεπερνά ο πιστός τις δυσκολίες και τον πόνο, όπως γράφει ο Απ. Παύλος: “πιστός ὁ Θεός ὃς οὐκ ἐάσει ὑμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δύνασθε, ἀλλὰ ποιήσει σὺν τῷ πειρασμῷ και τήν ἐκβασιν τοῦ δύνασθαι ὑμᾶς ὑπενεγκεῖν” (και ο Θεός που κρατάει τις υποσχέσεις του, δε θα επιτρέψει σε κανένα πειρασμό να ξεπεράσει τις δυνάμεις σας• αλλά, όταν έρθει ο πειρασμός, θα δώσει μαζί και τη διέξοδο, ώστε να μπορέσετε να τον αντέξετε) (1 Κορ. 1, 13). Η Εκκλησία προβάλλει ως παράδειγμα τη ζωή του Χριστού, ο Οποῖος γνώρισε και υπέστη τον ανθρώπινο πόνο και έφθασε μέχρι το θάνατο. Ο θεάνθρωπος Χριστός είναι φιλόανθρωπος, όχι υπεράνθρωπος ή ημίθεος. Συμπάσχει μαζί μας, πονάειμαζί μας και μας συμπαθεί.

Χάρη στον Χριστό έχουμε όχι μόνο ένα, μα πάρα πολλούς συντρόφους στα πάθη μας: οι ἅγιοι της Εκκλησίας είναι ἄνθρωποι ὅπως εμεῖς, με πίστη, δηλαδή εμπιστοσύνη, στον αρχηγό της ζωής, τον Ιησού Χριστό. Υπέφεραν και μαρτύρησαν για την πίστη τους στον Θεάνθρωπο, νίκησαν το θάνατο και γνώρισαν τη χαρά της Ανάστασης. Το παράδειγμα τους είναι οδηγός για ανάλογες περιστάσεις στη ζωή του πιστού. Η μνήμη των Αγίων, ἄλλωστε, αυτή την έννοια έχει. Τιμή για το

αγωνιστικό ήθος και τη ζωή τους και παράδειγμα προς μίμηση. “Τιμή γάρ μάρτυρος, μίμησις μάρτυρος”, γράφει ο Ι. Χρυσόστομος (βλ. κείμενο στο τέλος του μαθήματος).

Πότε άραγε θα δικαιωθεί ο καλός αγώνας του πιστού ενάντια στο κακό; Η Εκκλησία απαντά με την τελική κρίση κατά τη Δευτέρα Παρουσία του Χριστού. Κρίνω θα πει διακρίνω, ξεχωρίζω το καλό από το κακό, χωρίζω το θύμα από το θύτη, τον αθώο από το δήμιό του. Ο χριστιανός γνωρίζει δυο πράγματα καλά. Το πρώτο είναι ότι μπορεί να υποφέρει στη ζωή του, αλλά δεν είναι μόνος στην πορεία αυτή, γιατί έχει φίλο και συμπαθούντα τον Χριστό. Το άλλο είναι ότι υπάρχει τελική δικαίωση. Η ελπίδα και η υπομονή είναι τα όπλα του πιστού στην αντιμετώπιση του πόνου και των δοκιμασιών και δεν θα τον διαψεύσουν, όπως βεβαιώνει η Αγ. Γραφή: “καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσι, εἰδότες ὅτι ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἡ δὲ ἐλπίς οὐ καταισχύνει, ὅτι ἡ ἀγάπη ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ Πνεύματος Ἁγίου τοῦ δοθέντος ἡμῖν” (καυχιόμαστε ακόμη και στις δοκιμασίες, επειδή ξέρουμε καλά πως οι δοκιμασίες οδηγούν στην υπομονή, η υπομονή στο δοκιμασμένο χαρακτήρα, κι ο δοκιμασμένος χαρακτήρας στην ελπίδα. Κι η ελπίδα τελικά δεν απογοητεύει. Γι' αυτό μαρτυρεί η αγάπη του Θεού, με την οποία το Αγιο Πνεύμα που μας δόθηκε γέμισε και ξεχείλισε τις καρδιές μας) (Ρωμ. 5, 3-5).

Κείμενα

1. ...Ἐμιμήσω μάρτυρα, ἐζήλωσας αὐτοῦ τὴν ἀρετὴν, κατ' ἴχνος αὐτοῦ τῆς φιλοσοφίας ἔδραμες καὶ οὐκ οὔσης ἡμέρας μάρτυρος, εορτὴν μάρτυρος ἐπετέλεσας. Τιμή

γαρ μάρτυρος, μίμησις μάρτυρος.

Ιωάννης Χρυσόστομος, Εἰς μάρτυρας Ὁμιλία, P.G. 50, 661-63.

1. Μιμήθηκες κάποιον μάρτυρα, είδες με ζήλο την αρετή του, ακολούθησες τα ίχνη της φιλοσοφίας του και ενώ δεν ήταν η ημέρα (γιορτής) του μάρτυρα, (τότε) τέλεσες τη γιορτή του μάρτυρα. Διότι τιμή του μάρτυρα είναι η μίμηση του μάρτυρα.

2. Πλήν, εἴτε πρόσκαιρός ἐστὶν ὁ πειρασμός, βαστάσατε αὐτόν ὡς καλοὶ τοῦ Χριστοῦ ἀγωνισταί· ...Εἰ γάρ πᾶσα ἢ κτίσις λυθήσεται, καὶ μεταποιηθήσεται τό σχῆμα τοῦ κόσμου τοῦτου, τί θαυμαστόν καὶ ἡμᾶς, μέρος ὄντας τῆς κτίσεως, της δημιουργίας, να πάθουμε τα παθεῖν τά κοινά πάθη, και παραδοθῆναι θλίψεσιν, ἅς κατά τό μέτρον τῆς δυνάμεως ἡμῶν ὤρισεν ὁ δίκαιος κριτής, οὐκ ἔων ἡμᾶς πειρασθῆναι ὑπέρ ὃ δυνάμεθα, ἀλλά διδούς σύν τῷ πειρασμῷ καὶ τήν ἔκβασιν, τοῦ δύνασθαι ἡμᾶς ὑπενεγκεῖν. Μή τοίνυν ἀποκάμωμεν, ἀδελφοί· ἀναμένουσι γάρ ἡμᾶς οἱ τῶν μαρτύρων στέφανοι· ... Ὁ γάρ μή ὑποπεσών ταῖς θλίψεσιν, ἀλλά διά τῆς πρὸς Θεόν ἐλπίδος, τῆς λύπης τό βάρος ὑπενεγκῶν, μεγάλην ἔχει παρά Θεῷ τῆς ὑπομονῆς τήν ἀντίδοσιν.

Μ. Βασιλείου, Περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας, Λόγος Α', P.G. 32, 1281.

2. Ὅμως εἴτε πρόσκαιρη εἶναι ἡ δοκιμασία, να την υπομείνετε σαν καλοὶ ἀγωνιστές του Χριστοῦ.

...Διότι αν ὅλη ἡ δημιουργία διαλυθεῖ και θα ἀλλάξει το σχῆμα αὐτοῦ του κόσμου, γιατί εἶναι ἀξιο ἀπορίας και μεις, που εἴμαστε μέρος της δημιουργίας, να πάθουμε

τα κοινά πάθη και να παραδοθούμε στις θλίψεις, τις οποίες όρισε ο δίκαιος κριτής σύμφωνα με τη δυνατότητά μας, μη επιτρέποντας να δοκιμαστούμε παραπάνω απ' ό,τι μπορούμε, αλλά δίνοντας μαζί με τη δοκιμασία και το τέλος της δοκιμασίας, για να μπορέσουμε να την υπομείνουμε; Ας μη σταματήσουμε από την κούραση, αδελφοί. Διότι μας περιμένουν τα στεφάνια των μαρτύρων. Γιατί αυτός που δεν έπεσε κάτω στις θλίψεις αλλά με την ελπίδα του προς το Θεό υποφέρει το βάρος της λύπης, έχει για την υπομονή του μεγάλη ανταπόδοση από το Θεό.

Θέματα για συζήτηση

1. Ποια είναι συνήθως η αντιμετώπιση του πόνου και της αρρώστιας από τους ανθρώπους;
2. Ποια αντιμετώπιση προτείνει η Εκκλησία; Συμφωνείτε ή διαφωνείτε και γιατί;
3. Η δικαίωση στην άλλη ζωή είναι μια απάντηση που ικανοποιεί ή η λύση πρέπει να δοθεί εδώ και τώρα;

24. Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ ΘΑΝΑΤΟ

Θάνατος ή Ανάσταση;

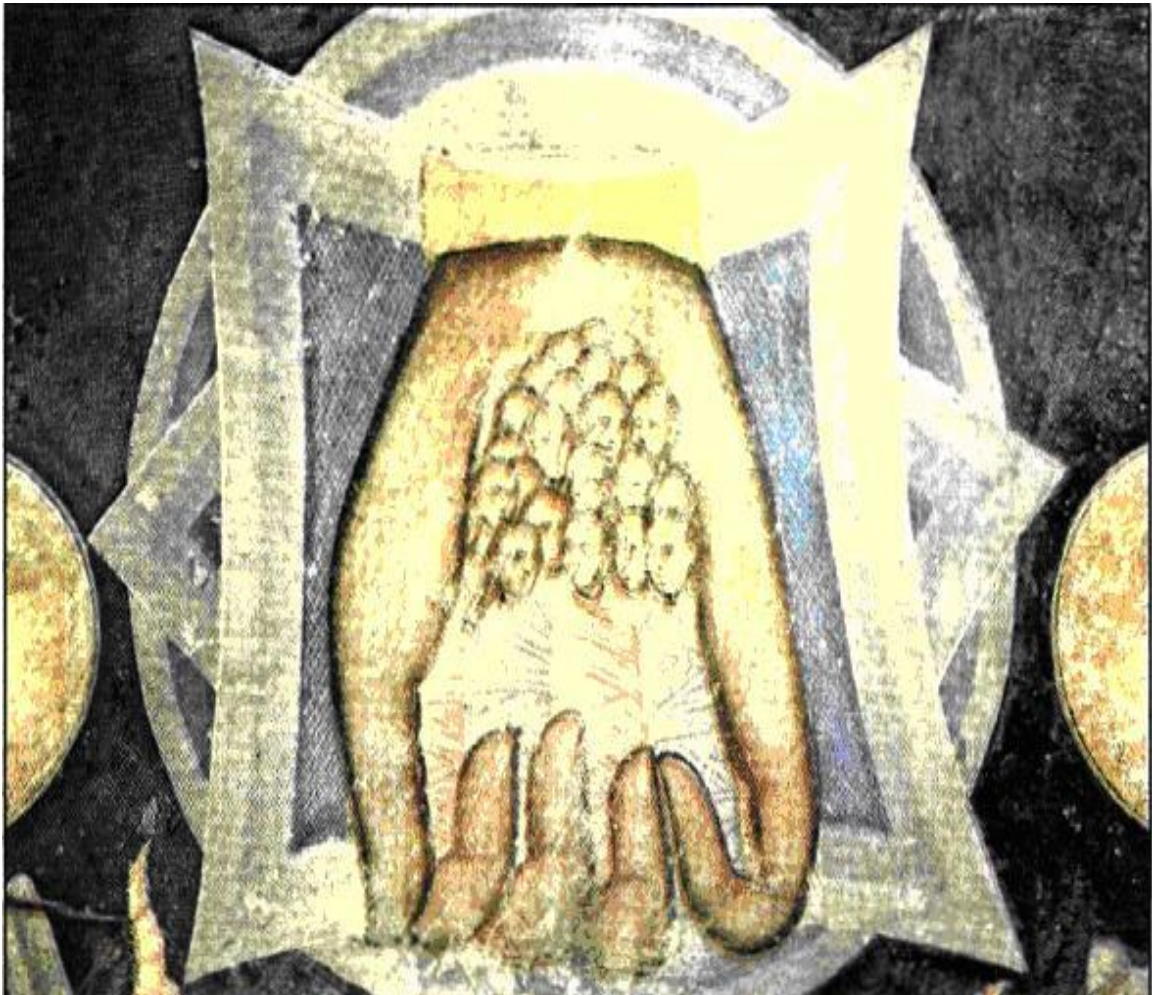
Τι είναι ο θάνατος για τον άνθρωπο; Η τελευταία ή προτελευταία πράξη της ζωής; Με την τελευταία μας επέρχεται το τέλος του βίου ή μήπως πρόκειται για ένα σταθμό, ένα κομβικό σημείο στην πορεία της ζωής; Δυο απαντήσεις δίνονται σ' αυτά τα ερωτήματα. Αλλιώς απόκρίνεται ένας άνθρωπος χωρίς χριστιανική πίστη κι εντελώς αλλιώτικα ο εκκλησιαστικός άνθρωπος που πιστεύει στην Ανάσταση του Χριστού. Το ερώτημα δεν είναι "ζωή ή θάνατος;", αλλά "θάνατος ή Ανάσταση;"

Η διαφορά ανάμεσα στον "κοσμικό" και στον εκκλησιαστικό άνθρωπο είναι η πίστη στην Ανάσταση, όπως βιώνεται στην ευχαριστιακή σύναξη (Θεία Κοινωνία). Με απλά λόγια λοιπόν: Εκκλησία είναι η καθημερινότητα μαζί με την Ανάσταση. Αν αφαιρέσουμε από τη ζωή μας την πίστη στην Ανάσταση, αυτό που απομένει μπορεί να 'ναι μια θρησκεία ή η αθεΐα, η θρησκευτική αδιαφορία ή η θρησκοληψία.

Η διαφορά αυτή δεν γίνεται αμέσως αντιληπτή• παραμένει όμως ζωτικά αισθητή. Σαν το αλάτι μέσα στο νερό: καταλαβαίνεις ότι υπάρχει μόνο όταν το γευθείς. Ο εκκλησιαστικός άνθρωπος είναι ένας συνήθης καθημερινός συνάνθρωπος, και δεν επιδιώκει να φαίνεται, να ξεχωρίζει, να προβάλλεται και να διακρίνεται. Αλλιώς καταντά φιλάρεσκος και υποκριτής σαν φαρισαίος.

Ο "κοσμικός" άνθρωπος θεωρεί το θάνατο ως την τελευταία πράξη της ζωής. Τα συναισθήματα που έχει για την ώρα του θανάτου είναι συνήθως ή φόβος για το άγνωστο και απόγνωση, γιατί πιστεύει ότι η τελευταία

του είναι το τέρμα του, ή λύπη και βαθιά απελπισία, που εγκαταλείπει τούτη τη ζωή. Παρηγορείται μοιρολατρικά με τη σκέψη ότι όλοι μας πεθαίνουμε μια μέρα γι' αυτό σε μερικές περιπτώσεις συμπεριφέρεται ματαιόδοξα επιζητώντας να αφήσει πίσω του έργα με το όνομά του. Αντίθετα, ο εκκλησιαστικός άνθρωπος πιστεύει ότι η τελευταία πράξη της ζωής είναι η Ανάσταση. Ο θάνατος για την Εκκλησία είναι η προτελευταία πράξη της ζωής, ένας σταθμός κι όχι το τέρμα της ύπαρξης. Είναι κοίμηση κι όχι το τέλος της ύπαρξης. Γι' αυτό και ο όρος που χρησιμοποιείται στην εκκλησιαστική γλώσσα για τα νεκροταφεία είναι "κοιμητήρια".

Οι ανθρώπινες ψυχές στα χέρια του Θεού. (Εικόνα από τη Μονή Μανάσια στη Σερβία, 15ος αι.).

Για το συνειδητό χριστιανό η Ανάσταση είναι το τέλος αυτής της ζωής και έχει διπλή σημασία. "Τέλος" σημαίνει το τέρμα, αλλά και το σκοπό, το στόχο. Δε ζούμε για να πεθάνουμε, πιστεύει ο χριστιανός, αλλά ζούμε για να αναστηθούμε εκ νεκρών και σωματικά. Ο θάνατος είναι η προτελευταία πράξη του δράματος της ζωής μας ως εκκλησιαστικών ανθρώπων. Η αυλαία της ζωής πέφτει με την ανάσταση των νεκρών που εγκαινιάστηκε με την Ανάσταση του Χριστού.

"Χριστός ανέστη ἐκ νεκρῶν θανάτῳ θάνατον πατήσας καὶ τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι ζωὴν χαρισάμενος!" Αυτή είναι η χριστιανική πίστη σε μια μόνο φράση. Τίποτε άλλο, τίποτε περισσότερο, τίποτε λιγότερο. Όλα τα άλλα προέρχονται από την αναστάσιμη πίστη, σχετίζονται μ' αυτήν και φωτίζονται από αυτήν. Πιστεύουμε στον Χριστό όχι γενικά και αφηρημένα σαν μια ιδεώδη ηθικοθρησκευτική προσωπικότητα, σαν το Σωκράτη ή το Βούδα, ημίθεο ή υπεράνθρωπο. Αλλά πάρα πολύ συγκεκριμένα πιστεύουμε στον Χριστό ως Θεάνθρωπο, τέλειο Θεό και τέλειο άνθρωπο, Υιό και Λόγο του Θεού Πατρός, που ενανθρώπησε για να θεωθεί ο άνθρωπος, να φτάσει σε μια κατάσταση πνευματικής τελειότητας, να γίνει άγιος, Θεός, όχι κατά φύση αλλά κατά χάρη, δηλαδή όχι κατά την ουσία αλλά μετέχοντας στις ενέργειες του Θεού. Κυρίως πιστεύουμε στην Ανάσταση του Χριστού που δια του θανάτου κατέργησε το θάνατο και χάρισε ζωή σ' όσους βρίσκονται μέσα στα μνήματα, σύμφωνα με το αναστάσιμο τροπάριο. Ζωή χαρίζεται στον άνθρωπο μόνο από την ίδια τη ζωή, την πηγή της όντως ζωής που λέγεται και είναι ο Χριστός, ο αρχηγός της ζωής (Πράξ. 3, 15), η ίδια η ζωή μας (Κολ. 3,4). Όπως παίρνουμε τη ζωή από κάποιον άλλον φορέα της ζωής, δηλαδή γεννιόμαστε από γονείς και δεν είμαστε αυτοφυείς, παρόμοια και στην εκκλησιαστική μας ύπαρξη παίρνουμε ζωή από το Χριστό, που ζει μέσα

στην Εκκλησία και κοινωνείται σε κάθε λειτουργία στη θεία ευχαριστία, τη "Θεία Κοινωνία" δια της οποίας γινόμαστε "μέτοχοι ζωής αιωνίου".

"Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν "

Το Σύμβολο της Πίστεως ("Πιστεύω") τελειώνει-προβάλλοντας την αρχή της χριστιανικής πίστης: "Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν καί ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος". Είναι ο κορμός της πίστης μας η ἀνάσταση των νεκρῶν. Ο Απ. Παύλος γράφει σχετικά: "εἰ δὲ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται· εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, κενόν ἄρα τό κήρυγμα ἡμῶν, κενὴ δὲ καὶ ἡ πίστις ὑμῶν" (Αν δεν υπάρχει ἀνάσταση νεκρῶν, τότε ούτε ο Χριστὸς ἔχει ἀναστηθεῖ. Και αν ο Χριστὸς δεν ἔχει ἀναστηθεῖ, τότε το κήρυγμά μας είναι χωρίς νόημα, το ἴδιο και η πίστη σας) (1 Κορ. 15, 13-14). Ο χριστιανὸς δεν περιμένει την ἀθανασία της ἀύλης, αἰώνιας ψυχῆς, σαν τον προχριστιανικό ελλητισμό, ἀλλά ζει τη ζωή του με την προσδοκία και την ἐλπίδα της ἀνάστασης του σώματος και της ψυχῆς του μαζί. Προσδοκᾷ τη μεταμόρφωση ὅλης της ζωῆς του μελλοντικά. Δε χαίρεται που πεθαίνει, ἀλλά χαίρεται που θα ἀναστηθεῖ εκ νεκρῶν.

Αυτό το σημεῖο ἔχει ἰδιαίτερη σημασία, διότι είναι παρεξηγημένο. Ο ἄνθρωπος είναι ψυχοσωματικὴ ἐνότητα: δεν είναι μόνο ψυχὴ οὔτε μόνο σῶμα, ἀλλά ἐνότητα σώματος και ψυχῆς. Γι' αυτό η Εκκλησία δε χρησιμοποίησε στο "Σύμβολο της Πίστεως" την ἐκφραση "ἀνάστασις σαρκός" ἢ "ἀνάστασις ψυχῆς" ἀλλά "ἀνάστασις νεκρῶν", που περιλαμβάνει τον ὅλο ἄνθρωπο.

Η ἀνάσταση είναι η ἐπιβεβαίωση της τελικῆς, οριστικῆς και ἀκατάλυτης νίκης της ζωῆς ἐπὶ του θανάτου. Ζωὴ είναι η σχέση της ψυχῆς με το σῶμα, η οποία συ-

γκροτεί την ψυχοσωματική ενότητα του ανθρώπου. Όταν διακόπτεται η σχέση της ψυχής με το σώμα, τότε καταλύεται η ψυχοσωματική ενότητα και διαλύεται

Η Ανάσταση του Χριστού, απαρχή της Ανάστασης του ανθρωπίνου γένους (Τοιχογραφία αρχών 14ου αι. στη Μονή της Χώρας, Κωνσταντινούπολη).

ο άνθρωπος, δηλαδή πεθαίνει. Θάνατος είναι η διακοπή της σχέσης και μάλιστα κάθε σχέσης: του σώματος με την ψυχή, του ανθρώπου με τους συνανθρώπους του κ.λ.π. Έτσι ο θάνατος είναι το αρνητικό της ζωής, που είναι σχέση.

Ανάσταση είναι η σχέση της ψυχής με το σώμα με αλλιώτικο τρόπο, η σχέση του ανθρώπου με το Χριστό στη Δευτέρα Παρουσία Του. Με την Ανάσταση αποκαθίσταται πάλι καθετί που χωρίστηκε και διασπάστηκε με το θάνατο και πραγματοποιείται η τελική κατάργηση

της φθοράς και του θανάτου.

Ο Χριστός θα εμφανιστεί στη Δευτέρα Παρουσία Του ως φως και φωτιά. Όσοι δεν τον αποδέχονται κολάζονται, αυτοτιμωρούνται, τυφλώνονται μπροστά στο φως από τη λάμψη του Ήλιου της Δικαιοσύνης. "Κανέναν δεν κολάζει ο Θεός, αλλά καθένας διαλέγει για τον εαυτό του αν θέλει να επικοινωνήσει με το Θεό", γράφει ο Ιωάννης ο Δαμασκηνός¹. Όσοι όμως άνθρωποι ζουν με την προσδοκία της Ανάστασης και ποθούν να δουν το Θεό "πρόσωπον προς πρόσωπον" θα ζουν και θα χαίρονται το φως Του στη λαμπρότητα της Βασιλείας του Θεού στην αιωνιότητα.

Κείμενα

1. Ἄλλ' ἐρεῖ τις· πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί; ποῖω δέ σῶματι ἔρχονται; ἄφρον, σύ ὁ σπείρεις οὐ τό σῶμα τό γενησόμενον σπείρεις, ἀλλά γυμνόν κόκκον, εἰ τύχει σίτου ἢ τινος τῶν λοιπῶν· ὁ δέ Θεός αὐτῷ δίδωσι σῶμα καθὼς ἠθέλησε, καί ἐκάστῳ τῶν σπερμάτων τό ἴδιον σῶμα. οὐ πᾶσα σὰρξ ἡ αὐτή σὰρξ, ἀλλά ἄλλη μὲν ἀνθρώπων, ἄλλη δέ σὰρξ κτηνῶν, ἄλλη δέ ἰχθύων, ἄλλη δε πετεινῶν. καὶ σῶματα ἐπουράνια, καί σῶματα ἐπίγεια· ἄλλ' ἑτέρα μὲν ἡ τῶν ἐπουρανίων δόξα, ἑτέρα δέ ἡ τῶν ἐπιγείων. ἄλλη δόξα ἡλίου, καί ἄλλη δόξα ἀστέρων· ἀστήρ γάρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ. οὕτω καί ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ· σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ· σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ, ἐγείρεται ἐν δυνάμει· σπείρεται σῶμα ψυχικόν,

¹ Ιωάννης Δαμασκηνός, Ελληνική Πατρολογία, τ. 94, σ. 1545

ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν. οὕτω καί γέγραπται· ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδάμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν· ὁ ἔσχατος Ἀδάμ εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν.

1 Κορ. 15, 35-45

1. Αλλά ίσως κάποιος να ρωτήσσει: Πώς ξαναζωντανεύουν οι νεκροί; και με τι σῶμα έρχονται ξανά στη ζωή; Ανόητε! Ο σπόρος που ρίχνεις εσύ στο χωράφι, δεν παίρνει ζωή αν πρώτα δεν πεθάνει. Και με τη σπορά σου δεν σπέρνεις το σῶμα του φυτού που θα φυτρώσει, αλλά γυμνό κόκκο είτε σιταριού είτε κάποιου άλλου είδους. Και ο Θεός δίνει σε κάθε σπόρο το σῶμα του φυτού που έχει ορίσει. Κάθε είδος σπόρου έχει το δικό του είδος σώματος. Κάθε ζωντανό πράγμα δεν έχει την ίδια σύσταση· άλλη σύσταση του σώματος έχουν οι άνθρωποι, άλλη τα κτήνη, άλλη τα πτηνά και άλλη τα ψάρια. Εξάλλου, υπάρχουν σώματα πάνω στον ουρανό και σώματα πάνω στη γη· άλλη όμως είναι η λαμπρότητα των ουράνιων και άλλη των επίγειων σωμάτων. Άλλη η λάμψη του ήλιου, άλλη της σελήνης και άλλη των άστρων· αλλά και μεταξύ των άστρων, άλλη η λάμψη του ενός και άλλη του άλλου. Το ίδιο θα συμβεί και με την ανάσταση των νεκρών: Όταν το σῶμα σαν το σπόρο μπαίνει στη γη, είναι φθαρτό, θα αναστηθεί όμως άφθαρτο. Θάβεται άδοξο, θα αναστηθεί ένδοξο· ενταφιάζεται ανίσχυρο, θα αναστηθεί όμως δυνατό. Ενταφιάζεται σῶμα που ήταν εμψυχωμένο από ζωική φυσική δύναμη, θ' αναστηθεί όμως ζωοποιημένο από το Πνεύμα του Θεού. Όπως υπάρχει φυσικό σῶμα, υπάρχει και πνευματικό. Πραγματικά, έτσι διδάσκει και η Γραφή: Σαν τον Αδάμ, τον πρώτο άνθρωπο, δόθηκε η φυσική ζωή. Αντίθετα, στον έσχατο Αδάμ, το Χριστό, δόθηκε το Πνεύμα, και έγινε πηγή ζωής.

2. Τότε αναστήσιν αὐτά ἐπηγγείλατο, καί ἐν μείζονι δόξῃ καταστήσιν. Δεῖ γάρ, φησὶν ὁ μακάριος Παῦλος, τό φθαρτόν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καί τό θνητόν τοῦτον ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν. Καί μετὰ τήν τῶν σωμάτων ἀνάστασιν τῆς βασιλείας ἡμῖν τήν ἀπόλαυσιν δωρεῖσθαι ὑπέσχετο, καί τήν μετὰ τῶν ἀγίων διαγωγὴν, καί τήν ἐν διηνεκεῖ αἰῶνι ἀπόλαυσιν, καί τὰ ἀπόρρητα ἐκεῖνα ἀγαθά, ἃ ὀφθαλμός οὐκ εἶδε, καί οὐς οὐκ ἤκουσε, καί ἐπί καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη. Εἶδες πόση τῶν ὑποσχέσεων ἡ ὑπερβολή, εἶδες δωρεῶν μέγεθος;

Χρυσόστομος, P.G. 53, 340

2. Υποσχέθηκε (ο Χριστός) ὅτι τότε θα τα αναστήσει (τα σώματα), και θα τους δώσει μεγαλύτερη δόξα. Διότι πρέπει, λέει ο μακάριος Παύλος, αυτό το φθαρτό να ντυθεί την αφθαρσία και αυτό το θνητό να ντυθεί την αθανασία. Και μετά την ανάσταση των σωμάτων υποσχέθηκε ὅτι θα μας δωρίσει την ἀπόλαυση της βασιλείας και τη συντροφιά με τους αγίους και την ἀπόλαυση στους ατελεύτητους αἰῶνες και εκείνα τα ἀγνωστα (μη λεγόμενα) ἀγαθά, τα οποία μάτι δεν εἶδε και αυτί δεν ἄκουσε και δεν φαντάστηκε νους του ἀνθρώπου. Εἶδες πόση εἶναι ἡ ὑπερβολή των υποσχέσεων, εἶδες μέγεθος δωρεῶν;

3. Χριστιανοί γάρ οὔτε γῆ οὔτε φωνῆ οὔτε ἔθεσι διακεκριμένοι τῶν λοιπῶν εἰσιν ἀνθρώπων. Οὔτε γάρ που πόλεις ἰδίας κατοικοῦσιν οὔτε διαλέκτῳ τινί παρηλλαγμένη χρῶνται... θαυμαστήν καί ὁμολογουμένως παράδοξον

ένδεικνυται την κατάστασιν τῆς ἑαυτῶν πολιτείας. Πατρίδας οἰκοῦσιν ἰδίας, ἀλλ' ὡς πάροικοι' μετέχουσι πάντων ὡς πάροικοι' μετέχουσι πάντων ὡς πολῖται, καί πάνθ' ὑπομένουσιν ὡς ξένοι' πᾶσα ξένη πατρίς ἐστὶν αὐτῶν, καί πᾶσα πατρίς ξένη... Ἐπί γῆς διατρίβουσιν, ἀλλ' ἐν οὐρανῷ πολιτεύονται. Πείθονται τοῖς ὠρισμένοις νόμοις, καί τοῖς ἰδίοις βίοις νικῶσι τοὺς νόμους. Ἀγαπῶσι πάντας, καί ὑπὸ πάντων διώκονται. Ἄγνοοῦνται, καί κατακρίνονται' θανατοῦνται, καί ζωοποιοῦνται' βλασφημοῦνται καί δικαιοῦνται. Λοιδοροῦνται καί εὐλογοῦσι' ὑβρίζονται καί τιμῶσι. Ἀγαθοποιοῦντες ὡς κακοὶ κολάζονται' κολαζόμενοι χαίρουσιν ὡς ζωοποιούμενοι... Ἀπλῶς δ' εἶπεῖν, ὃπὲρ ἐστὶν ἐν σώματι ψυχῇ, τοῦτ' εἰσὶν ἐν κόσμῳ Χριστιανοί... Χριστιανοί ἐν κόσμῳ οἰκοῦσιν, οὐκ εἰσὶ δέ ἐκ τοῦ κόσμου.

Προς Διόγνητον Ἐπιστολή, 5, 1-6, 8

3. Διότι οἱ χριστιανοὶ οὔτε ὡς πρὸς τὸν τόπο οὔτε ὡς πρὸς τὴν ομιλία οὔτε ὡς πρὸς τὰ υπόλοιπα ἤθη διακρίνονται ἀπὸ τοὺς υπόλοιπους ἀνθρώπους. Διότι δὲν κατοικοῦν οὔτε σε ἰδιαιτέρες πόλεις οὔτε κάποια διαφορετικὴ γλῶσσα χρησιμοποιοῦν... παρουσιάζουν θαυμαστὴ καὶ πραγματικὰ παράξενη τὴν κατάστασιν τοῦ τρόπου ζωῆς τους. Κατοικοῦν τὶς ἰδιαιτέρες πατρίδες τους, ἀλλὰ σαν πάροικοι. Συμμετέχουν στα πάντα ὡς πολῖτες καὶ ὅλα τὰ ὑπομένουν ὡς ξένοι. Κάθε ξένη πατρίδα εἶναι πατρίδα τους καὶ κάθε πατρίδα εἶναι ξένη... Ζοῦν στὴ γῆ ἀλλὰ πολιτεύονται στὸν οὐρανό. Ὑπακούουν στους καθορισμένους νόμους καὶ με τὴν ζωὴ τους υπερβαίνουν τοὺς νόμους.

Τους ἀγαποῦν ὅλους καὶ διώκονται ἀπὸ ὅλους.

Ἄγνοοῦνται καὶ κατακρίνονται. Θανατώνονται καὶ παίρνουν ζωὴ. Βλασφημοῦνται καὶ δικαιώνονται. Δέχονται

λοιδορίες καί ευλογούν (λέγουν καλά λόγια). Υβρίζονται καί τιμούν. Όταν κάνουν το καλό, τιμωρούνται ως κακοί. όταν τιμωρούνται χαίρονται σαν να παίρνουν ζωή... Με λίγα λόγια ό,τι είναι για το σώμα η ψυχή, αυτό είναι στον κόσμο οι χριστιανοί... Οι χριστιανοί κατοικούν στον κόσμο, αλλά δεν προέρχονται απ' τον κόσμο (δεν έχουν το πνεύμα του κόσμου).

Θέματα για συζήτηση

1. Τι σημαίνει ο θάνατος για τον απλό άνθρωπο και γιατί δημιουργεί φόβο;
2. Ποια είναι η στάση του πιστού χριστιανού απέναντι στον "έσχατο εχθρό";
3. Τι σημαίνει η Ανάσταση για σένα;
4. Μελετήστε το 1ο κείμενο, 1 Κορινθ. 15, 35-45, και σχολιάστε τις βασικές έννοιες.
5. Το κείμενο της Προς Διόγνητον Επιστολής αναφέρεται στους χριστιανούς των πρώτων χριστιανικών χρόνων. Πιστεύετε ότι αυτά που ίσχυαν για τους χριστιανούς τότε ισχύουν και σήμερα;

Γλωσσάρι

Αββάς: Αραμαϊκή λέξη που σημαίνει "πατέρας" (βλ. Μάρκ. 14: 36, Ρωμ. 8:15, Γαλ. 4: 6). Έτσι καθιερώθηκε να λέγονται οι ασκητές της Εκκλησίας.

Αδελφός: Στα εβραϊκά αυτή η λέξη χρησιμοποιείται για να σημαίνει όχι ειδικά τα αδέρφια, αλλά όλα τα μέλη της ίδιας οικογένειας (βλ. Γεν. 13:8, Λευ. 10: 4), της ίδιας φυλής (2 Βασ. 19: 13), του ίδιου λαού (Δευτ. 25: 3, Κρ. 1: 3), σε αντιδιαστολή προς τους ξένους.

Δικανικός: αυτός που έχει σχέση με τις δίκες και τα δικαστήρια.

Χθόνιος: αυτός που ανήκει στη γη, προέρχεται από τη γη ή βρίσκεται μέσα στη γη (χθών= γη, έδαφος, ο κάτω κόσμος).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Καταχωρίζεται ενδεικτική βιβλιογραφία, για να χρησιμοποιηθεί από τον καθηγητή, ταξινομημένη σε αλφαβητική σειρά

Ελήφθη υπόψη το προηγούμενο εγχειρίδιο, Θέματα Χριστιανικής Ηθικής Γ' Λυκείου, των Γ. Μαντζαρίδη, Β. Γιούλτση, Ι. Πέτρου, Ν. Τζουμάκα (ΟΕΔΒ 1998¹⁴). Η μετάφραση των κειμένων της Καινής Διαθήκης ελήφθη από το έργο "Η ΑΓΙΑ ΓΡΑΦΗ" της Βιβλικής Εταιρίας (1997).

ΑΒΡΑΜΙΔΗΣ Α., Ευθανασία, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1995.

ΑΓΟΥΡΙΔΗΣ Σάββας, Η Αποκάλυψη του Ιωάννη, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996.

ΑΞΕΛΟΣ Κώστας, Προς την πλανητική σκέψη, εκδ. Εστία, Αθήνα 1985.

-του ίδιου, Για μια προβληματική ηθική, εκδ. Εστία, Αθήνα 1992.

-του ίδιου, Γράμματα σ' ένα νέο στοχαστή, εκδ. Εξάντας, Αθήνα 1997.

ΒΙΤΤΗΣ Ευσέβιος (Αρχιμανδρίτης), Ηδονή-Οδύνη, 2 τόμοι, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1990/1992.

ΒΟΥΛΓΑΡΑΚΗΣ Ηλίας, Χριστιανισμός και κόσμος. Αναζητώντας ένα σύγχρονο Χριστιανικό λόγο, εκδ. Αρμός, Αθήνα 1993.

ΓΑΒΡΙΗΛΙΑ Γερόντισσα, Η ασκητική της αγάπης, Αθήνα 1998.

ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ Χρήστος, Η ελευθερία του ήθους, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1979

ΕΝΟΤΗΣ ΕΝ ΤΗ ΠΟΙΚΙΛΙΑ, εκδ. Ακρίτας 1997

ΖΑΝΝΗΣ Τάσος, "Προβλήματα βιοηθικής": περιοδικό ΣΥΝΑΞΗ, τεύχος 34/1990, 111-117

ΖΗΖΙΟΥΛΑΣ Ιωάννης (Μητροπολίτης Περγάμου), "Δίκαιον και πρόσωπο στην ορθόδοξη θεολογία", περιοδικό ΕΥΘΥΝΗ, τεύχ. 314/1998, 49-57

-του ίδιου, "Από το προσωπίον εις το πρόσωπον": Χαριστήρια Μητροπ. Χαλκηδόνας Μελίτων, Θεσσαλονίκη 1977, 287-323

-του ίδιου, Η κτίση ως ευχαριστία - Θεολογική προσέγγιση στο πρόβλημα της οικολογίας, Αθήνα, εκδ. Ακρίτας 1992

-του ίδιου, "Από το προσωπίον στο πρόσωπο", περιοδικό ΙΝΔΙΚΤΟΣ, τεύχ.9/1998, 127-144

-του ίδιου, "Χριστολογία και Ύπαρξη. Η διαλεκτική κτιστού - ακτίστου και το δόγμα της Χαλκηδόνας", περιοδικό ΣΥΝΑΞΗ, τεύχ. 2/1982, 9-20

ΖΟΡΜΠΑΣ Κωνσταντίνος, Εκκλησία και φυσικό περιβάλλον, εκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 1998

ΖΩΓΡΑΦΙΔΗΣ Γιώργος, Βυζαντινή φιλοσοφία της εικόνας, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997

ΚΑΡΔΑΜΑΚΗΣ Μιχαήλ (Πρωτοπρεσβύτερος), Ορθόδοξη πνευματικότητα, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα, 1993

ΚΕΣΕΛΟΠΟΥΛΟΣ Ανέστης, Άνθρωπος και φυσικό περιβάλλον - Σπουδή στον Άγιο Συμεών τον Νέο Θεολόγο, εκδ. Δόμος, Αθήνα 1989

ΚΟΛΙΑ - ΔΕΡΜΙΤΖΑΚΗ Αθηνά, Ο βυζαντινός "ιερός πόλεμος". Η έννοια και η προβολή του θρησκευτικού πολέμου στο Βυζάντιο, εκδ. Βασιλόπουλος, Αθήνα 1991.

ΚΟΡΝΑΡΑΚΗΣ Ιωάννης, Στοιχεία Νηπτικής Ψυχολογίας, εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1982

ΚΟΥΛΜΑΝ Όσκαρ, Αθανασία της ψυχής ή ανάσταση εκ των νεκρών; Η μαρτυρία της Καινής Διαθήκης, εκδ. Άρτος Ζωής, Αθήνα 1994

ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΣ Σπύρος, Η παρουσία της φυσικής επιστήμης, Αθήνα 1963

-του ίδιου, Η καταγωγή του τεχνικού πνεύματος, Αθήνα 1965

ΚΩΝΣΤΑΝΤΕΛΛΟΣ Δημήτριος, Βυζαντινή φιλανθρωπία και κοινωνική πρόνοια, εκδ. Φως, Αθήναι 1986.

ΜΑΚΡΑΚΗΣ Μιχαήλ, Ντοστογιέφσκι - Πάθος και ελευθερία, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1994

-του ίδιου, Η ψυχολογία του Ασώτου. Τα τρία στάδια της υπαρξιακής πορείας του, εκδ. Αρμός, Αθήνα 1992

-του ίδιου, Οι δυο διαστάσεις της Ελευθερίας στη φιλοσοφική και θρησκευτική σκέψη του Ντοστογιέφσκυ, στον τόμο "Σπουδή στον Ντοστογιέφσκυ", εκδ. Παρουσία, Αθήνα 1998, σελ. 8-127

ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗΣ Γεώργιος, Κείμενα πατερικής ηθικής, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1982

του ίδιου, Μαθήματα Χριστιανικής Ηθικής, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1986

-του ίδιου, Εισαγωγή στην Ηθική, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1988

-του ίδιου, Κοινωνιολογία του Χριστιανισμού, εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1990

Αγίου ΜΑΞΙΜΟΥ του Ομολογητού, "Μυσταγωγία" εκδ. Αποστολικής Διακονίας, Αθήναι 1973, σελ. 39-65 (από την Εισαγωγή του π. Δημητρίου Στανιλοάε)

ΜΑΡΤΙΝΗΣ Παν., Ο σαλός Άγ. Ανδρέας και η σαλότητα στην Ορθόδοξη Εκκλησία, εκδ. Τήνος, Αθήνα 1988

ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ Νίκος, Το πρόβλημα του κακού - Δοκίμιο πατερικής θεολογίας εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1992

-του ίδιου, Επιστήμη, φιλοσοφία και θεολογία στην Εξαήμερο του Μ. Βασιλείου, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1990 (1η έκδοση 1981)

-του ίδιου, Δογματική και Συμβολική Θεολογία, τόμ. 2

(Έκθεση της ορθόδοξης πίστης), εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1985

MEYENDORFF J., Γάμος. Μια Ορθόδοξη προοπτική (μτφρ. Διαμαντή Αυγουστίδη), εκδ. Ι. Μητροπόλεως Θηβών και Λεβαδείας, Αθήνα 1983.

ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Νικόλαος, Η λεγομένη ευθανασία, Αθήνα 1980

ΜΟΣΚΩΦ Κωστής, Δοκίμια, 3 τόμοι, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα 1979/1985

ΜΠΑΡΤΖΕΛΙΩΤΗΣ Λεωνίδα (επιμ.), Φιλοσοφία και πληροφορική στην εκπαίδευση, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1994

ΜΠΕΓΖΟΣ Μάριος, Νεοελληνική φιλοσοφία της θρησκείας, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998

-του ίδιου, Φιλοσοφική ανθρωπολογία της θρησκείας, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996

-του ίδιου, Ψυχολογία της θρησκείας, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996

-του ίδιου, Δοκίμια φιλοσοφίας της θρησκείας, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα, 19912

-του ίδιου, Φαινομενολογία της θρησκείας, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1995

-του ίδιου, Ανατολική ηθική και δυτική τεχνική, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1993

ΜΠΕΡΝΤΙΑΕΦ Νικόλαος, Πέντε στοχασμοί περί υπάρξεως, εκδ. Παρουσία, Αθήνα 1996

-του ίδιου, Το πνεύμα του Ντοστογιέφσκι, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1972

-του ίδιου, Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής, εκδ. Παρουσία, Αθήνα 1995

ΜΠΟΥΓΑΤΣΟΣ Ν. Θ., Το πρόβλημα του θεσμού της ιδιοκτησίας. Ορθόδοξη άποψη, εκδ. Κοράλι, Αθήνα 1982

ΜΠΡΟΥΣΑΛΗ Παγκράτιου (αρχιμανδρ.), Η ισότητα. Μια θεολογική προσέγγιση στο θέμα, εκδ. Τήνος, Αθήναι 1983.

ΝΕΛΛΑΣ Παναγιώτης, Ζώνον θεούμενον. Προοπτικές για μια Ορθόδοξη κατανόηση του ανθρώπου, εκδ. Αρμός, Αθήνα 1995

ΝΗΣΙΩΤΗΣ Νικόλαος, "Κοινωνιολογική θεώρηση της θρησκείας", περιοδικό ΚΟΙΝΩΝΙΑ, τόμ. 27/1984, σ. 41-78
-του ίδιου, "Η φύση ως κτίση", περιοδικό ΣΥΝΑΞΗ, τεύχ. 14/1985, σ. 11-20

ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Θανάσης, «Δυτικός και Ανατολικός Χριστιανισμός», περιοδικό ΣΥΝΑΞΗ τεύχ. 5 (1983) σ. 68-71

-του ίδιου, "Παράδοση και σύγχρονες κοινωνικές διεκδικήσεις", περιοδικό ΣΥΝΑΞΗ τεύχ. 1 (1982), σ. 29-34.

-του ίδιου, Ανεσιότητα και Παραπεμπτικότητα. Κριτικές προσεγγίσεις στα θεολογικά δρώμενα, εκδ. Αρμός, Αθήνα 1998, σ. 103-119 ("Ιστορικότητα και ανιστορικότητα")

.ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ Δαμασκηνός (Μητροπολίτης Ελβετίας), Ορθοδοξία και κόσμος, εκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 1993

ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΗΣ Χριστόδουλος (Αρχιεπίσκοπος Αθηνών), Τεχνητή γονιμοποίηση και χριστιανική ηθική, Βόλος 1988.

ΠΑΤΡΩΝΟΣ Γεώργιος, Ο γάμος στη θεολογία και στη ζωή, Αθήναι 1981.

-του ίδιου, Γάμος και αγαμία, Αθήνα 1985.

ΠΕΤΡΟΥ Ιωάννης, Κοινωνική δικαιοσύνη, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1992

-του ίδιου, Θεολογία και κοινωνική δυναμική, Θεσσαλονίκη, εκδ. Παρατηρητής 1993

ΡΑΛΛΗΣ Κωνσταντίνος, Ποινικόν δίκαιον της Ορθόδοξου Ανατολικής Εκκλησίας, εκδ. Πουρναρά 1985

ΡΟΔΙΤΗΣ Γεώργιος, Χριστιανισμός και πλούτος, Αθήναι 1970.

π. ΣΤΑΝΙΛΟΑΕ Δημήτριος, Εισαγωγή στο βιβλίο Μυσταγωγία του αγίου Μαξίμου του Ομολογητού (μτφρ. Ιγν. Σακαλής), εκδ. Αποστ. Διακονίας, Αθήνα 1973, σ. 13-89.

-του ίδιου, Σταυρός και Ανάσταση, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1982.

ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ Αλέξανδρος, Ποιμαντική προετοιμασία των μελλονύμφων, εκδ. Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών, Αθήναι. 1971

.ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ (Αρχιμανδρίτης), Η ζωή Του ζωή μου, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1996.

ΤΟΜΑΣΙΔΗΣ Χριστόδουλος, Εισαγωγή στην Ψυχολογία, εκδ. Δίπτυχο, Αθήνα 1995.

ΤΡΑΚΑΤΕΛΛΗΣ Δημήτριος, (Μητροπολίτης Βρεσθένης), "Οι τρεις προκλήσεις", περιοδικό ΣΥΝΑΞΗ, τεύχ. 29/1989, σ. 5-8.

π. ΦΑΡΟΣ Φιλόθεος, Βάδιζε υγιαίνων - Το νόημα της υγείας και της νόσου, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1992

-του ίδιου, Η ίαση ως υγείας ολοκληρία - Η ολιστική ιατρική ως εκκλησιαστική παράδοση και επιστημονική πρωτοπορία, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1998.

π. ΦΑΡΟΣ Φιλόθεος - π. ΚΟΦΙΝΑΣ Σταύρος, Γονείς και Παιδιά, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1986.

ΦΩΤΙΟΥ Σταύρος Σ., Ο Γάμος ως μυστήριο αγάπης κατά την Καινή Διαθήκη, εκδ. Αρμός, Αθήνα 1994

ΦΛΩΡΟΦΣΚΥ Γεώργιος (Πρωτοπρεσβύτερος), Δημιουργία και απολύτρωση, Εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1983

- του ίδιου, "Περί της Αναστάσεως των νεκρών", στο (του ίδιου) "Ανατομία Προβλημάτων της Πίστεως" (μτφρ. αρχιμ. Μ. Καλαμαρά), εκδ. Β. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 166-197

ΧΑΚΕΛ Σεργκέι, Μαρία ΣΚΟΜΠΤΣΟΒΑ - Μια "δια Χριστόν σαλή" στους μοντέρνους καιρούς μας, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1998

Λεξικό Βιβλικής Θεολογίας (εποπτ. Σ. Αγουρίδη κ.ά.), εκδ. Άρτος Ζωής, Αθήνα 1980, σ. 323-327 ("Ειρήνη").
Encyclopedie de la Pleiade, Ιστορία της Φιλοσοφίας, 19ος - 20ός Αιώνας (μτφρ. Μαριλίζας Μήτσου - Παππά), εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1979, 81-137 ("Nietzsche").

ΔΙΕΘΝΗΣ ΑΜΝΗΣΤΙΑ - Εκδόσεις Ελληνικής Επιτροπής Διεθνούς Αμνηστίας (Σίνα 30, 10672 Αθήνα)

Αφιέρωμα του περιοδικού ΚΑΘ' ΟΔΟΝ, τεύχ. 7-8/1994 στο θέμα Παγκόσμια οικονομία

Αφιέρωμα του περιοδικού ΚΑΘ' ΟΔΟΝ, τεύχ. 11/1995 στο θέμα Επιστήμη - Κοινωνία - Άνθρωπος

Αφιέρωμα του περιοδικού ΣΥΝΑΞΗ, τεύχ. 50/1994 στο θέμα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης

Αφιέρωμα του περιοδικού ΣΥΝΑΞΗ 25/1988 στο θέμα Μια ορθόδοξη ματιά στην ψυχολογία

Αφιέρωμα περιοδικού ΣΥΝΑΞΗ 68/1986 στο θέμα Διλήμματα βιοηθικής

Αφιέρωμα του περιοδικού ΣΥΝΑΞΗ 47/1993 στο θέμα Εξουσία ή Διακονία;

Αφιέρωμα του περιοδικού ΣΥΝΑΞΗ 36/1990 στο θέμα Η γυναίκα στην Εκκλησία και τον κόσμο.

Αφιέρωμα περιοδικού ΣΥΝΑΞΗ 32/1989, στο θέμα Έρως Θεού, Έρως Ανθρώπων.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 2ου ΤΟΜΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ. ΣΥΝΕΙΔΗΣΙΑΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥ	5
13. Ο σεβασμός της ανθρώπινης ζωής	6
14. Βιοϊατρική και ηθική	15
15. Παραβίαση και περιφρόνηση της ανθρώπι- νης ζωής	23
16. Άρνηση και υποτίμηση της ανθρώπινης ζω- ής	36
17. Το πρόβλημα των ναρκωτικών	44
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε. Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ	52
18. Ορθοδοξία και τεχνολογία	52
19. Η Εκκλησία και το οικολογικό πρόβλημα	62
20. Η πληροφορική και τα Μέσα Ενημέρωσης των Πολιτών (Μ.Ε.Π)	75
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ. ΚΡΙΣΙΜΕΣ ΥΠΑΡΞΙΑΚΕΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ	82
21. Άγχος, μοναξιά και περιθωριοποίηση	83
22. Αλλοτρίωση	92
23. Ο άνθρωπος στις χαρές και στις λύπες της ζω- ής	100
24. Ο χριστιανός μπροστά στο θάνατο	109

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.